

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2000 SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
VE ARAP BAHARI

M. TALHA ÇERKEŞLİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI

Mart, 2016

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2000 SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
VE ARAP BAHARI

M. TALHA ÇERKEŞLİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI

Mart, 2016

ÖNSÖZ

Suriye, diğer komşu ülkelere nazaran Türk kamuoyunda ayrı bir yere sahiptir. Ne yazık ki Türkiye ve Suriye geçmişten gelen kardeşlik bağlarıyla ve bu bağları güçlendirme çabalarıyla anılmaktan öte birbiriyle yaşadıkları anlaşmazlıklar ve krizler ile gündemimizde uzun yıllar yer almıştır. 2000’li yıllar itibarıyla bu olumsuz atmosfer yerini görmeye alışık olmadığımız samimi ortama bırakmıştır. Lakin bu çalışmanın yapıldığı süreçte Suriye ve Türkiye ilişkileri o eski karanlık yıllarını yeniden yaşamaktadır.

Ortadoğu coğrafyası ve bölge rejimleri benim için her zaman bir merak konusu olmuştur. Türkiye-Suriye İlişkileri’nin son on yılda hem tarihinde ki en iyi dönemi hem de en kötü dönemi yaşaması ve günümüz Türk dış politikasında birincil konumda olması benim bu konuyu seçmemde ki belirleyici etkenlerdir.

Bu çalışma şüphesiz tek bir kişinin emeğiyle oluşmamıştır. Tezimin hazırlanma sürecinde önerileri ve destekleriyle bana yol gösteren, her türlü kolaylığı sağlayan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bardakçı’ya sonsuz şükranlarımı sunarım. Hayatımın her aşamasında olduğu gibi, bu çalışma sürecinde de desteklerini benden hiç esirgemeyen aileme ve fedakâr eşime teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmama yapmış olduğu katkılarından dolayı hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İsmail Kapan’a teşekkürlerimi arz ederim.

İstanbul–2016

ÖZET

Suriye, Ortadoğu denkleminde başat aktörlerden birisi olup, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında önemli bir yere sahiptir. Be sebeple literatür Türkiye-Suriye ilişkileri bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Bu çalışma kapsamında 2000 yılı sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri incelenmiş ve Arap Baharı'nın ilişkilere etkileri değerlendirilmiştir. İki ülke ilişkileri Türkiye'de AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 sonrası süreçte gelişim kaydetmiştir. 2010 yılında Ortadoğu'da halkların temel hak ve özgürlükler konusunda ki talepleri "Arap Baharı" adı verilen ayaklanmaların başlamasına neden olmuş, bir sene sonra olaylar Suriye'de başlamıştır. Suriye rejiminin halkın isteklerine cevap vermeyip, güç kullanması iki ülke ilişkilerini koparan neden olmuştur. Türkiye'nin yakın komşularıyla Siyasi ve ekonomik olarak iyi ilişkiler geliştirmesi menfaatine olmuştur. Türkiye'nin, Suriye krizini en iyi şekilde yönetip, yerinde hamleler yapması güvenliği açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Suriye ilişkileri, Arap Baharı, Ortadoğu, Adalet ve Kalkınma Partisi

ABSTRACT

Syria plays a dominant role in the Middle East equation and holds an important place in the regional politics of Turkey. Therefore, the literature is rich in content regarding Turkish-Syrian relations. In this study, Turkish-Syrian relations after 2000 and the Arab Spring are considered. Soon after the Justice and Development party (AKP) came to power in 2002, Turkish-Syrian relations experienced a period of development. In 2010, the demand of Middle Eastern society for fundamental rights and freedoms triggered riots which came to be known as the Arab Spring. These riots spread to Syria in 2011. The Syrian regime's refusal of the demands coupled with the use of excessive force against protestors resulted in the collapse of bilateral relations with Turkey. Turkey has benefitted greatly from healthy political and economic relations with its neighbors. It is imperative that Turkey manages the Syrian crisis in a most healthy and timely manner as it will profoundly impact its security.

Key words: Turkey-Syria relations, Arab Spring, Middle East, justice and development party

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SURİYE.....	3
1.1. Tarihi.....	3
1.2. Osmanlı Dönemi Öncesi	4
1.3. Osmanlı Dönemi	6
1.4. Fransız Manda Yönetimi Dönemi.....	9
1.5. Bağımsızlık Dönemi Suriye Tarihi	12
1.5.1. Baas Partisi.....	13
1.5.2. Hafız Esad Dönemi	15
1.5.3. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri	17
1.5.4. Hafız Esad Dönemi Suriye-ABD İlişkileri	18
1.5.5. Hafız Esad Dönemi Suriye-Arap Devletleri İlişkileri.....	20
1.6. Tarihsel Süreçte Suriye-Türkiye İlişkileri.....	22
1.6.1. Hatay Meselesi.....	22
1.6.2. Su Sorunu.....	25
1.6.3. Terör Sorunu	28
1.6.4. Adana Mutabakatı	30
BÖLÜM 2: BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE VE SURİYE DIŞ POLİTİKASI	33
2.1. Toplumsal ve Ekonomik Yapıda Değişim ve Reform Çabaları.....	33
2.2. Suriye Dış Politika Analizi	36
2.3. Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası.....	37
2.4. 9/11 Sonrası Suriye-ABD İlişkileri ve Bölgeye Yansımaları	40
2.5. Beşar Esad Dönemi Suriye'nin Lübnan Politikası ve Bölgeye Yansımaları	43
BÖLÜM 3: 2000 SONRASI TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİ: ARAP BAHARI ÖNCESİ	47

3.1. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	49
3.2. 2002 Sonrası Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası	52
3.3. Ak Parti Dış Politikasının Şekillenmesinde Davutoğlu Faktörü	57
3.4. Ak Parti Dış Politikasının Ortadoğu Ayağı.....	58
3.5. Ak Parti Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri.....	64
3.5.1. Türkiye-Suriye Arasında Vizelerin Kalkması.....	67
3.5.2. Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1.Bakanlar Kurulu Toplantısı	69
3.5.3. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi	71
3.5.4. Şam Zirvesi	72
BÖLÜM 4: 2000 SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: ARAP BAHARI SONRASI	75
4.1. Arap Baharı ve Orta Doğu	76
4.2. Arap Baharı Kavramı ve Nedenleri	77
4.3. Arap Baharı ve Etkileri	79
4.3.1. Tunus.....	80
4.3.2. Mısır.....	81
4.3.3. Libya	82
4.3.4. Yemen	82
4.3.5. Suriye	83
4.3.6. Bahreyn.....	84
4.4. Arap Baharı Sonrası Suriye-Türkiye İlişkileri.....	84
4.4.1. Suriye'de Muhalefetin Oluşumu	88
4.4.2. Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Suriye Krizindeki Rolü.....	91
4.4.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	92
4.4.2.2. İran	94
4.4.2.3. Rusya.....	96
4.4.2.4. Suudi Arabistan.....	98
4.4.2.5. Daeş.....	100
4.4.3. Cenevre Barış Görüşmeleri Süreci.....	103
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	113

KISALTMALAR

A. g. e	Adı geçen eser
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
B.a	Bilinmeyen Ay
B.g	Bilinmeyen Gün
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HDP	Halkların Demokratik Partisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
MC	Milletler Cemiyeti
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat

S.f	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
SMDK	Suriye Muhalif ve Devrimci Gler Koalisyonu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Y.y	Yüz yıl

GİRİŞ

2000 yılına kadar birbirini tehdit olarak algılayan Türkiye ve Suriye, Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle ilişkilerde dönüşüm yaşamıştır. Bu çalışmanın temel amacı 2000 yılından itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişim sürecini incelemek, iki ülkenin birbirlerine karşı izledikleri dış politikayı, içinde buldukları konjonktürü temel alarak anlamlandırmak ve Arap Baharı'nın Orta Doğuyla beraber ikili ilişkileri nasıl şekillendirdiğini açıklamaktır.

Suriye, en uzun kara sınırıyla ve geçmişten gelen birçok ortak değeri paylaştığımız komşu bir devlettir. Bu komşuluk ilişkisi Suriye'nin Osmanlı vilayeti olduğu zamandan, Fransız manda himayesi dönemine, bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından, Arap Baharına kadar geçen yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiş ve Suriye, Türk dış politikasının her zaman merkezinde olan bir ülke olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, Suriye'nin tarihsel arka planı ile birlikte ikili ilişkilerin geçmişten günümüze tarihi incelenmiştir. Baas rejiminin Suriye'de başa gelmesiyle Türkiye-Suriye ilişkileri incelenip, Hafız Esad'ın izlediği politikaların Ortadoğu'ya ve Türkiye'ye yansımaları göz önünde bulundurularak, iki ülke ilişkilerinde önem teşkil eden su sorunu, terör sorunu, Hatay meselesi gibi konular detaylıca ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Beşar Esad'ın yönetime geçmesiyle Suriye iç ve dış politikasında gerçekleşen değişim ve dönüşümün bölgeye ve Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına etkileri incelenmiştir. Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül terör saldırıları neticesinde Amerika'nın Ortadoğu politikalarını değiştirmesi ve Suriye'nin bölgede yeni bir hedef olması, Türkiye-Suriye ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Üçüncü bölümde, Arap Baharı öncesinde iki ülke ilişkilerinin gelişme süreci ve sürecin mimarı konumunda olan Ak Parti ve Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun dış politikada izledikleri stratejilerin Türkiye-Suriye ilişkilerine etkileri etraflıca ele alınmıştır.

Son bölümde ise 2010 yılında Ortadoğu’da başlayan Arap Baharının bölgeye etkileri ülkeler bazında incelenmiştir. Olayların 2011 yılında Suriye’ye sıçramasıyla Türkiye-Suriye ilişkilerine olan etkileri günümüze kadar olan gelişmeler göz önünde bulundurularak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SURİYE

Suriye devleti'nin bilinen resmi adı "Suriye Arap Cumhuriyeti", Arapçası "Al Jumhuriyah al Arabiyah as Suriyah" şeklindedir. (Central Intelligence Agency)

Yaklaşık 185.180 km²'lik yüz ölçümüyle Akdeniz'in doğusunda yer alan ülke, Kuzey ve Kuzeybatısında Türkiye, Doğusunda Irak, Güneyinde Ürdün, Batısında İsrail ve Lübnan ile komşudur. (b.y., Suriye Ülke Raporu, 2012) Şam, ülkenin başkenti ve en büyük şehridir. Ayrıca, dünyanın en eski meskûn şehir merkezi olarak öne çıkmaktadır (Douglas, 2010, s. 22). Müslümanların hâkimiyetinden önce bölge; Amoritler, Fenikeliler, İbraniler, Hititler, Persler, Makedonyalılar, Roma ve Bizans imparatorluklarının himayesinde kaldı. Halep, Lazkiye ve Humus diğer büyük şehirleridir. (Wikipedia)

Suriye kelimesinin kökeninin ne olduğuna dair çeşitli rivayetler mevcuttur. Suriye kelimesi bir "Sami" terimi olan Siryon'dan türediği, İncil de ise bunun karşılığının bugün ki Suriye-Lübnan sınırında bulunan Hermon dağına işaret ettiği kabul edilir.

Araplar 7. Yy da Suriye'yi feth ettikleri zaman bölgeye *Ash-Sham*, *Bilad ash-Sham* ve *Barr as-Sham* gibi isimler takmışlardır. Fakat Avrupalılar Arapların aksine yüzyıllar boyunca *Syria* adını kullanmaya devam etmişlerdir. (Douglas,2010,b.s)

Suriye, yukarıdan da anlaşılacağı üzere farklı birçok medeniyeti bünyesinde barındırmış bir coğrafya olduğu gibi Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet gibi dinler açısından da bir dini merkez konumunda olmuştur. Bu dinlerin kutsal kitaplarında bölge adı sıkça geçmektedir.

1.1. Tarihi

Suriye'nin bulunduğu bölge göz önüne alındığında şu özelliği dikkat çekmektedir. Fırat Nehri ve Akdeniz'in Doğusundan Nil vadisine kadar devasa bir yay çizerek uzanan, Suriye'yi de kapsayan bölgede medeniyetin büyük bir kısmı inşa edildi. Yay şekli olarak tarif edilen bu bölge tarıma elverişli bereketli topraklarıyla halkları beslediği için Bereketli Hilal diye adlandırıldı. Bereketli Hilal 804 kilometre uzunluğunda ve 120 kilometre genişliğindedir. Bu bölge aynı zamanda Mısırı

Anadolu'ya bağlayan bir koridor görevi de görmektedir. Günümüzde Lübnan'ı, İsrail'i, Suriye'yi ve Ürdün'ün batısını içeren bu bölge sonraları Levant olarak adlandırılmıştır. Antik dünyadan günümüze bu bölge birçok medeniyetin adeta iştahını kabartmış ve bu toprakları ele geçirmek uğruna savaşmışlardır. (Mansfield, Peter Pelham, Nicolas, 2012, s. 17) Suriye eskiden olduğu gibi günümüzde de bu önemli konumundan dolayı bölge politikalarının merkezinde olan bir ülkedir.

1.2. Osmanlı Dönemi Öncesi

Yukarıda da belirtildiği gibi Suriye tarihin ilk çağlarından bu yana sahip olduğu konumu nedeniyle insanlık tarihinin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu topraklara sahip olma arzusu yüzyıllar boyunca birçok savaşları, anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir.

İsviçreli araştırmacıların 2005 yılında Şam'ın kuzeyinde ki El-Kown bölgesinde 100.000 yıl öncesine ait buldukları insan ve hayvan kemik parçaları, bölgeye ilk insanların büyük deve cinsini av için takip ederek geldiklerini göstermektedir. İlk yerleşim yeri 11.000 yıl önce, Neolitik çağda Fırat Nehri boyunca gerçekleşmiştir. (Douglas, 2010, s. 22-23)

Milattan Önce (M.Ö.) 2240'tan itibaren bölge Akadlar, Amuriler, Yamhad Krallığı, Mitani Krallığı, Hitit ve Asurluların kontrolüne girmiş, sonrasında Babilliler, Medler, ve Persler'in hakimiyetinde kalmıştır. (Yazıcı, 2012)

M.Ö. 1274'te Suriye toprakları medeniyetin iki büyük kavmi olan Mısırlılar ve Hititleri karşı karşıya getirmiş ve bölge tarihte bulunan ilk uluslararası anlaşma olan Kadeş Anlaşmasına ev sahipliği yapmıştır.

Mısırdaki tahta geçen 2. Ramses M.S. 1350'lerden itibaren Suriye civarında güçlenen Hititlerin bölgede kendisi için tehlike oluşturduğunun farkındaydı, ve bunu çözülecek ilk sorun olarak belirlemiştir. M.Ö. 1274'te, Nisan ayında 2. Ramsey ordularıyla Suriye topraklarında bulunan Kadeş civarında Hititlerle karşı karşıya gelmişlerdir. (Çiftci, 2010)

Savaşın galibi konusunda çeşitli bilgiler mevcut olmasına rağmen, her iki ulus için kesin galibiyetten bahsetmek mümkün değildir, fakat savaştan sonra Hititlerin, Mısırlılara karşı çok daha üstün bir konuma geldiğinden bahsedilebilir. (Eğilmez, 2000)

M.Ö. 333'te Büyük İskender'in Persleri yenmesiyle bölgede Makedonyalıların dönemi başlamıştır. M.Ö. 64'te Suriye Roma İmparatorluğu denetimine girmiş, Romanın parçalanma sürecinden sonra Milattan Sonra (M.S.) 4. Yüzyılda Bizans hâkimiyeti başlamıştır. (Yazıcı, 2012)

Bizans hâkimiyetindeki Suriye'nin sınır şehirlerine Hazreti Muhammed zamanında bir kaç baskın düzenlenmiştir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra yerine geçen halife Ebubekr 633 yılında Suriye'ye üzerine üç koldan seferler düzenlemiştir. Halid Bin Velid komutasında ki 3000 kişilik İslam ordusu on sekiz günde çölü geçerek Ürdün ve Filistin'i ele geçirmiştir. Eylül 635'te Diğer kollarla birleşerek başkent Şam'ı feth etmiştir. 636'ın başlarında Şam'ı; Halep, Antakya ve Hama izlemiştir. (Hitti, 1959, s. 108-110) 636 yılında Yermük Savaşıyla bölge İslam topraklarına katılmıştır. (Douglas, 2010, s. 31)

Ömer fetihten sonra önce Muaviye'nin kardeşi Yezidi Şam valisi olarak atamış, Onun bir veba sonucu ölümü üzerine Muaviye'yi Şam valisi yapmıştır. (Arslan, 2008, s. 15). Muaviye 661 yılında Şam'ı başkent yapmıştır. (Douglas, 2010, s. 31-32) Bu durum Emevi Devletinin bölgeye ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir.

Emevilerden sonra Suriye Abbasi hâkimiyetine girmiştir. Abbasilerin zayıflamasıyla Suriye merkezi otoriteden koparak Tolunoğulları hâkimiyetine girmiştir. Tolun oğullarından sonra sırasıyla İhşidler, Fatimiler, Büyük Selçuklu, Eyyubiler ve Moğollar bölgeye hâkim olmuştur. 1260 yılında Sultan Baybars komutasında ki Memluk ordusu Ayn Calut savaşında Moğolları yenerek Suriye'de hâkimiyeti sağlamıştır. (Yazıcı, 2012)

1.3. Osmanlı Dönemi

Osmanlılar 1516 yılında Mercidabık Savaşıyla Memluk devletine son vererek Suriye topraklarını hâkimiyet altına almışlardır. Bu savaştan sonra bölgede yaklaşık dört yüz yıllık Osmanlı hâkimiyeti fiilen başlamış oldu.

Yavuz Sultan Selim'in bu zaferi sonrası yıllardan beri iki ülke arasında ki Hac yolunun güvenliği ve su kuyuları, Cem Sultan'ın bir koz olarak kullanılması sorunları çözülmüş, en önemlisi de Hilafet makamı Osmanlıların olmuştur. Yavuz Sultan Selim ile birlikte "Halife" unvanını kullanan Osmanlı padişahları İslami geleneğin mirasçıları olarak İslami bağlamda meşru otoritelerini bu güce dayandırmışlardır. (Aslan, 2006, s. 24)

Çınar, Osmanlı'nın Şam'a verdiği değerden şu şekilde bahseder; Şam Osmanlılar için önemli bir kentti ve en çok yatırımı bu kente yapmışlardır. Ortadoğu'nun incisi olarak kabul edilen kent, bir ticaret şehri, hac yollarının kesiştiği nokta ve Osmanlı'nın son dönemde yaptığı Hicaz demir yolunun başladığı yerdir. (Çınar, 2013, s. 20)

1877 yılında Osmanlılar bölgeyi Sancak ve Vilayet olarak altı idari yapıya bölmüş ve tımar sistemi uygulamışlardır.

- 1- Şam Vilayeti
- 2- Halep Vilayeti
- 3- Beyrut Vilayeti
- 4- Deyruzzor Sancağı
- 5- Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı.
- 6- Kudüs Mutasarrıflığı. (Özfatura, 2013, s. 138)

Osmanlı Devleti bu bölgeleri merkezden atadığı paşa rütbesinde ki devlet adamları aracılığıyla idare etmiştir. Bunun yanında yerel güçlere, aşiret ve tarikatlara kısmen geniş hareket alanı bırakmış ve otoriteyi sarsmadıkları sürece serbest hareket etmelerine izin vermiştir. (Aksu, 2011, s. 31)

Avrupa'da Milliyetçi akımların güçlenmesi çok uluslu imparatorlukları tehdit ettiği gibi Osmanlı Devletine de ciddi biçimde zarar vermiştir. İngiltere ve Fransa'nın Suriye'yle ilgilenmesi ve Osmanlıdan bu bölgeyi kopara bilmek için Milliyetçi akımları körüklemeleri bu döneme denk gelmektedir. (Demir Ş. , 2011, s. 693)

Napolyon yönetiminde ki Fransız ordusu 1798 yılında Mısır üzerine sefer düzenlemiş, sonrasında Suriye'yi işgale yeltenmiştir. Fakat Cezzar Ahmet Paşa komutasında yapılan Akka savunmasını geçememiştir. Napolyon'un Mısır ve Suriye seferleri Arap Coğrafyasında milliyetçilik düşüncesinin yayılmasında büyük etken olmuştur. (Yazıcı, 2012)

Osmanlı devletinin Ortadoğu'da içinde bulunduğu bu zor durumdan bazı yerel yöneticiler istifade etmiş, güçlerini kullanarak merkezi otoriteden bağımsız hareket etme eğilimi göstermişlerdir. Bunlardan en önemlisi, 3. Selim tarafından Mısır Valiliğine atanan Mehmet Ali Paşadır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın bağımsız hareket etmesi dönemin padişahı 2. Mahmut Han'ın tepkisini çekmiş, Mora isyanını bastırmasına karşılık vermeyi taahhüt ettiği Suriye, Girit ve Mora valiliklerini vermemiştir. Bu durumu bahane ederek isyan çıkarmaya fırsat arayan Mehmet Ali Paşa Akka Valisi Abdullah ile olan anlaşmazlığı sonucu 1831 yılında oğlu İbrahim Paşa komutasında ki orduyu Suriye'ye göndererek bu toprakları ele geçirmiştir. Bu toprakları geri almak isteyen Osmanlı birlikleri, Nizip savaşında yenilince Avrupa devletlerinin de araya girmesiyle İbrahim Paşa, kuvvetlerini Suriye'den çekmek zorunda kalmıştır. Mehmet Ali Paşa zamanında Suriye'de Arap Milliyetçiliği güçlenmiştir. (Ertaş, 2006, s. 46)

Bu sorunlar nedeniyle her geçen gün Batı etkisi altına giren Osmanlı Devletinde 3 Kasım 1839 da Tanzimat Fermanı ilan edilerek özellikle Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara önemli ayrıcalıklar anlamına gelen sonrasında ise Batılı güçlerin Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale etmesinin önü açılmıştır. (Arı, 2012, s. 64-66)Nitekim Avrupalılara taviz manasına gelen ve gayrimüslim tebaanın haklarını genişleten Islahat Fermanı gündeme gelmiştir.

1856 Islahat Fermanı'nın azınlıklara ve gayr-i Müslimlere okul açabilme ruhsatı vermesi, misyonerler ve yayın organları vasıtasıyla Arap halklarının batılılar ile iletişime geçmesi Araplarda ki milliyetçilik duygusunu artırmıştır. Bu okullardan Suriye Protestan Koleji ayrı bir öneme sahiptir zira burada normal müfredat derslerinin yanında Arapların Eski Çağ tarihi gibi dersler okutulması, milli şuuru yeşertmiştir. (Köylü & Serdaroğlu, 2012, s. 4-6)

2. Meşrutiyetin ilanına müteakip İttihat ve Terakki yönetiminin politikaları, Suriye de Arap Milliyetçiliğine dayalı bir muhalefetin gelişmesine neden olmuştur. (Yazıcı, 2012) Bu muhalefet Türkçülük akımına bir tepki olmasının yanı sıra İngilizlerin 1. Dünya Savaşıyla beraber Türklerin bölgeden tavsyesinde kullandıkları bir araç olmuştur. (Arı, 2012, s. 69)

Tüm bunlara ilave olarak Osmanlı bürokrasisinde bozulmalar yaşanmış, 1914 yılında bölgeye olağanüstü yetkilerle gönderilen Cemal Paşa'nın sert otoriter yönetimi bölgedeki bunalımı artırmıştır. Özellikle başarısız Süveyş seferi sonrasında düşman kuvvetleriyle ittifak yaptığı gerekçesiyle birçok Arap Aileyi sert yöntemlerle cezalandırması Arap Toplumunda Osmanlıya karşı olan bağlılığı sarsmıştır. (Demir Ş. , 2011, s. 693)

İngiliz Casusu Lawrence Cemal Paşanın politikalarını şu sözlerle değerlendirmiştir. "Suriye'de ki tüm sınıfları, koşulları, inançları birleştirerek ortak bir sefaletin ve korkunun baskısı altına almıştı. Böylelikle de planlı bir isyanı mümkün hale getirmişti." (Yazıcı, 2012)

İttihat ve Terakki'nin bölgede ki bütün bu zararlı politikalarına karşı çıkan Emirler de vardı. Bunlardan birisi de Mekke Emiri Şerif Hüseyin'dir. Şerif Hüseyin İttihatçıların amaçlarını anlamış ve Devlet-i Ali Osman'ın başına ne gibi sıkıntılar açacağını görmüş, bunlara engel olmak ve sesini dünyaya duyurmak amacıyla 1. ve 2. Beyannameleri yayınlamıştır. (Ekinci, Bu Şerif, O Şerif Değil, 2008)

İttihatçılar Şerif'in yayınladığı bu beyannamelere isyan diyerek üzerine ordu gönderdiler. İngilizler bu durumu fırsat bilerek, Casus Lawrence aracılığıyla Alman yanlısı ittihatçılara karşı olan Şerife yanaştılar. Düşmanımın düşmanı dostumdur,

prensibiyle Ona bu zalimlerin elinden kurtulma ve Osmanlı Devletinin bütün Arap vilayetleri üzerinde kocaman müstakil bir İslam Devletinin başına geçme sözü verdiler. Şerif hayatının hatasını yaparak bu söze inandı, zira İngilizler aynı sözü Vehhabi Suud ailesine de vermişlerdi. (Ekinci, Bir Hükümdarın Ardından, 1999)

Mekke Emiri Şerif Hüseyin İngilizlere destek vermesi sonucu Arap ihtilali denen olay patlak vermişti. Suriye işgal edildi, işgale müteakip Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Şam'da bir Arap hükümeti kurmuştur. Fakat İtilaf Devletleri kendi aralarında imzaladıkları Sykes-Picot anlaşmasında çerçevesinde Filistin'de İngiliz Suriye ve Lübnan'da Fransız manda yönetimleri kurmuşlardır. (Yazıcı, 2012)

Dört yüz yıl süren Osmanlı hâkimiyeti 1920 de Suriye'de Manda yönetiminin başlamasıyla son bulmuştur. Şüphesiz ki bölge Osmanlı hâkimiyeti altında en huzurlu dönemini yaşamıştır. Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesi yüz yıllar boyunca sürececek bir tartışmayı da doğurmuştur. Türkler tarafından Arapların Osmanlıya hainlik yaptığı savunulurken, Araplar da Osmanlıların kendi topraklarını sömürdüğünü iddia etmişlerdir. Sezai Karakoç'un şu mısrası iki ülkenin aslında nasıl bir ortak paydada buluştuğunu kanıtlar niteliktedir.

‘’...Ben Şam'ı bin yıl öncesinden bilirim,
Annemin sütü kadar yakın bana.
Babamın uğradığı son antik çarşı.
Dedemin kılıcını dayadığı surlarına...’’ (Özfatura, 2013, s. 140)

1.4. Fransız Manda Yönetimi Dönemi

Fransa, Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşı öncesi parçalanmaya başlamasıyla, Orta doğuda hâkimiyet kurma ve toprak edinme hevesini iyice artırdı. 1911'in sonuna gelindiğinde Ortadoğu ilk kez Fransız sömürgecilik hareketinin ilgi odağı olarak Afrika'dan daha önemli bir konuma geldi. 1915 yılında Suriye'nin sınırları belirsiz olmasına rağmen Fransa'nın buraya yönelik hevesleri açık ve netti. Fakat bu heveslerini gerçekleştirecek askeri güçten yoksundular. Bu yüzden emellerine diplomasiyle ulaşmayı tercih ettiler. (Fildiş, 2013, s. 57)

Gizli Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde İngiltere ve Fransa Ortadoğu ve Osmanlı topraklarını paylaşmak konusunda anlaşmışlardı. Bu anlaşma çerçevesinde Lazkiye, Beyrut, Trablusşam ve Sur gibi liman şehirlerinin yönetimi Fransızlara bırakılacak aynı zamanda da Fransa Şam, Hama, Humus, Halep gibi şehirlerde kurulacak bir Arap devletine sıcak bakacağını taahhüt etmiştir (Aksu, 2011, s. 35).

İngilizler bu anlaşmayı Şerif Hüseyin'e verdikleri sözden 6 ay önce imzalamıştı. Hâlbuki Temmuz 1915 ve Mart 1916 tarihleri arasında İngiltere'nin Mısır'daki yüksek komiseri Sir Henry Mc Mahon ve Şerif Hüseyin arasında geçen mektuplaşmalarda İngilizler Mekke Emirine toprak vermeyi taahhüt etmişlerdi. (Pipes, 1992, s. 23)

Öte yandan Sykes-Picot Anlaşma'nın taraflarından Rusya'da 1917'de meydana gelen Ekim Devrimi sonrasında yönetimi ele geçiren Bolşevikler Çarlık Döneminin yaptığı bütün gizli anlaşmaları ifşa ettiklerinde Araplar durumdan haberdar oldu (Arslan, 2008, s. 11). Arapların bu sonucu öğrenmeleriyle yaşadıkları büyük hayal kırıklığıyla beraber, Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nin yapılan gizli anlaşmaları tanımayacağını açıklaması üzerine, İngiltere ve Fransa, Ortadoğu Halklarının kendi milli devletlerini kurabileceklerini açıklamak zorunda kalmışlardır. (Demir Ş. , 2011, s. 695)

İngiliz kuvvetleri Arap ayaklanmalarıyla başlayan küçük mücadeleler sonucu Akdeniz'den İran'a kadar olan bölgede kontrolü ele geçirmişlerdi. Bu mücadeleler 1918'de Halep'in düşmesiyle sonuçlandı. Suriye'de ki ayaklanmalarda İngilizler, Arap yarımadasında ki Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın birlikleriyle ortak hareket ettiler ve Faysal'ın Şam'ı ele geçirerek Suriye'de bir askeri hükümet kurmasına izin verdiler. (Pipes, 1992, s. 23).

Fakat Fransa ve İngiltere Suriye'nin bağımsızlığını tanımamışlardır. Zira 1920'de yapılan San Remo Konferansında Ortadoğu'nun geleceğini tayin eden paylaşım kararları İngiliz ve Fransız devletleri tarafından alınmıştı. (Fildiş, 2013, s. 57-58). Bu kapsamda Suriye Fransız mandası olarak kabul edilmiştir. Fransız ordusu 25 Temmuz 1920'de Şam'ı işgal etmiş, Kral Faysal Avrupa'ya kaçmak zorunda

kalmıştır. Daha sonra İngilizlerin Irak Kralı yapmasıyla geri dönmüştür. (Arslan, 2008, s. 11)

Fransa bölgede geçici bir manda yönetimi oluşturmaktansa kalıcı bir egemenlik sahası oluşturmak istiyordu. Bu sebeple ‘‘böl ve yönet’’ yöntemine başvurarak Suriye ve Lübnan’da ulusal birliği sağlamak ve güçlendirmek yerine dini, mezhepsel ve etnik farklılıkları olabildiğince derinleştirmeye çalıştı. (Arı, 2012, s. 94). Bu politikaların amacı şüphesiz bir yandan milliyetçi hareketin gelişiminin engellenmesi öte yandan ise küçük birimlere ayrılan grupların birbirlerini dengelemesidir. (Abuhasan, 2013, s. 36)

Fransızların Şam’ı almasıyla, Fransız makamları Suriye’yi 5 alt bölüme ayırmışlardı. Birincisi; Trablus, Sayda, Sur ve Beyrut gibi önemli kentleri de içinde bulunduran Büyük Lübnan, ikincisi Halep, Humus, Hama ve Şam’ı kapsayan Suriye Devleti olarak adlandırılan bölge, üçüncüsü en önemli kenti Süveyda olarak bilinen dağlık Cebel-i Dürzi bölgesi, dördüncüsü en önemli şehri Lazkiye ile Lazkiye Sancağı, beşinci olarak ise teorik olarak Suriye’nin bir parçası olan fakat uygulamada ayrı ve özerk bir yönetime tabi olan Hatay Sancağıydı. (Fildiş, 2013, s. 58).

1920–1936 dönemi ülke genelinde Fransız hâkimiyeti ve bu hâkimiyeti koruma çabası sebebiyle baskı ve tahakküm sistemi ortaya çıkarmış ve bu durum da birçok kargaşa ve isyan hareketini meydana getirmiştir. (Tan, Belli, & Aydın, 2012, s. 68)

1925’te başlayan ilk büyük ayaklanma önce bir Dürzi ayaklanması olarak başlamışsa da daha sonra Şam ve Humus gibi büyük yerleşim yerlerinin ayaklamaya destek vermesiyle tüm ülke geneline yayılarak Fransızların ağır silahlar kullanarak bastırmasına neden olmuştur. 1925–27 ayaklanması sonrası bir araya gelen Suriyeli liderler, ileride siyasal yaşamda aktif olacak ‘‘Ulusal Blok’’u kurdular. Bu yapı Fransa’nın çekilmesini sağlayarak birleşik büyük Suriye’yi kurmakla beraber Suriye’de büyük dönüşümler planlamıyordu. (Arı, 2012, s. 136:137)

Eylül 1936’da Fransa, Arap milliyetçi cephenin baskılarına ve bu isyana daha fazla dayanamamış ülkede asker bulundurma koşuluyla Suriye’nin bağımsızlığını tanıyacağına dair bir anlaşma imzalamıştır. Fransa, Suriye ve Lübnan’la ilişkilerini

revize ederek 1936 Eylülünde Suriye'ye Kasımında da Lübnan'a bağımsızlık verdi. (Tan, Belli, & Aydın, 2012) Fakat bu bağımsızlık süreci 1938'de Blum'un sol koalisyonunun çökmesiyle Fransız Parlamentosu anlaşmayı onaylamamış ve Suriye 2. Dünya Savaşına yine bağımsızlıktan yoksun bir şekilde girmiştir. (Arı, 2012, s. 137)

2. Dünya savaşı sırasında ise Suriye'de ki Fransız mandası önce Nazilerle işbirliği yapan Vichy güçlerinin kontrolüne geçmişse de İngilizler ve De Gaulle yönetiminde ki Özgürlük Hareketinin ortak operasyonu ile yönetimi devralmıştır. Savaş sonrasında Fransız yönetiminin karşı çıkmasına karşın Suriye, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin baskıları sonucu 1946'da bağımsızlığını elde etmiştir. (Abuhasan, 2013, s. 37)

Fransız mandası altında böl ve yönet politikalarına maruz kalan Suriye fiziki, dini, kültürel olarak, etkileri günümüze kadar devam eden, kargaşa ve huzursuzluk ortamının etkisinde kalmıştır. Adeta cetvelle harita üzerinde çizilen suni sınırlar dolayısıyla azınlık çoğunluğa hükmeder vaziyete gelmiş ve bu durum yıllar sürececek bir problemin temellerini atmıştır.

1.5. Bağımsızlık Dönemi Suriye Tarihi

1939 da Suriye'nin bağımsızlık hayali Fransa'da hükümetin dağılmasından dolayı sona ermişti. Ancak 1943 yılına gelindiğinde Türk asıllı Şükrü Kuvvetlinin zaferiyle sonuçlanan parlamento seçimleri sonucu Bağımsız Suriye'nin ilk devlet başkanı olarak göreve başlamıştır. 1948 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Arap-İsrail savaşının dışarıda oluşturduğu istikrarsızlık Suriye'yi de etkilemiş ve ülkede uzun yıllar sürececek bir geleneği-Askeri Darbeler Dönemi'nin-önünü açmıştır. İlk darbe girişimi 1949'da Albay Hüsnü Zaim tarafından başarıyla sonuçlanması sivil otorite yerine akademide yetişmiş, kır kökenli genç bir sınıfın yönetimde etkisini yol açmıştır. Zaim'in otoritesi 5 ay sonra Albay Sami Hinnavi tarafından son bulmuştur. Aynı yılın Aralık ayında başka bir darbeyle Hinnavi, iktidarı Albay Edip Çiçekliye bırakmıştır. Çiçekli iktidarı 1953 sonunda başlayan öğrenci hareketleri sonucu zor bir sürece girmiş, ordunun ve muhalefetin ortak hareket etmesiyle 1954 yılında

iktidardan uzaklaştırılmıştır. Haşim Alasi tarafından yapılan bu darbeden sonra yapılan seçimlerde Şükrü Kuvvetli yeniden devlet başkanı seçilmiştir. (Arı, 2012, s. 137:139)

Suriye siyasi tarihine Askeri darbeler dönemi olarak geçen bu süre zarfında Baas partisinin güçlenip, kontrolü ele almasıyla ülke bir nebze olsa belirsizlikler dönemini kapayıp istikrara kavuşmuştur.

1.5.1. Baas Partisi

Baas Partisi Suriye ve Irakta 1950'lerden itibaren varlığını hissettirmeye başlamış 1960'larda ise tamamen iktidarı ele geçirmiştir. Tam ismi Arap Baas Sosyalist Partisidir. Sünni Salah Bitar ile Rum Ortodoks Mişel Eflak'ın öncülüğünde 1943'te kurulmuştur. (Arı, 2012, s. 141)

Partide öne çıkan iki isim olarak Bitar ve Eflak'ın yanı sıra partinin kurucuları Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Cemal Atasi, Vahip El Ganim, Badi El Kasım, Musa Rizik, Sami El Durabi ve Abdul Birr İyun El Sud'dur. (Abuhasan, 2013, s. 8)

Baas Partisi ilk başlarda tam olarak bir siyasi parti görünümünde değildi. İlk yıllarda bir tartışma derneği olarak kurulmasının yanı sıra Partinin ideologu olan Eflak'ın utangaç ve etkileycilikten uzak imajına rağmen Pan-Arapçı düşüncüleri sebebiyle genç nesil arasında büyük taraftar kitlesi topladı. (Mansfield, Peter Pelham, Nicolas, 2012, s. 369)

Partinin sloganı birlik, özgürlük ve sosyalizmdir. Bu kavramlar partinin ekonomik, sosyo-politik yapısını belirlemektedir. (Abuhasan, 2013, s. 8)

“Birlik” kavramı bütün Arapların tek çatı altında toplanmasını, “Özgürlük” kavramı ise, Arap eyaletlerinin Batı etkisinden bağımsızlığını işaret eder. Arap özgürlüğünü korumayı, İsrail'le, Amerika'yla ve Batıyla savaşmayı ve rejimi kendi özgürlüğünden vazgeçmek pahasına uyup, desteklemekten geçtiğini savunur. (Rubin, 2007, s. 46)

Baas'ın kuruluş ideolojisi olan Pan-Arabizmin önemli destekleyici yan unsuru sosyalizm ve sekülerizmdir. Baas'ın sosyalizmi Marksist- Leninist sosyalizmden farklıydı. Baas sosyalizmi genel olarak özel mülkiyetin sınırlandırılması, toplumsal eşitsizliğin azaltılması ve kamulaştırmayı öngörmekteydi. Özel teşebbüs ve miras hakkı ise koruma altındaydı. Baas'ın sekülerliği ise inancı ne olursa olsun herkesin eşit statüde olduğu laik bir Arap toplumu kurmayı hedefliyordu. Fakat bunu İslam'ı devre dışı bırakarak değil "Arap ulusal kültürünün temel ve ayrılmaz bir parçası" olarak yapmak istiyordu. (Cop, 2011)

Her ne kadar yukarıda belirtilen hedeflerle yola çıkılsa da Parti yönetimi ele geçirdiğinde Dürzî ve Alevi azınlığı her zaman ön planda tutmuştur. Özellikle İktisadi ve askeri alanlarda, rejimin güvenliğini sağlamak amacıyla, Alevi kökenli bireylere yer verilmiştir. %70'i Sünni olan bir toplumda, tepkilerden çekinilerek ideolojileri İslami temellere oturtmak gayet mantıklı bir adım olarak gözükmektedir. Fakat politikalar incelendiği zaman politik çıkar ve rejim güvenliği diğer bütün ideolojilerden önde olduğu görülmektedir.

Baas Partisinin temel politikası Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün'ü içine alan Bereketli Hilal diye tabir edilen topraklarda "Büyük Suriye'yi" kurmaktır. Partinin 1947'de benimsenen programında, Arap anavatanının Toros dağlarından Basra Körfezine, Hint Okyanusuna ve Akdeniz'e kadar uzanan topraklar olduğu belirtilmiş ve tek bir Arap ulusu ve devletinden bahsedilmiştir. Baas ideolojisinin ana parametreleri tek bayrak, tek devlet, tek ordu ve tek Arap dünyasıydı. (Arı, 2012, s. 141)

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ki süreçte Baas partisi parlamentoda milletvekili sayısını artırmış, 1954 seçimlerinde 140 milletvekilliğinden 16'sını kazanmıştır. 1958 yılında Suriye Mısır birleşmesinde de aktif rol oynayarak 4 bakanlık elde etmişti. Bununla beraber partiye katılımlar da artış göstermiştir. 1958 öncesinde 1500 aktif üye, 2000 örgütlü destekçisi, 10.000 sempatzmanı bulunmaktaydı. (Arı, "a.g.e.", s. 142)

1963 yılında gerçekleştirilen darbe sonrasında üye sayısını artırılması yönünde alınan kararlar bazı parti liderleri ideoloji geri planda tutup partiye eş, dost, akrabalarını

sokmaya başlamış, bu da partinin ideolojik boyutunun yerini bölge, mezhep, aşiret bloklarının almasını sağlamıştır. (Köylü & Serdaroğlu, 2012, s. 48)

Özellikle Hafız Esad'ın yönetime gelmesinden sonra üye sayısı katlanarak artmıştır. 1970 yılında 65.000 üyesi olan parti 1981 de 374.000 üyeye ulaşmıştır. 1992'de bu rakam 1 milyon, 2000 yılında ki resmi rakamlara göre ise parti üyesi 1.4 milyondur (Rubin, 2007, s. 45). Üye sayısını gösteren bu rakamların gerçekçiliği elbette tartışılır, zira diktatörlükle yönetilen bir ülkede iktidarda ki partiye mensup olmanın avantajları çoktur.

1963 darbesinden sonra Hafız Esad Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur. 1966 darbesinin ardından 1967 Arap-İsrail savaşı Baas partisinin geleceğinde büyük etkisi olmuştur. Savaşın Suriye'nin yenik çıkması ve Golan tepelerinin kaybedilmesi iç politikada, kaybedilen toprakları geri alma söylemini doğurmuştur. 1970 yılında ordu içinde güçlenen Alevilerin desteği ve yerel halkla olan güçlü bağlar sayesinde Hafız Esad'ın darbe girişimi başarılı olmuş ve yönetimi ele geçirmiştir. (Aksu, 2011, s. 42)

1.5.2. Hafız Esad Dönemi

Suriye, en istikrarlı dönemini şüphesiz Hafız Esad(1970–2000) döneminde yaşamıştır. Bu 30 yıllık süreçte gerek iç politika gerekse dış politikada inişler çıkışlar olmuştur fakat Hafız Esad güçlü karakteristiği ile bu süreçleri hem ülke adına hem de kendi geleceği açısından en olumlu şekilde atlattığını başarmıştır.

Tedbirli, riskleri iyi değerlendirebilen ve pragmatist bir siyasetçi (İstif, 2011, s. 49) olmasının yanı sıra hırslı bir devlet adamı görünüşüne sahiptir. Hinnebusch, Esad'ı tarif ederken; kararlı ve görevine kendini adanmış olmasının yanında özellikle İsrail'le olan anlaşmazlıkta milliyetçi ilkeleri izleme konusunda da aşırı inatçı olarak niteler. (Hinnebusch, 2001, s. 64)

Esad ile karşılaşan çoğu siyasetçi, diplomat, gazeteci ondan etkilenirdi. Soğuk, ketum ve gizemli olmasından dolayı yakın çevresi ona "Sfenks" lakabı takmıştır. ABD Başkanı Carter onu "göz kamaştırıcı" olarak nitelerken Nixon onun "deha

unsurlarına” sahip olduğunu belirtir. Henry Kissenger ise 1970’lerin ortalarında “Orta Doğunun en ilgi çekici insanı” olarak tanımlar. (İstif, 2011, s. 49)

Şubat 1971 de Baas’ın askeri kanadının siyasi kanadını saf dışı etmesiyle, Suriye devlet başkanı seçilen Esad Mart 1971’de yapılan göstermelik referandumla oyların %99 unu alarak Suriye’de 30 yıl sürecek hâkimiyetini başlatmış oldu. (Arslan, 2008, s. 46) Hafız Esad 1967 de Savunma Bakanırken kaybettiği Golan Tepelerini ancak yeni bir savaşla geri alabileceğini düşünerek 1973 de Mısır’la yaptığı ittifak çerçevesinde savaşa girişmiş fakat başarısız olmuştur.(Arı, 2005:149) Mısırın İsrail’le masaya oturmasıyla 1979 da Mısır’la yollarını ayırmıştır. (Arslan, 2008, s. 47)

1973 hezimetini sonrası İsrail ile mücadelede Arap ulusları arasında başat aktör olma yoluna giden Hafız Esad, Mısırın Batıya kaymasıyla yalnız kalma endişesine kapılmış, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)’ye daha fazla yakınlaşmıştır. (Aksu, 2011, s. 43) Bu yakınlaşma özellikle askeri boyutta kendini hissettirmiştir. 1967 den itibaren savunmaya yapılan ciddi harcamalar gayri safi milli hâsılının %20 sine tekabül ettiğinden ekonomik gelişme hiçbir zaman sağlanamamıştır. (Arı, 2012, s. 149)

Öte yandan 1976 yılında Lübnan’da başlayan iç savaşta Filistinli mültecilerin oluşturduğu sorunları bahane ederek, aslında Filistin Kurtuluş Örgütü(FKÖ)’yü denetim altında tutmak amacıyla, Hafız Esad Lübnan’a girmiş, bu işgal 2006 yılına kadar sürmüştür. (Kalaycıoğlu, 2012)

1980 İran-İrak savaşı Suriye’yle İran’ın ittifakında dönüm noktasıdır. Irak işgali sırasında Suriye anında Irak’ı kınamış ve “ Yanlış zamanda, yanlış düşmana açılan yanlış savaş” açıklamasında bulunmuştur. Akabinde 1990–1991 Körfez savaşı sırasında Hafız Esad kıvrak ve pragmatik politikası gereği, Saddam Hüseyini devirmek ve kazananlar tarafında olup çeşitli faydalar elde etmek amacıyla ABD’nin başı çektiği koalisyona katılmıştır. (Goodarzi, 2013)

1.5.3. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri

Sovyetler Birliği, Suriye'yle ilişkilerini 1944 yılında, ülke henüz bağımsızlığını kazanmışken başlatmıştır. 1950'lerden itibaren Suriye'de sosyalist eğilimlerin artmasıyla bölgede SSCB için önemli bir konuma gelmiştir. 1 Nisan 1950 de imzalanan saldırmazlık paktı ilişkileri pekiştirmiştir. 1955'te imzalanan Bağdat Paktı ise iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran diğer bir unsurdur. 1956 yılında Batılı devletlerle Mısır arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu SSCB'nin tehdidi Ortadoğu da kendisine yer açmasına sebep olmuştur. 1958'de Suriye-Mısır arasında kurulan başarısız Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Rusya'yla silah anlaşması imzalaması bu yaklaşmanın somut göstergesi konumundadır. Hafız Esad, 1970 de iktidara geldiğinde ilk yurtdışı ziyaretini SSCB'ye gerçekleştirmiştir. Mısır da Nasırdan sonra başa geçen Enver Sedat'ın Batı yanlısı politikalar izlemesi Sovyetlerin bölgede önemini daha da artırmıştır. Suriye ve SSCB arasında 1970 yılında silah anlaşması imzalanmış ve 1980 de imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir. (Kayrak, 2012:Salık, 2011,sf.14)

SSCB'nin bölgede etkili olmak istemesine neden olan iki unsur vardır. Suriye'nin antiemperyalist ve anti-batıcı söylemini Ortadoğu geneline yayacağı düşünmesi ve Rusya'nın Akdeniz'de bir ayağının olmasını istemesidir. (Taş, 2013)

Hafız Esad'ın Suriye'yi bölgesel bir güç haline getirme çabaları İsrail tehdidi kaynaklı olarak ilerlemekteydi. 1967 yılında kaybedilen Golan tepeleri, Esad'ı birinci önceliği olan Filistin'in kurtuluşu hedefinden saptırmış ve İsrail'e karşı daha gerçekçi politikalar izleme yoluna itmiştir (Salık, 2011, s. 13).

Esad, kurduğu askeri düzenin devamlılığı, barındırdığı su kaynakları açısından hayati öneme sahip Golan Tepelerini geri almak ve bölgesel gücünü artırmak için güçlü bir orduya gerek duymaktaydı.

SSCB açısından, bölgede İsrail'in varlığı çok önemli bir husustu zira Arap uluslarının güvenlik endişesi ne kadar artarsa, Sovyetler o denli bölgeye nüfuz edebiliyordu. Bu yüzden SSCB İsrail'in ne yok olmasını ne de çok güçlenmesini istemiştir. SSCB kendine ihtiyaç duyulmasını istemiştir. (Karabulut, 2007, s. 68)

Esad, uluslar arası arenada politikalarının devam ettirebilmek adına gerekli ekonomik ve askeri kaynakları elde etmek için ideolojiye bakılmaksızın Sovyetler Birliği'nin yanında İran, Irak, Mısır ve Körfez ülkeleriyle birçok kez pragmatik ittifaklar kurmuştur. Bu ülkelerin seçilmesinde temel ölçü ise Baas rejimini tehdit etmeyen ülkeler olması ve gerektiğinde kolayca değiştirilmesidir. (Salık, 2011, s. 14)

Sovyetlerde Gorbaçov iktidarıyla beraber Suriye-SSCB ilişkileri tamamen farklı bir boyut kazanmıştır. Gorbaçov hükümetinin Glasnost ve Perestroyka(açıklık ve yeniden yapılanma) politikaları kapsamında Suriye'de bulunan Rus askeri danışmanları kademeli olarak geri çekmesi ve bölge politikalarında yaptığı değişiklik Hafız Esad'ı zor durumda bırakmıştır. 1980 yılına gelindiğinde Sovyetleri için asıl önemli olan ideolojik kaygılar yerine ekonomik kaygılar olmuştur. Bu kaygılar SSCB'yi Orta doğuda bir ekonomik ortak arayışına itmiştir. Bunun sonucu olarak Kuveyt ve Katar bankalarından kredi almıştır.

Sovyetlerden askeri alanda istediği desteği göremeyen Hafız Esad pragmatist siyasetini kullanarak 1991 Körfez savaşında Irak'ı karşısına alıp koalisyon güçlerine 17.000 asker göndermiştir. Bunun sebebi şüphesiz oluşan yeni dengelerde Suriye'yi yalnız bırakıp hedef haline gelmesine engel olmaktır. (Karabulut, 2007, s. 81)

1.5.4. Hafız Esad Dönemi Suriye-ABD İlişkileri

Hafız Esad iktidarı öncesi Suriye ABD ilişkilerinin çok da iyi olduğu söylenemez. Buna örnek olarak 1957 yılında Sovyet yanlısı politika izleyen Suriye yönetimine karşı girişilen bir darbede, Washington'un olduğunun ortaya çıkması sonucu ABD Suriye büyükelçisini geri çekmek zorunda kalmıştır. (Kısacık, 2012)

ABD-Suriye ilişkileri, Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970 yılından itibaren dalgalı bir seyir izlemiştir. Amerika ve Suriye ilişkileri genel olarak İsrail temelinde geliştiği görülür. Soğuk savaş döneminde iki kutbun da Ortadoğu üzerinde çeşitli planlarının olması Amerika ve Suriye'nin ilişkilerini çeşitlendiren unsurlar olmuştur.

1970'lerde ABD Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'da hareket alanını kısıtlamaya çalışırken Suriye ise Sovyetlerin en önemli bölgesel müttefiklerinden biriydi. İsrail

ve Filistin arasında devam eden sorunun çözümü konusunda her iki ülke de farklı görüşlere sahiplerdi. Suriye'nin Filistinli gruplara verdiği destekten ötürü ilişkilere daha çok baskı ve gerginlik hâkimdi. Fakat yine de diyalog kapısını açık bırakıyorlardı. ABD Ortadoğu barış süreciyle alakalı zaman zaman Suriye'yle diyaloga girme ihtiyacı duyuyordu. Dönemsel işbirlikleri büyük çaplı olmasa da kimi zaman bazı faydalar sağlamaktaydı. Mesela 1973 Yom Kippur Savaşı sonrasında İsrail ve Suriye arasında 1974'te imzalanan sınır düzenlemesine ilişkin anlaşma buna örnek verilebilir. ABD 1979'da Suriye'yi "teröre destek veren devletler" listesine aldı. 1986 da ise bombalanan bir İsrail uçağından Suriye'yi sorumlu tuttuğundan büyükelçisini geri çekti. Ancak bir sene sonra Suriye Ebu Nidal örgütünü Sınır dışı etmesi ve Lübnan da rehin alınan ABD'linin kurtarılmasına yardım ettiği gerekçesiyle ilişkiler tekrar büyükelçilik seviyesine çıkmıştır. (Orhan O. , ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü, 2009, s. 2)

George H. W. Bush ve Bill Clinton dönemlerinde Saddam Hüseyini çevrelemek, enerji güvenliğini korumak ve Barış sürecini canlandırmak ABD'nin öncelikleriydi ve Suriye'ye ihtiyaç duyuyordu. İki kutuplu sistemin son bulmasıyla bölgede yalnız kalan Esad 1. Körfez savaşında Irak Baas'ını desteklemeyerek, ABD'nin öncülüğünde ki koalisyon güçlerinde, 17.000 asker göndererek yer almıştır. (Kaya, 2010)

Körfez savaşının ertesi dönem ABD'yi politik arenada geçmişten çok farklı yere taşımıştır. ABD orta doğudaki çıkarları için hayati önem taşıyan Filistin-İsrail sorununa çözüm bulmak için diplomatik girişimler başlattı. Taraflar; Filistin ve İsrail yanında diğer Arap ülkeleriydi. (Özkoç, 2009, s. 177)Suriye'nin de Golan tepelerini geri almak için İsrail'le masaya oturmasına paralel ekonomik ilişkiler de olumlu etkilenmiştir. (Orhan O. , ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü, 2009, s. 3)

Suriye-ABD ilişkileri genel olarak değerlendirildiğinde, ABD açısından Suriye'nin orta doğuda göz ardı edilemeyecek bir devlet olduğu anlaşılır. Hafız Esad'ın dış politikada nerede ne zaman taviz vermesi gerektiğini iyi bildiğinden ABD ile olan ilişkilerinde de dengeleri iyi gözetmiştir. Bundan dolayı ikili ilişkiler oğul Esad

dönemine kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Amerikan yönetimleri ise bölgede ki daimi müttefiki İsrail'in çıkarları uğruna bölge ülkeleriyle, özellikle de Suriye'yle daima diyalog içinde olmayı tercih etmiştir.

1.5.5. Hafız Esad Dönemi Suriye-Arap Devletleri İlişkileri

Baas partisi milliyetçilik temellerini "Arap Milliyetçiliği" üzerine oturtmuş bir partiydi. Bu hayali eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları olan Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün'ü kapsayacak, Bereketli Hilal üzerinde "Büyük Suriye" devletini kurmayı. (Arı, 2012, s. 141)

Baas partisinin Arap Milliyetçiliği idealleri parti tüzüğüne şu şekilde yansımıştır.

- 1- "Arapların ana vatanı, bölünmez siyasi ve iktisadi bir birliktir. Hiç bir Arap memleketi, diğerinden ayrı yaşayamaz."
- 2- "Arap millet, kültürel bir birlik teşkil eder. Evlatları arasında doğacak ihtilaflar geçici ve önemsizdir. Arap şuurunun uyanmasıyla hepsi ortadan kalkacaktır."
- 3- "Arapların anavatanı Araplara aittir. Devlet işlerini idare, zenginliklerinden müstefit olma ve kaderini tayin, sadece onların hakkıdır." (Atay, 2000, s. 136)

Esad iktidarı ele geçirene kadar Baas ideolojisine bağlı kalmıştır fakat iktidardayken Iraklı Sünni Baas rejimini kendisine rakip görmeye başlamış ve bu tehdit algısı onun Irak politikasını değiştirmiştir. Irak Baas'ına karşı izlediği politikalar sonucu Esad Suriyelilere karşı Pan-Arap kimliğini ispatlayarak meşruiyet kazanmaya zorlamıştır. (Salık, 2011, s. 13)

Bu sebeple 17 Nisan 1971'de Suriye, Mısır, Libya arasında başarısız Arap Cumhuriyetleri Federasyonu kurulmuştur. Bu ortaklık Suriye açısından iki şeye hizmet edecekti. Birincisi; Esad halkının gözünde kendi meşruiyetini güçlendirecek, ikincisi de İsrail tehdidine karşı ortak bir cephe oluşturulmasına zemin hazırlayacaktı. Arap Cumhuriyeti 1973 yılında İsrail'le savaşa girerek Arap

milletlerine ilk icraatını göstermiştir. Savaşın başlarında görece üstünlük kursalar da Suriye Golan Tepelerini İsrail'e kaptırarak ağır yenilgi almıştır. (Önal, 2010, s. 43)

Lübnan da ki FKÖ mensupları İsrail'in güvenliğini tehdit edecek sayılara ulaşmıştı. ABD ve İsrail Lübnan'da FKÖ mensuplarındansa Suriye vesayetini tercih etmiş, asker sokmasına müsaade etmişti. Bu işgal 2005'te Refik Hariri suikastına kadar sürecekti. (Orhan O. , Suriye'nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad'ın Beyrut Ziyareti, 2010, s. 24)

1975 yılında Esad, Hıristiyanlar ve Filistinliler arasında patlak veren Lübnan iç savaşına 20.000 asker göndererek müdahil olmuştur. İlk başta Filistin Kurtuluş Örgütü(FKÖ)'nü destekleyen Esad olası bir Filistin zaferinin İsrail'in işgalini meşrulaştıracağı endişesiyle Hıristiyan Falanjistleri silahlandırmıştır. Bu durum Esad'ın çıkarlarının ideolojisinin önüne geçtiğinin bir kanıtıdır. (Salık, 2011, s. 14)

1978–1979 yıllarında Batı desteğini almak isteyen Mısır lideri Sedat'ın İsrail'le Camp David anlaşmasını imzalaması, Suriye ve Irak'ı birbirine yakınlaştırmıştı. Hatta iki ülkenin birleşmesi bile gündeme gelmişti. Gelgelelim Irak'ın bölgede kendine rakip olması, Suriye Müslüman Kardeşler Örgütüne verdiği destek dolayısıyla Esad, Körfez savaşında Irak'a karşı Arap olmayan İran'ı destekleyip koalisyon güçlerine asker göndermiştir. (Salık, 2011, s. 14)

Suudi Arabistan ve Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında daha çok işbirliği ve çıkar ilişkisi gözlenir. Suriye'nin Müslüman Kardeşler Örgütüne baskı uygulaması, Soğuk savaş döneminde Sovyet eksenli dış politika ve mezhepsel-dinsel farklılıklar bu iki ülkenin dış politika yaklaşımlarını olumsuz etkilediği söylenemez. Suriye'nin batı yanlısı dış politika izlediği dönemlerde Suudi Arabistan cephesinden ekonomik ve siyasi olumlu yansımalarını aldığı görülür. Lakin Esad'ın Lübnan iç savaşında Hıristiyanların desteklemesi Suudi Arabistan için bir hayal kırıklığı olmuş ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. (Tanrıverdi, 2011)

1.6. Tarihsel Süreçte Suriye-Türkiye İlişkileri

Hafız Esad döneminde Suriye-Türkiye ilişkilerinin seyri genel olarak iyi değildi. Özellikle Hatay Meselesi ve Su sorunu yüzünde ilişkiler normal bir düzene oturtulamamış ve uzun yıllar iki ülke arasında temel anlaşmazlık konuları olmuştur. Suriye yönetiminin Hatayı kendi toprağı sayması ve Su konusunda da uzlaşması güç talepleri, sorunun 2000 yıllara kadar uzamasına neden olmuştur.

Suriye dış politika konusunda birincil öncelik olarak işgal altındaki Arap topraklarının bağımsızlığını kazanması gelmektedir. Suriye'nin geri alması gereken işgal altında ki topraklar Antakya ve İskenderun bölgesi, İsrail'in elinde bulunan Golan Tepeleri ve Filistin'dir. (Tan, Belli, & Aydın, 2012, s. 67)

Hafız Esad Türkiye'ye boyun eğdirmek, kendi taleplerini kabul ettirmek için, teröre kapılarını açmaktan ve lojistik destek sağlamaktan çekinmemiştir. Türkiye ise genel olarak sorunları uzlaşma ve diyalog çerçevesinde çözmeye çalışmıştır. 1998 yılında Türkiye'nin kararlılığını göstererek Suriye'ye ultimatome vermesiyle, iki ülke savaşın eşiğinden dönmüştür. Bu bölümde iki ülkenin temel anlaşmazlık konuları olan Hatay Meselesi, Su Sorunu, Terör Sorunu ve ilişkilerin düzelmesinde kilometre taşı sayılan Adana Mutabakatı ele alınacaktır.

1.6.1. Hatay Meselesi

Osmanlı devletinde belirli bir idari bütünlük, sınırı olmayan, Fransız işgalinde ‘İskenderun Sancağı’(kısaca Sancak) olarak adlandırılan bölgeye, Mustafa Kemal 1936'da Hatay adını vermiştir. (Tan, Belli, & Aydın, 2012, s. 68)

20 Ekim 1921 tarihinde Fransa'yla imzalanan Ankara Antlaşması'nın 7. maddesi hükmünce, İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulması, Türk olan halkının kültürlerini geliştirip, Türkçenin resmi dil olması kararlaştırılmıştı. Lozan Antlaşmasında da bu hüküm kabul ve teyit edildi. (Dayı, 2002, s. 331)

1926 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında Lübnan ve Suriye adına imzalanan dostluk ve işbirliği sözleşmesinde, Ankara Antlaşmasında kabul edilen Hatay'ın özel

bir idare ile yönetilmesi kararının tekrar teyit edilmiştir. 9 Eylül 1936'da yapılan antlaşmayla Suriye'deki Fransız mandasının kaldırması konusunda Suriye ve Fransa anlaşmıştı. Fransa, bu antlaşmayla Hatay konusunda ki tüm yetkiler de Suriye hükümetine devretmiş oldu. (Abuhasan, 2013, s. 14)

Milletler Cemiyetinde konuşan Türk delegelerden Şükrü Kaya bu meselenin Türkiye için önemini belirtmiş ve konuyu Fransa'yla diplomatik yollardan çözmek istediğinden bahsetmiştir. Ekim 1936'da Fransa'ya mektup gönderen Türkiye İskenderun sancağı için de bağımsızlık talebinde bulunmuş fakat reddedilmiştir. (Dayı, 2002, s. 333)

Fransa hükümeti Türkiye'ye verdiği cevapta; bu talebin Suriye'yi parçalamak anlamına geleceğinden buna yetkisi olmadığını ve konuyu Milletler Cemiyeti(FMC)' ye taşınmasını bildirmiştir. Bunun üzerine Türkiye, 8 Aralık 1936'da sorunu MC' ne taşımıştır. (Akıllı, 2012, s. 41)

Görüşmeler sonucu Fransa ile anlaşmaya varılmış ve uzlaşılan maddeler MC tarafından 27 Ocak'ta kabul edilmiştir. Antlaşmaya göre; Hatay içişlerinde bağımsız fakat dış işlerinde Suriye'ye bağımlı olacaktı, Ordusu olmayacak, resmi dili Türkçe olacaktı. Hatay için bir özerklik statüsü hazırlanacak, statüsü Milletler Cemiyeti Konseyinin kararı ile yürürlüğe girecekti. Hatay'ın toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Türkiye-Fransa ayrı bir antlaşma yapacaktı. Bu anlaşma Milletler Cemiyeti konseyi tarafından da onaylamıştır. (Abuhasan, 2013, s. 15)

1936 yılı Avrupa için hararetli yıllardı. İtalya ve Almanya'nın giderek yaklaşması Fransa'yı tedirgin etmişti. Bölge halkının yanı sıra İtalya veya Almanya'yla savaşa girme riski Fransa'nın sonu olabilirdi. Bu yüzden Fransa müzakerelere ılımlı yaklaşmıştır. (Demir Y. , 2012, s. 48)

29 Mayıs 1937'de Cenevre'de sancağın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını belirleyen bir antlaşma imzalanmıştır. Hatay için içişlerinde serbest dış işlerinde Suriye'ye bağlı bir hukuki varlık olarak tanımlanmış, ayrı bir anayasa kabul edilmiştir.

22–31 Temmuz 1938 tarihlerinde yapılan seçimler sonucu Türk topluluğu Sancak Meclisinde 40 mebusluktan 22sini elde etmiştir. İlk toplantı 2 Eylül 1938’de yapılmıştır. Türkçe-Arapça yemin etmek serbest olmasına rağmen Mebuslar Türkçe yemin etmişlerdir. Meclis İskenderun sancağına ‘‘Hatay Devleti’’ adını verdikten sonra Tayfur Sökmeni ilk devlet başkanı seçmişlerdir. (Dayı, 2002, s. 339)

Hatay ilinin Türkiye sınırlarına katılmasıyla Türkiye yeni bir kara parçasıyla beraber yeni bir de düşman kazanmıştır. Uzun yıllar Türkiye ve Suriye arasında gerginlik oluşturan meselelere bir yenisini daha eklenmiştir. Baas partisinin iç tüzüğünde zikredilen ve Hafız Esad’ın temel kavramı olan Arap milliyetçiliğini ve Arapları birleştirme fikri Hatay sorununun temelini oluşturmaktadır. Zira Suriye’ye göre Hatay Arap’tır ve Suriye’nin olmalıdır.

Suriye yönetimi Hatay meselesini uzun yıllar diri tutmayı tercih etmişler, iç politika meselesi olarak görmekten de imtina etmemişlerdir. 1950’lerden sonra ders kitaplarında Suriye’nin Kuzey sınırları bazı şehirlerini içine alarak gösterilmiştir. Hatay’ı gasp edilmiş olarak göstermenin yanında Büyük Suriye Projesi çerçevesinde yapılmış haritalarda Mardin, Diyarbakır, Adana, Gaziantep ve Şanlı Urfa’yı da kendi topraklarında göstermiştir. Aynı şekilde Hatay’ı Suriye posta pullarında da göstermiştir. (Ayrancı, 2006, s. 64)

Süreç içerisinde Türkiye, 1926 yılında imzaladığı dostluk antlaşmasını fesh etmiştir. Suriye de Hatay’ın Türk sınırlarında olmasını tanımamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda Irak’ın araya girmesiyle taraflar kısmen uzlaşma sağlayabilmişlerdir. (Abuhasan, 2013, s. 18)

Hatay meselesi 2000’li yıllara kadar Suriye Hükümeti tarafından çeşitli ortamlarda çeşitli şekillerde gündemde tutularak taraftar toplanmaya çalışılmıştır. Buna örnek olarak ABD’nin Suriye Büyükelçisi Velid El-Muallim Mayıs 1998’de verdiği demeçte; Suriye’nin Golan Tepeleriyle beraber Hatay’ı da bir gün alacağını söylemesidir. (Milliyet, 1998)

Adalet ve Kalkınma Partisi(Ak Parti)’nin Türkiye’de iktidara gelmesi ve komşularla sıfır sorun politikası kapsamında yaptığı açıklamalar sonucu, Suriye’nin de 11 Eylül

saldırısından sonra artan ABD baskısıyla bölgede yalnızlaşması iki ülkeyi yakınlaştırmış Hatay meselesi de Suriye açısından 2002 itibariyle rafa kalkmıştır.

1.6.2. Su Sorunu

Yaşam kaynağı olan ve tamamen ikame edilemeyen su en önemli doğal kaynaklardan biridir. İnsan kullanımı, enerji üretimi, kalkınma vb. gibi suyun gerekli olduğu birçok sektör vardı. Dünya üzerinde mevcut tatlı su kaynakları(akarsular) ihtiyaçları karşılamada yetersiz olduğundan bu akarsulara kıyıdaş olan devletlerarasında ortaya çıkan sorunlara “su sorunu” denmektedir. Genellikle iki veya daha fazla devletin topraklarından geçen akarsular(sınır aşan sular) üzerinde yaşanmaktadır. Türkiye suyu bir dış politika malzemesi haline getirmekten uzun yıllar kaçınmıştır. 1980’lerde Suriye’nin PKK ile bağları gün yüzüne çıkmasından sonra Ankara’nın Su ve Terör kavramlarını Ortadoğu politikalarında bağdaştırdığı görülür. (B.y., 2011)

Türkiye ve Suriye arasında anlaşmazlığa konu olan akarsuların en önemlileri Fırat-Dicle ve Asi Nehirleri, Kuveyk, Afrin ve Çağçağ sularıdır. Dicle Nehri Türkiye de doğar, Suriye’yle önemli bir sınır oluşturarak Irak topraklarına girer. Afrin Suyu Suriye’de doğarak Türkiye’ye geçer. Asi Nehri ise Lübnan’da doğup Suriye’ye geçtikten sonra Türkiye topraklarına girer. Diğer bahsi geçen akarsular Türkiye’den doğup Suriye’ye geçmektedir. (Abuhasan, 2013, s. 27)

Su meselesinde ilk antlaşma bölge Fransız hâkimiyetindeyken imzalanmıştır. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşmasının 12. Maddesine göre Kuveyk ırmağının sularının her iki tarafa da eşit şekilde” Halep kenti ve Türk olarak kalan kuzey bölgesi arasında paylaştırılacağı” belirtmektedir. 30 Mayıs 1926 tarihli antlaşmada da Halep kentinin ihtiyaçlarını karşılamak için Türkiye’ye Kuveyk Nehrinin debisini artırmasını tavsiye etmiştir. 3 Mayıs 1930 protokolü de daha önceki antlaşmaları teyit etmektedir. (Şalvarcı, 2003, s. 99)

Türkiye ve Suriye arasında su sorunu 1950’li yıllarda iki ülkenin de su kaynaklarından yararlanmak istemesiyle hayata geçirdiği projeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 1954 yılı itibariyle iki ülkenin barajlarını inşa etmesiyle

başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'deki su kaynaklarının planlaması yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesini sağlamak üzere Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü(DSİ) kurulmuştur. (Maden, Orsam, 2014)

1960'lı yıllarda iki ülkenin Fırat-Dicle havzasını kullanmaya başlamasıyla su sorunu dış ilişkilerde gündem maddesi olmuştur. Havzada memba ülke olan Türkiye su kaynaklarından faydalanma projelerine ağırlık vermesi hem Suriye'de hem de Arap dünyasında egemenlik ve çıkara ilişkin kaygıları gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle Fırat üzerinde yer alan Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının inşası ikili ilişkileri germiş, buna karşılık Suriye Türkiye'ye karşı terör kozunu oynamaya başlamış, bu doğrultuda PKK, Asala, Dev-Sol gibi örgütlere Lojistik destek ve Sığınma sağlamıştır. Ayrıca 1983 yılında GAP'a başlayan Türkiye'nin güney komşusuyla ilişkileri bir hayli gerilmiş, Suriye buna karşılık Arap dünyasından aldığı destekle Uluslar arası finans kuruluşlarından Türkiye'nin kredi almasına engel olmuştur. (Maden, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Asi Nehri, 2011, s. 46)

Türkiye 1964'te Fırat Nehri üzerine Keban barajını yapma kararı almasına karşılık 1968'te Suriye Fırat Nehri üzerine ülkenin en büyük barajı olan Tabka barajını inşa etmeye başlamıştır. Fırat üzerine yapılan bu iki büyük baraj Fırat nehrinin debisi büyük ölçekte düşürmesiyle bundan en çok etkilenen Irak devleti olmuştur. Irak bunun sorumlusu olarak Suriye'yi görmüş, iki ülke savaşın eşiğine gelmişlerdir. (Maden, Orsam, 2014)

Uluslar arası hukuka göre belli bir uluslar arası suyolu ya da suyolları üzerinde ülkelerin herhangi bir anlaşmaları yoksa bu konuda genel kabul gören ilke "hakça ve makul kullanım"(equitable and reasonable utilization) ve "başkalarına önemli zarar vermemeye"(no significant harm) ilkeleridir. Türkiye'nin sınır aşan sular üzerinde ki politikası her zaman bu hukuki çerçevede olmuştur. (Pazarcı, 2012, s. 247)

Bu bağlamda Türkiye yukarıda ki ilkeye dayanarak "Üç Aşamalı Plan"ı 1984 yılında Suriye ve Irak'a Ortak Teknik Komite toplantısında sunmuştur. Plan sırasıyla şu aşamalardan oluşmaktadır.

1. Aşama: Su kaynakları envanter çalışması.

2. Aşama: Toprak kullanımı ve ürün çeşitine bağlı olarak toplam su tüketim ihtiyacının belirlenmesi.
3. Aşama: Kıyıdaş ülkelerin toprak ve su kaynaklarının değerlendirilmesi.

Bu plan, Aşamaları gerçekleştirmek için aşağı kıyıdaş ülkelerden objektif veriler beklemekteydi. Proje kabul görse bile bu projenin için bir engeldi, çünkü aşağı kıyıdaş ülkeler olan Irak ve Suriye, paylaşımından çok uluslar arası alanda Türkiye'ye baskı kurmayı tercih etmişlerdir. (Şalvarcı, 2003, s. 130-131)

1987 yılında imzalanan Protokol çerçevesinde Türkiye Fırat suyundan saniyede 500m³, Suriye'ye bırakmayı taahhüt etmiştir. Bu adım Türkiye'nin suyu bir siyasi-politik meta haline getirmekten kaçındığını göstermektedir. Zira aynı dönemde Suriye açık bir şekilde Türkiye'ye karşı terör kartını oynamaktaydı. (Kılıç, 2011)

Türkiye "Üç Aşamalı Plan"ın yanı sıra Ortadoğu'da ki su kıtlığını gidermeye yönelik bir de "Barış Suyu Projesini" ortaya atmıştır. Fakat bu proje de bölge ülkeleri tarafından kabul görmediğinden gerçekleşmemiştir. Bölge ülkelerinin bu projeye karşı çıkmalarında ki sebep; Türkiye'nin bölgede üstünlük kurmasını istememeleri ve Projeye karşı önyargıları gösterilmektedir. (Şahin, Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Plan'ın Sürdürülebilirliği?, 2011, s. 142)

Suriye-Türkiye arasında ki su sorunu, Birleşmiş Milletlerin de gündemine taşınmıştır. Bunun sonucunda Birleşmiş Milletler(BM) 1997'de Uluslar arası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanım Sözleşmesinde belirtilen "Entegre Havza Yöntemi"ni ortaya atmıştır. Bu durumunda, Türkiye, Fırat-Dicle Havzası üzerinde yürütülecek her türlü yatırımlar için kıyıdaş Irak ve Suriye ile işbirliği yapması ve su kıtlığı çeken İsrail dâhil diğer ülkelerin de işe müdahil olmalarını gerekli kılmaktadır. Türkiye, bu yaklaşımın sorunu daha da çözülemez hale getireceğini düşünüp bu anlaşmayı imzalamamıştır. (Şahin, Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Plan'ın Sürdürülebilirliği?, 2011, s. 141)

1.6.3. Terör Sorunu

Yukarıda bahsedilen sorunlara ek olarak Türkiye ve Suriye ilişkileri, 1980'lerde Terör sorunu ile bir kez daha gerilmiştir. Esad rejimi isteklerini elde edip Türkiye'ye boyun eğdirmek, Ortadoğu da İsrail tehlikesine karşı Türkiye'yi dengelemek amacıyla Türkiye topraklarında ki gayri meşru oluşumları el altından, zaman zaman aleni bir şekilde desteklemekten kaçınmamıştır. Bu bağlamda Suriye yönetimi, PKK(Partiya Karkerên Kurdistan) ve ASALA terör örgütlerine lojistik, eğitim, barınma gibi yardımlar temin ederek Türkiye karşı desteklemiştir. Hafız Esad'ın, dış politikada sıklıkla başvurduğu bu yöntem 1980-1998 yılları arasında Türkiye için büyük problem olmuştur.

PKK, 27 Kasım 1978'de Diyarbakır Lice de kurulmuştur. Doğu ve Güneydoğuda kamplar kurmak istemiş fakat güvenlik güçlerinin etkin mücadelesiyle başarılı olamamıştır. Örgüt 1998'e kadar Suriye'de konuşlanmıştır. (İşeri, 2008, s. 60)

Suriye bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına karşı olmakla birlikte özellikle Su konusunda dediğini yaptırmak amacıyla PKK'yı desteklemiştir. 1960- 1970 yıllarında Türkiye'deki Marksist- Leninist örgütlere destek veren Suriye aynı zamanda Ermeni asıllı ASALA örgütünü de desteklemiştir. Buna karşılık Türkiye 1983te Suriye'ye bir notayla topraklarından ASALA militanlarını çıkarmasını istemiştir. Buna karşılık Suriye PKK ya karşı her türlü silah, lojistik ve askeri eğitim desteği sağlamayı sürdürmüştür. (Gündoğdu, 2011, s. 76)

Suriye ve Türkiye 1987 yılında Su ve Terör konularında ortak mutabakata varmış olmalarına rağmen Suriye'nin PKK ya desteği kesilmedi. Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve İsrail'le diplomatik ilişkilerinin devam etmesi Suriye tarafının ilişkilere şüpheyile yaklaşmasına sebep olmaktaydı. Suriye'nin en büyük korkusu Türkiye'den akmakta olan suyun kesilmesiydi. Bu korkusunun gerçekleşmemesi için Esad, Arap ülkelerini kışkırtmayı ve terörizmi kullanmıştır. (Demir Ş. , 2011, s. 708)

Türkiye her platformda Suriye'yi teröre destek vermemesi konusunda uyarılmış, Dünya kamuoyundan kendisine destek talep etmiştir. Terör Sorunu İki ülke arasında

1990'lı yıllarda örgütün Türkiye'deki faaliyetlerini artırmasıyla daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. 1992 yılında Şam ziyareti sırasında İsmet Sezgin Suriyeli yetkilileri PKK ya destek vermemeleri konusunda ikaz etmiş, Suriyeli yetkililer de iki ülkenin kara sınırınının 800 km olduğunu ve denetlenmesinin zor olduğunu beyan ederek, PKK militanlarının Beka Vadisinde olabileceğini söyleyerek suçlamamaları reddetmişlerdir. (Aksu, 2011, s. 60)

1993 Çiller hükümetiyle birlikte PKK terörüne karşı sert önlemler hayata geçirilmiş, uluslararası alanda işbirlikleri geliştirilmiştir. En gözle görülür gelişim İsrail'le olmuştur. PKK'nın eylemlerini artırdığı 1994 yılında kadar ikili ilişkiler de artarak devam etmiştir. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olduğu bilgisi, üç ayda bir yapılan güvenlik ve işbirliği görüşmelerinin de askıya alınmasına sebep olmuştur. Buna mukabil Suriye cevap olarak Yunanistan'la " Ortak Savunma Antlaşması" imzalamıştır. Bu anlaşma herhangi bir Türk-Yunan savaşında Suriye hava sahasının Yunan uçaklarına açılacağı anlamına geliyordu. (Aksu, 2011, s. 60-61)

Terör sorununun rafa kaldırılıp ilişkilerin düzelmeye eğilimine girmesine neden olan gelişme şüphesiz Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in 17 Eylül 1998'de Hatay Reyhanlıda bir sınır bölüğüne yaptığı ziyaret sırasında yaptığı konuşmadır. Parmağıyla Suriye'yi işaret eden Paşa şunları söylemiştir:

"Türkiye komşularıyla iyi ilişkiler içindedir. Bizim bu iyi niyetimizi Apo eşkiyasını koruyan Suriye istismar etmektedir. Şunu açık söylüyorum ki, artık Türk milleti iyi niyeti konusunda verdiği gayretin sonuna gelmiştir. Sabrımız taşmak üzeredir. Kimsenin toprağında gözümüz yoktur. Hiçbir ülkenin de bizim topraklarımız üzerinde emellerine izin vermeyiz. Bunu komşumuz Suriye'nin çok iyi anlaması lazımdır." (Yetkin, 2004)

30 Eylül günü Türkiye Büyük Millet Meclis'inde yaptığı konuşmasında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, sert ifadelerle Suriye yönetimine hitaben;

"Esasen Suriye, Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı adımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum." (Yetkin, 2004)

Suriye'ye tepki gösteren siyasilerden birisi de Abdullah Gül'dü. 1998'de TBMM(Türkiye Büyük Millet Meclisi)'de yaptığı konuşmasında şunları söylüyordu:"Şam yönetimi, sadece Türkiye'ye karşı terör ve terörist grupları destekliyor değildir. Dünyanın birçok köşesindeki illegal terör odaklarına da açıkça destek verdiği, bütün kamuoyu tarafından bilinmektedir."Gül ayrıca Suriye'nin PKK sempatisine değinerek;"15 senedir ortaya çıkan bölücülük akımının da en büyük körükçüsü ve destekçisi maalesef Şam yönetimi olmuştur. PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ın on beş senedir Suriye'de güvenlik içinde korunduğu alenen tüm dünya tarafından bilinmektedir."Hatta Gül Suriye'ye askeri harekâttan bahsediyordu:"Suriye'nin pişkinlik ve vurdumduymazlığı kesinlikle kabul edilemez. Bu belayı yok etmek için, askerî müdahale de dâhil olmak üzere, bu operasyonu yapabilme kabiliyetine sahiptir."şeklinde konuşmuştur. (Kınalıtopuk, 2014, s. 15)

Türkiye Cumhuriyeti bu gelişmeyle birlikte ilk defa terör konusunda savunmadan icraata geçeceğinin haberini veriyordu. Bu gelişmelere müteakip, ABD'nin ve Arap devletlerinin araya girmesiyle Suriye geri adım atmış, 1998 Adana Mutabakatına doğru giden süreçte önemli bir yol alınmıştır.

1.6.4. Adana Mutabakatı

Türkiye Terör konusunda Suriye'yle olan anlaşmazlığı kaba kuvvet yerine masada çözmek istiyordu, bu yüzden sert güç unsurlarını kullanmaktan uzak durmuştur. 30 Eylül 1998'de Ulusal Güvenlik Konseyi Suriye'ye karşı eylem planı hazırladı. Bu doğrultuda 10.000 asker sınıra kaydırıldı. Bu zamana kadar Teröre verdiği desteği kesin bir dille reddeden Suriye yönetimi, Türkiye'nin kararlılığı sonucunda geri adım atmış ve Anlaşma masasına oturmayı kabul etmiştir. (Maden, Türk Dış Politikasında Suriye Örneği İle Sınır Aşan Sular, B.t., s. 93)

Mısır Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, İran Dış İşleri Bakanı Kemal Harrazi ve Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa arabuluculuğunda taraflar 19-20 Ekim 1998'de Adana'da bir araya gelmişlerdir. Yapılan görüşmelere müteakip Türkiye'yi temsilen Büyükelçi Uğur Ziyal, Suriye adına güvenlik başkanı

Tümgeneral Adnan Bedr El Hassan tarafından 20 Ekim 1998 tarihinde ‘‘Adana Mutabakatı’’ imzalanmıştır. (Kaçar, 2012)

İmzalanan mutabakat gereğince Suriye aşağıdaki maddeleri taahhüt ediyordu.

- 1- Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecek,
- 2- PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir,
- 3- Birçok PKK’lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri mevcuttur ve Suriye bu listeleri Türk tarafına vermiştir.Suriye heyeti belirtilen hususları teyit etmiştir.

Ayrıca aşağıdaki konularda da anlaşmaya varılmıştır:

1- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye’nin güvenlik ve istikrarı bozmaya yönelik hiçbir faaliyete, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, topraklar üzerinde, özellikle PKK’nın silah, lojistik, malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

2- Suriye, PKK’nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütlerinin, PKK’nın ve tüm yan kuruluşların faaliyetlerini yasaklamıştır.

3- Suriye ülkesinde PKK’nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.

4- Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.

PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır. (Uğurlu, 2005)

Taraflar ayrıca yukarıda belirtilen hususları sağlıklı bir şekilde uygulamak için bazı mekanizmaları devreye sokmaya karar verdiler;

- a)İki ülkenin üst düzey güvenlik yetkilileri arasında doğrudan telefon hattı kurulacaktır.
- b) Taraflar karşılıklı diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar, ve bu görevliler Misyon Şefleri tarafından bulunan ülke makamlarına takdim edilecektir.
- c)Türk tarafı terörle mücadele bağlamında güvenliği artırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir.
- d)Türk ve Suriye tarafları Lübnan'ın muvafakatinin alınması kaydıyla, PKK terörü ile mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.
- e) Suriye tarafı bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.
- (Ayanoğlu, 2011)

Adana Mutabakatının imzalanmasıyla iki ülke arasında yaşanan Terör sorunu sona ermiştir. Şüphesiz Suriye'nin anlaşma masasına oturmasının bazı nedenleri vardır. Bunlar; Türkiye'nin etkili dış politikası sonucu ABD ve Arap Devletlerinin desteğiyle Suriye'yi baskı altına alması. Türkiye'ye karşı olası bir savaşta İsrail'in de Türkiye'ye destek olabileceği endişesi. Türkiye'nin Suriye'ye savaş ilan etmesi durumunda, Askeri gücünün Türkiye ile mücadele edebilecek kuvvette olmaması gösterilebilir.

BÖLÜM 2: BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE VE SURİYE DIŞ POLİTİKASI

Hafız Esad'ın kendisinden sonraki varisi olarak büyük oğlu Basil'i ülke yönetimine hazırlıyordu. Yolsuzluğa karışmamış az sayıda devlet adamından birisi olması sebebiyle Basil, halk tarafından da sevilen birisiydi. 1994'te geçirdiği şüpheli trafik kazası sonucu Basil'in hayatını kaybetmesi Hafız Esad için büyük bir hayal kırıklığı olmuştu. O dönem İngiltere'de göz doktorluğu eğitimi alan Beşar Esad, eğitimini yarıda keserek apar topar ülkeye çağrılmış ve Suriye'nin geleceği babası Hafız Esad tarafından kendisine bırakılmıştır. Beşar Esad babası gibi Askeri eğitim aldı, Humus Askeri Akademisinden 'Komuta Subayı'(Yüz Başı) rütbesiyle mezun oldu. (Van Dam, 2000, s. 210-211)

Hafız Esad rejiminin güvenliği açısından, ordu hayati bir öneme sahipti. Hafız Esad'ın, oğlunun askeri eğitim almasını istemesi şüphesiz onun Askeri elitler tarafından kabul görmesini istemesinden kaynaklanıyordu. Bu aynı zamanda Beşar Esad'a ülke yönetiminde bir avantaj sağlayacaktı.

Beşar Esad dönemini Hafız Esad dönemiyle kıyasladığımızda muhalif çevre ve halktan daha ılımlı bir yanıt aldığını görürüz. Yıllarca yurt dışında eğitim alması, babasına nazaran Beşar Esad'ı daha girişken ve reformist bir havaya büründürmüştü. Yönetici elitler arasında Beşar Esad'ın Suriye'yi iyi bir yere taşıyacağına inananlar kadar Babası Hafız Esad'a nazaran karizmadan ve kıvrak politik zekâdan yoksun olduğunu düşünenler de vardı.

2.1. Toplumsal ve Ekonomik Yapıda Değişim ve Reform Çabaları

Hafız Esad, Suriye Fransız mandası altında iken dünyaya gelmiş, Batı ve Osmanlı düşmanlığıyla beslenerek büyümüş ve çok zor şartlar altında yönetime geçmiştir. Babasına nazaran Beşar Esad, rahat bir ortamda yetişmiş, Batılı eğitim alarak, Batı kültürünü özümsemiş bir liderdir. Dış dünya görmenin avantajı olarak babasına nazaran Beşar Esad daha ılımlı ve reformist bir tavır ortaya koymaktadır. Beşar Esad, babası henüz hayattayken toplumsal ve ekonomik alanda reformcu bir kişiliğe sahip olduğu mesajını vermeye başlamıştır. Beşar, devlet kontrolünde ki "Suriye

Bilgisayar Derneği'' Başkanı olarak internetin ülkeye girmesini sağlamıştır. Devlet başkanlığı yemin töreninde açıklık ve şeffaflık sözü vermiştir. (Dinçer & Coşkun, Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak, 2011, s. 35-36)

Ayrıca Esad, ülkeyi yeniden yapılandıracağını ve yoksul halk için daha iyi bir toplum inşa edeceğini duyurdu. Entelektüeller, yazarlar, gazeteciler ''Şam Baharı'' denilen bu ortamdan nasibini alan gruplardı. Bu kesim artık özgürce evlerde ve umumi ortamlarda reformlar ve toplumsal yapı hakkında tartışabiliyorlardı. (Ghadry, 2005, s. 63)

Açıklık, şeffaflık ve hoşgörü adı altında yapılacak dönüşüm sürecinde Beşar Esad'ın ülkesi için öngördüğü reform modeli Çin modeliydi. Buna göre önceliği ekonomik reformlara vermiş, Siyasi reformların ise artan refah seviyesiyle gerçekleşeceğini öngörmüştür. (Tan, Belli, & Aydın, 2012)

Beşar Esad iktidara geçtiğinde verdiği sözlerin gereğini yapmaya başlamıştır. Genel af ilan ederek, hapisanelerdeki 600 siyasi tutukluyu serbest bırakmış ve kötülüğüyle ün salmış Mazzeh Hapishanesini kapattırıştır. (Gambill, Meforum, 2001) İlk karikatür dergisi yine onun zamanında yayınlanmıştır. Eskiden ''Üç kişi Suriye'de bir araya gelse biri muhakkak muhaberat elemanıdır.'' Sözü; yerini grupların toplanıp siyasi tartışma yapabildikleri ortamlara bırakmıştır. Beşar Esad, önceliğinin politika değil, ekonomi olduğunu açıklamıştır. Ekonomi alanında bir dizi reform taahhütü vermiştir. (Karabat, 2005)

Eylül 2000'de 99 reform yanlısı aydın, Londra menşeli Arapça Al-Hayat gazetesinde hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, basın özgürlüğü, tutuklu ve sürgünde ki bütün siyasilerden özür dilenmesi, ifade özgürlüğü gibi konulardaki taleplerini içeren bir bildiri yayınlamışlardır. Bu reform bildirisine imza atan Abdullah Hannah, Khaled Taja ve Jamal al-Azm gibi aydınlar Şam baharının öne çıkan isimleridir. (Gambill, Meforum, 2000)

Kısıtlamaların hafifletilmesiyle Şam Baharı ülkeye, siyasi, ekonomik, toplumsal ve liberal alanda adeta çağ atlatmıştır. Beşar Esad öncesinde faks cihazı almak bile İçişleri Bakanlığı onayına tabiyken, onunla birlikte imkânı olan evine telefon ve

internet alabilmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, yabancı banka ve sermayenin ülkeye girişine izin verilmiştir. Toplumsal alanda yapılan reformlar sonucu Gazeteler, Dergiler, Radyolar ve özel televizyon kanalı açılmıştır. (Mahalli, 2005)

Beşar Esat'ın reform hamlelerinin bir diğer kolu yönetimdi. Önceki döneme göre daha kolektif bir yönetim şekli benimseyen Esat, yönetici sınıfını üç katmanda toplamıştır. Hafız Esad döneminin aksine yeri geldiğinde bu kademelere daha tecrübesizleri atayabilmesi ve yetki delege eden bir yaklaşım benimsemesi halk arasında reformlara olan inancı artırmıştır. Bir diğer reform merkezinde yer alan konu ise Siyasi Partiler Kanunu ve seçimler üzerinde yapılacak reformlardı. Bu bağlamda kadınların eğitim ve siyasal-toplumsal hayata katılımları anayasa güvencesi altına alınmıştır. Ayrıca Esad, 1976-2000 yılları arasında Kültür Bakanlığı yapan Neccah Al Attar'ın Devlet Başkanlığı Yardımcılığına getirmesi için kadınlar için bir umut olmuştur. (Aras & Toktaş, 2008, s. 43-44)

Yine bu dönemde Muhammed Sawwan tarafından "Birlik ve Demokrasi Koalisyonu" ve Riyad Sayf, tarafından "Sosyal Barış Hareketi" adlı, iki bağımsız parti kurulmuştur. (Gambill, Meforum, 2001)

Beşar Esad yönetimi reformlar konusunda ki kararlılığını uzun süre devam ettirememiştir. Toplum üzerinde ki baskıyı biraz olsun hafifleten Esad, yakın çevresinde ki eski nizam yöneticilerin de etkisiyle yeniden iç politikada katı tavrını sürdürmüştür.

Suriye Enformasyon Bakanı Adnan Omran tarafından yapılan Sivil Toplum Komitelerini ve reform yanlısı tarafı hedef alan bir açıklamada "Sivil Toplum" teriminin bir Amerikan terimi olduğunu reform isteyen gruplar tarafından farklı manalar yüklendiğini belirtmiştir. Açıklamasının devamında; '*Siyasal özgürlüğün sınırları vardır, Sosyal özgürlüğün sınırları vardır, Kültürel özgürlüğün sınırları vardır.*' Diyerek reformlara ilk aleni tepki hükümet tarafından gelmiştir. (Gambill, Meforum, 2001)

Kısa zaman sonra, yumuşama evresinde izin verilen çeşitli sosyal forumlar ve düşünce kulüplerinin üzerinde ki baskı giderek artmıştır. Entelektüeller tarafından ortaya konan düşüncelerin taraftar toplaması rejim için bir tehdit unsuru olarak görülmüş, reform hareketlerinde öne çıkan Ma'mun al-Humsi, Riyyad as-Sayf ve diğerleri teker teker tutuklanmıştır. (Gambill, Meforum, 2001)

İktidara gelmesiyle halk nezdinde oluşan demokrasi ve özgürlük hayalleri Beşşar Esad ve yakın çevresinde ki eski nizam askeri elitler sebebiyle bir sene gibi kısa bir sürede son bulmuştur. Beşşar Esad, reformları ilk başta kontrollü bir şekilde yapmaya çalışmıştır. İlerleyen zamanlarda reformist hareketlerin devlet kontrolünden çıkacağından ve dolayısıyla da kendi otoritesinin sarsılacağı korkusuyla bu adımlardan vazgeçilmiştir. Bunda şüphesiz çevresinde ki yönetici kadronun etkisi vardır. Eğer Esad yönetimde Babası gibi son sözü söyleyen olsaydı durum farklı mı olurdu tartışılır, fakat yine de aşikâr olan; hiçbir dikta rejiminin kendi gücünü paylaşmak istememesidir.

2.2. Suriye Dış Politika Analizi

Beşşar Esad'ın yönetime geçmesinden sonra Suriye dış politikada tarihinin en çalkantılı ve belki de en sıkıntılı dönemiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Hafız Esad'ın mirası olan dış politikada ki sorunlara ilave Beşşar Esad, Ortadoğu'da kurulacak yeni düzene karşı ciddi bir sınav vermek zorunda kalmıştır. Babasına nazaran kıvrak politik kabiliyetten yoksun olması ve acemice, aceleyle verdiği kararlar Suriye'yi krizin merkezinde olan ülke haline getirmiştir.

Ekim 2000'de gerçekleşen ikinci intifada'da Arap uluslarının liderliğine soyunması ve radikal Arap kesimine yanaşmak için verdiği ağır Yahudi karşıtı demeçler, Batılı ülkeler tarafından Suriye'nin barıştan uzak, bölgede kışkırtıcı bir politika izlediğine dair eleştirilmesine sebep olmuştur.

Mayıs 2000'de Lübnan'ın sesini yükseltmeye başlaması sonucu, artan yoğun baskılara daha fazla dayanamayan Esad Lübnan'da bulunan kuvvetlerini çekmek zorunda kalmıştır. İktidara geldikten sonra Lübnan politikasında kayda değer bir hamlede bulunmadan, Suriye'nin ülkede ki fiziki varlığını kaybetmesi Beşşar Esad'ın

zayıflığı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca, Lübnan politikasında Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah ile aleni olarak görüşmesi ve Nisan 2002’de İsrail ve Suriye arasında yaşanan sınır gerginliğinde Hizbullah’a silah temininin ortaya çıkması Beşar Esad’ın teröre verdiği desteğin açıkça kanıtı olarak değerlendirilmiştir.

11 Eylül 2001’de ABD’de yaşanan terör saldırıları sonucu, Amerika’nın terörizme destek veren ülkelere karşı başlattığı savaşta Afganistan ve Irak’ı işgal etmesi sonucu Esad bölgede iyice yalnızlaşmış ve sıranın kendisine geleceği korkusuyla bölgesel komşularına yakınlaşma politikası izlemiştir.

2005’te Lübnan Başbakanı Refik Hariri’nin bir suikast sonucu öldürülmesi ve yapılan incelemeler sonucu olayın arkasından El-Muhaberat çıkması Beşar Esad’ı zora sokmuştur. Hariri’nin Suudi Kralıyla yakın ilişkileri Suudi Arabistan’ın öncülüğündeki Sünni Arap kesiminin de tepkisini çekmiştir.

2.3. Beşar Esat Dönemi Suriye Dış Politikası

Beşar Esat devlet başkanı olmasıyla bölgesel ve küresel güçler tarafından yakın takibe alınmıştır. Suriye’nin Ortadoğu’da kilit rolü düşünüldüğünde Esat’ın nasıl bir profil çizeceği sorusu önem arz etmekteydi. Beşar Esat’ın yönetime gelmesiyle politik ve ekonomik alanda reform söylemleri, beklentileri karşılama konusunda ümitleri artırmıştı. Buna binaen Suriye’nin ABD ve diğer küresel güçlerle olan ilişkileri, onun politikalarının karakteri noktasında önemli bir gösterge olacaktı. (Mercan, Beşar Esat Dönemi Suriye Dış Politikası’nda Süreklilik ve Değişim, 2010, s. 109)

Şam yönetimi tarafından ABD her zaman, muhalif, İsrail’in stratejik müttefiki ve gerekli bir muhatap olarak görülmüştür. Bundan dolayı tıpkı babası gibi Beşar Esat da, ilişkiler ne kadar gergin olursa olsun diyalogdan vazgeçmeyip ABD ile iletişim kanallarını her daim açık tutmuştur. (Bar, 2006, s. 418)

Beşar Esat ABD ile olan ilişkilerde dikkatli bir tavır takınmayı tercih etmişti. Bu şekilde davranmayı rejimin güvenliği açısından hayati bulmaktaydı. Suriye’nin genel dış politikasına bakıldığında ağırlıklı olarak Sovyet yanlısı dış politika izlendiği

görülür. Fakat Beşar Esat da babası gibi hiçbir zaman kesin çizgilerle kendisini o bloğun tam bir mensubu olarak görmemiş, şartlara ve duruma göre politika izlemeyi tercih etmişti. Beşar Esat Suriye dış politikasını genel olarak rejimin çıkarları doğrultusunda kesinlik, ihtiyatlı olma ve dinginlik üzerine şekillenmiştir. Nitekim 2000 yılında George W. Bush'un iktidara gelmesiyle. Öncelikli politika yeni yönetime karşı ihtiyatlı olma üzerine şekillenmiştir. 2001 yılında yaşanan terör saldırılarından sonra Suriye'nin ABD politikası belirsiz bir hal almış, büyük değişime uğramıştır. (Mercan, Suriye: Rejim ve Dış Politika, 2012, s. 144-146)

Suriye dış politikasında önemli yer tutan bir diğer aktör Lübnan'dı. 1991'den Nisan 2005'e Suriye, Lübnan'ın iç ve dış politikasında başat güç olmayı başarmıştır. Lübnan'da artan iç muhalefet ve Esat'ın Hizbullah kartını oynayarak İsrail saldırılar düzenlemesi zamanla dengelerin değişmesine sebep olan bir unsur olmuştur. Esat'ın Lübnan'da kontrolü tekrar ele almak için Başbakan Refik Hariri'ye suikast düzenlediği şüphesi Batılılar için son bahane olmuş, artan iç ve dış baskılara daha fazla dayanamayan Esat, Lübnan'dan askerlerini çekmek zorunda kalmıştır. (Salloukh, 2005, s. 14-21)

Beşar Esat öncesi ve sonrası Suriye'nin temel meselelerine baktığımızda karşımıza çıkan öncelikli konu İsrail'le yaşanan gerilim ve Golan Tepeleri sorunudur. 1967 savaşında İsrail'in Golan Tepelerini ve Suriye'nin Kuneytra ilini işgal etmesi sonucu daha da gerilen ilişkiler Hafız Esat iktidarıyla beraber artarak devam etmiştir. Suriye çoğu Arap devleti gibi İsrail karşıtlığının yılmaz savunucularından biri haline gelmiştir. Beşar Esat döneminde ise İsrail'e bakış açısının değişmediği görülür. Hafız Esat gibi İsrail'e doğrudan savaş açma cüretkârlığını gösteremeyen Beşar bunun yerine Hamas, Hizbullah gibi İsrail karşıtı oluşumları desteklemeyi tercih etmiştir. (Mercan, Beşar Esat Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim, 2010, s. 112)

Beşar Esat bir yandan açıkça İsrail karşıtlığını dile getiriyorken bir yandan da İsrail'e zeytin dalı uzatmaktan geri durmuyordu. İsrail karşıtı oluşumları desteklerken baba-oğul Esatlar arasında bir fark bulunmaktaydı. Hafız Esat bu ince politikada hep ipleri elinde tutan taraf olmuştur. Yanına İran'ı almış, Hizbullah'ı ise arkasına almıştır.

Beşar Esat döneminde ise, Hizbullah desteği aleni olarak yapıldığından, bir patron-çırak ilişkisinden bahsetmek bile güç olmuştur. Beşar Esat'ın İsrail politikasında babasının izinden gittiğini söylemek mümkündür. (Zisser, Whither Syria?, 2007, s. 22)

Fakat diğer komşularla olan ilişkilerde Beşar Esat'ın farklı politikalar izlediği görülmektedir. Suriye'nin Irak politikası buna örnek gösterilebilir. Irak Baas'ı on yıllar boyunca Esat rejiminin ezeli düşmanı olmuştur. Aralarında ideolojik farklar olmamasına rağmen Hafız Esat 1990 Kuveyt savaşında Irak'a karşı koalisyon güçlerini desteklemişti. Beşar Esat, yönetime geçmesiyle Irakla yakınlaşma içine girmiştir. Suriye Irak yanlısı politikasını, "Stratejik Derinlik" olarak nitelerken, bir yandan da ambargo altında Irak'ı silah ve petrol kaçıran desteklemiş, BM Güvenlik Konseyinde de Iraktan taraf olmuştur. (Bar, 2006, s. 412-413)

Beşar Irak'ı desteklemeye 2003 "Irak'a Özgürlük Operasyonu" sırasında da devam etmiştir. Yalnız bu hareket neredeyse Suriye için sonun başlangıcı olmuştur. Amerika tarafından Askeri, Ekonomik ve Siyasi yönden baskılara maruz kalırken, ambargo uygulanmasına engel olamamış, Arap-İsrail barış görüşmelerinde de devre dışı bırakılmıştır. (Abrahms, 2003)

Esat yönetiminde ki Suriye'nin giderek bölgede yalnızlaşması onun İran'a daha çok ihtiyaç duymasını sağlamıştır. 2003'ten sonra İran'la ilişkilerini daha da geliştirmiş, aynı zamanda da Hizbullah, Hamas, İslami Cihat gibi örgütlere aktif patronluk yaparak ABD ve İsrail'e karşı caydırıcılığı artırmak istemiştir. Hariri suikastı sonrasında zor zamanlar geçiren Esat'a en büyük desteği İran vermiştir.

Mahmud Ahmedinecad döneminde İran-Suriye ilişkileri stratejik ittifak düzeyine çıkmıştır. Ahmedinecad'ın 2006 yılında Suriye ziyaretiyle beraber Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, Hamas ve diğer Filistinli direniş örgütleriyle görüşmesi Anti-Amerikancı ittifakın kurulduğunun açık bir delili olarak yorumlanmıştır. İran, 2006 İsrail-Hizbullah savaşı sırasında Hizbullah ve Hamas'a Suriye yoluyla ulaşması İran nazarında Suriye'ye kilit bir rol kazandırmıştır. (Salık, 2011, s. 16)

30 yılı aşkın bir süredir devam eden İran-Suriye ittifakına rağmen iki ülke arasında ilişkiler belli bir sınırı aşmamıştır. Buna neden olan etkenlerin başında iki rejimin farklı ideolojilere sahip olması gelmektedir. İran rejiminin İslamcı niteliği ile Suriye rejiminin Arap Milliyetçisi laik karakteri taban tabana zıttır. Ayrıca her ne kadar Amerikan ve İsrail karşıtlığı paydasında birleşseler de iki ülkenin İsrail ve Amerika'ya bakış açılarının farklı oldukları görülmektedir. Nitekim Devrim Muhafızlarının eski Komutanı ve güvenlik danışmanı Yahya Rahim Safavi 2010'da verdiği bir demeçte İran'ın Suriye ve Türkiye'den başka müttefikinin olmadığı onlarında da gerçek anlamda müttefik olarak görülmediğini belirtmiştir. (Sinkaya, Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası, 2012, s. 23-24)

Suriye'nin bölgede İran'dan sonra ikinci kadim müttefiki Rusya'dır. Bu ittifakın temelleri Hafız Esat döneminde atılmış, Suriye SSCB'nin bölgede bir üssü konumuna gelmiştir. Rusya'da, Putin'in başa geçmesiyle aktif dış politikayı benimsemesi iki ülke ilişkilerini tekrar canlandırmıştır. Putin, Ortadoğu'da güçlü siyasi, askeri, ekonomik ortaklıklar kurup bölgeye karşı hassasiyetini göstermektedir. Fakat iki ülkenin yakınlaşmasının öncelikli sebebi ABD'nin Orta Doğu'da uyguladığı dayatmacı, sert politik anlayıştır. Zira Suriye, Rusya'yı Ortadoğu'da ABD'ye karşı dengeleyici bir unsur olarak görmektedir. Rusya ise Suriye'nin talep ettiği dengeleri değiştirmeyecek silahları satarak, diğer yandan da ABD ve Batı bloğuna karşı dengeli politika izleyerek, Suriye'de konumunu güçlendirmek istemektedir. (Atlıoğlu, Tasam, 2008)

2.4. 9/11 Sonrası Suriye-ABD İlişkileri ve Bölgeye Yansımaları

2001 yılında George W. Bush önderliğinde Muhafazakârların seçimleri kazanmasıyla Suriye politikasında bunca yıldır uygulanan ‘‘diyalogu dışlamayan gergin ilişki’’ modeli değişmeye başlamıştır. Yeni muhafazakarlarla birlikte değişen politika yerini’’ baskı, izolasyon ve tehdit (askeri saldırı, rejim değişikliği)’’ne bırakmıştır. Verilen teşviklerin Suriye yönetimi tarafından yanlış anlaşıldığını savunan yeni yönetim yalnızca baskı yoluyla Suriye'nin politikalarını değiştirebileceğini düşünmekteydi. (Orhan O. , ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü, 2009, s. 4)

11 Eylül 2001’de gerçekleşen Terör saldırıları sonrası Ortadoğu için yeni bir milat olmuştur. A.B.D. başkanı George W. Bush, Amerikan yönetiminin tavrını net bir şekilde ortaya koyarak terörü destekleyen ülkelere karşı yürütülecek mücadelede Amerika’nın savunmada kalmayacağını, Amerikan ulusunun bunlara karşı savaşacağını altını ısrarla çizmiştir. Buna müteakip bir ay geçmeden Afganistan’daki Taliban yönetimine karşı başlatılan savaş, Bush yönetiminin kararlılığının bir göstergesi olmuştur. Bu mücadelenin anti-demokratik yönetimlerin demokratik yönetimlere dönüşmesiyle mümkün olacağına inanan yeni muhafazakârlar Irak’ı işgal edip Saddam yönetiminin devrilmesi bölgede demokratik yönetimlerin önünü açacak bir hamle olarak görüyordu. (Özpek, 2012, s. 184-185)

ABD’nin Suriye’yi serseri devletler listesine alması ve birçok konudan ötürü baskı altına alma çabaları Suriye’yi tedirgin etmekteydi. Bush yönetiminin çıkarlarıyla çatışan yönetimleri vurma, mevcut iktidar ve yönetimleri devirmeye yönelik ayaklanmalar organize etme girişimleri Suriye’yi bir dost bulma arayışına itmiştir. Suriye sıranın kendisine geleceği endişesiyle bölgenin etkili güçlerinden Türkiye’yle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. (Arslan, 2008, s. 77)

Dünyayı “ya bizden olanlar ya da onlardan olanlar” şeklinde algılayan Bush yönetimi “karşı kampta” gördüğü tüm yönetimlere karşı sert politikalar izlemiştir. ABD’nin bundan sonraki Suriye politikasını “ya değişim ya ilişkileri bitirme” anlayışı üzerine oturtmasıyla tansiyonun sürekli yükseldiği bir dönem başlamıştır. (Orhan O. , ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü, 2009, s. 4)

ABD’nin Irak işgali sırasında Suriye’nin Irakla geliştirdiği ekonomik ilişkilere binaen işgale karşı çıkması, Bush yönetiminin İsrail taraftarı politikalarına karşı Suriye-İsrail anlaşmazlığında Suriye’ye olumlu bir vaatte bulunmaması ve Suriye’nin Golan’ın geri alınması idealinin tamamen ortadan kaybolacağı düşüncesi ABD-Suriye ilişkilerini gerginleşmesine yol açmıştır. ABD, Suriye’yi Iraklı direnişçilere lojistik destek verdiği (Salık, 2011, s. 23) ve İsrail’e karşı Hizbullah’a, Filistinli direniş örgütü Hamas’a verdiği desteği sonlandırması konusunda tehditkâr bir tavırla çeşitli uyarılarda bulunmuştur. ABD bu mesajlara sürekli olarak devam

etmiş fakat Esat ABD ile ilişkilerin daha da gerilmesine engel olmaya çalışırken, aynı zamanda da bu örgütleri desteklemeye devam etmiştir. (Mercan, Beşar Esat Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim, 2010, s. 110)

ABD-Suriye ilişkilerinde anlaşmazlık konusu olan bir mesele de Lübnan'dı. İsrail'in 1982'den beri işgal ettiği Lübnan topraklarından çekilmesiyle Suriye kendisine büyük bir hareket alanı bulmuş ve Lübnan'ı domine eden bir kuvvet haline gelmişti. (Kaya, 2010)

Buna müteakip Bush Yönetimi'nin 2004 yılında, Suriye'ye bir dizi ekonomik-siyasi yaptırımları öngören "Suriye Sorumluluk Yasası ve Lübnan Egemenliğinin Tesisi Yasası"nı çıkartmıştır. (Orhan O. , ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü, 2009, s. 4)

"Suriye Sorumluluk Yasası ve Lübnan Egemenliğinin Tesisi Yasası"uygulamaya konan yaptırım paketi Başkan Bush'a, Suriye yönetimi terör örgütlerine karşı desteğini kesmedikçe, Lübnan'da ki varlığını sona erdirmedikçe, kitle imha silahlarını geliştirmeyi durdurmadıkça ve Iraktaki terörist faaliyetleri desteklemeye son vermediği sürece yaptırımları uygulama yetkisi vermekteydi. Bu paket aşağıdaki yaptırımları içermekteydi.

- Yiyecek ve Tıbbi malzemeler dışındaki tüm malların ihracatının yasaklanması.
- Amerikan menşeli firmalara Suriyede yatırım yapma ve faaliyet yapmalarının yasaklanması.
- Amerikan Hava Sahasının ve Limanlarının Suriye uçaklarına kapatılması.
- Suriye'yle diplomatik ilişkilerde kısıtlamaya gidilmesi.
- Suriyeli diplomatların ABD'ye seyahatlerinin kısıtlanması.
- Suriyelilere ait malvarlıklarının bloke edilmesi. (Sharp, 2010, s. 13)

Bush yönetiminin baskı ve yaptırımlarına rağmen Esat Lübnan'ı terk etmemiştir. Bunun üzerine BM güvenlik konseyinden geçirilen 1559 sayılı karar ile Lübnan'daki tüm yabancıların çıkması istenmiştir. 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastı arkasında Esat hükümetinin olduğu iddiaları sonucu, başta ABD ve Avrupa

lkelerinin baskıları sonucu Suriye 30 yıllık Lübnan işgaline son vermek zorunda kalmıştır. (Kaya, 2010)

Bu yaptırımlarla ABD tarafından amaca ulaşıldığı düşünülebilir zira Suriye Lübnan topraklarını terk etmiş ve yeterince köşeye sıkıştırılmıştı. Diğer yandan Suriye yönetimi ölümü bekleyen idam mahkmu olmadığını komşu devletlerle ikili ilişkilerini geliştirme çabalarıyla kanıtlamıştır. Sert güç unsurlarından olan ‘yaptırım’ uluslar arası ilişkilerde etkili bir yöntemdir fakat Suriye rneğinde görüldüğü üzere bu yöntem Suriye’yi pes ettirmeye yetmemiş aksine Suriye komşu devletlere-özellikle İnan’a- daha fazla yakınlaşarak içinde bulunduğu durumdan sıyrılmaya çalışmıştır.

ABD’nin Irak saldırıları sonrası Arap devletleri sıranın Suriye’ye geleceğini dşnrken Amerikan yönetimi buna cesaret edememiştir. Esat da bunun farkında olduğu için babası Hafız Esat’ın dış politik kıvraklığına benzer politikalarla hem Amerikan baskılarına karşı direnç göstermiş hem de kendi politikalarını uygulamıştır.

2.5. Beşar Esad Dönemi Suriye’nin Lübnan Politikası ve Bölgeye Yansımaları

Suriye’nin Lübnan’a ilgisi, 1976 yılında Suriye 3. Zırhlı Tugayı’nın Müslüman Ulusal Hareketi’ne ve Filistinli gruplara karşı savaşan Hıristiyan Falanjistlere yardım etmek için Lübnan’a girmesiyle fiziki boyut kazanmıştır. şam yönetimi için Lübnan güney komşularıyla sınırlarını çizen bir arka bahçe konumunda olmuştur. Bu vesileyle Lübnan’ın i ve dış politikasına müdahil olan şam yönetimi, bunu ‘‘Ayırt edici ilişki’’ olarak nitelendirerek istilasını meşru zemine oturtmak istemiştir. (Salloukh, 2005)

Suriye’nin Lübnan zerindeki çıkarların şu şekilde özetlenebilir;

İdeolojik Faktörler: Baas ideolojisine göre Lübnan Suriye’nindir ve Batılı emperyalistler tarafından Suriye’den koparılmıştır. Bu sebeplerden dolayı Suriye

hiçbir zaman Lübnan'ı bağımsız bir devlet gibi görmemiş ve Suriye'de elçi bulundurmamıştır.¹

Askeri Çıkarlar: Lübnan üzerinde terörist oluşumları destekleyerek İsrail'e karşı bir tehdit oluşturmak, İsrail'in Suriye'ye saldırması durumunda Lübnan'ı bir platform olarak kullanmasına engel olmak ve Lübnan'ın Suriye'den bağımsız, onu yalnız bırakacak şekilde İsrail'le barış masasına oturmasını engellemek olarak sıralanabilir.

Ekonomik Çıkarlar: Suriye'de ki baskın ayrıcalıklı sınıfın Lübnan üzerinden yılda 10 milyar dolar gelir elde etmesi ve Avrupa'ya uyuşturucu gönderilmesinden yılda 1.4 milyar dolar gelir elde etmesi Suriye'nin Lübnan'da ki hayati ekonomik çıkarlarıdır.

Hepsinden önemlisi Esad Hanedanlığı için Lübnan bir prestij meselesidir. Hafız Esad iktidarının en önemli stratejik kazanımı Lübnan'dı. Beşar Esad döneminde de Lübnan, dış politikada hayati bir unsur olmuştur. (Bar, 2006, s. 408-409)

1989 yılında imzalanan Taif Anlaşması ve 1991 Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile Savunma Paktı iki ülkeyi İsrail'e karşı güvenlikleri olmak üzere, her alanda ortak paydada buluşacakları kurumsal düzenlemelerin temelini teşkil eder. Bu antlaşmalarla Suriye'nin Lübnan hegemonyası resmileşmiştir. Lübnan'da bürokratik atamalar, Meclis ve Cumhurbaşkanı seçimi dâhil iç ve dış siyasette Suriye'nin onayı aranmıştır. (Muran, 2010)

Beşar Esat'ın yönetime gelmesiyle açıkladığı reform paketinde Suriye-Lübnan ilişkileri de vardı. Esat'ın yaptığı açıklamalara göre Lübnan "Arka Bahçe" konumundan; "Suriye ve Lübnan eşit ilişkileri olan iki Arap ülkesi" konumuna yükselmiştir. (Harris, 2005)

Amerika'da iktidara gelen Bush yönetiminde ki yeni muhafazakâr cephe'nin yeni Ortadoğu planı bünyesinde izlediği tutum Esat'ın Lübnan politikasını da etkilemiştir.

---

¹ 2009 yılında iki ülke arasında karşılıklı elçilikler açılmıştır.

Özellikle Demokratik Ortadoğu parolasıyla işgale başlayan ABD karşısında Esat'ın zayıf politikası Lübnan konusunda onu köşeye sıkıştırmıştır.

Yenidünya düzenine politik ve ekonomik olarak adapte olamayan Esat Suriyesi'ne karşı Fransa ve ABD ilk defa ortak bir duruş sergilemişler ve Suriye'nin Lübnan'da ki varlığını sorgulamaya başlamışlardır. (Zisser, Bashar Al-Assad:In or Out of the New World Order?, 2010, s. 126-127)

2 Eylül 2004'te Amerika ve Fransa'nın ortaklığıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulunda 1559 sayılı karar alındı. Bu karar; Lübnan'ın bağımsızlığını ve Anayasasına saygılı olunmasını, bütün yabancı güç unsurlarının, Lübnanlı olsun veya olmasın Lübnan topraklarını terk etmesini istiyordu. Lübnan Cumhurbaşkanlığı seçiminin özgürce yapılmasını da içeren bu kararda açıkça Suriye ismi zikredilmemesine rağmen hedef açıktı. (Harris, 2005)

3 Eylül 2004'te Lübnan parlamentosu 96 oyla Suriye yanlısı Cumhurbaşkanı Emile Lahoud'un görev süresini 3 yıllığına uzatılmasını içeren yasa değişikliğini onayladı. (Zisser, Bashar Al-Assad:In or Out of the New World Order?, 2010, s. 127)

Bu yasa değişikliğiyle yukarıda belirtildiği üzere Suriye-Lübnan ilişkilerinin çok da eşit olmadığı görülmektedir. Suriye'nin Lübnan'ın iç politikasına müdahale etme potansiyelinin ne derece etkili olduğu gözler önüne serilmiştir.

Lahoud'un görev süresinin uzatılması sonrasında Suriye üzerine baskılar artmıştır. Beşar Esat henüz bu baskılarla mücadele etmekteyken, 14 Şubat 2005'te Lübnan Başbakanı Refik Hariri uğradığı bombalı suikast sonucu öldürüldü. (Atlıoğlu, Tasam, 2007)Lübnan muhalefeti Hariri'nin Suriye karşıtı politikalar yürüttüğü gerekçesiyle öldürüldüğünü ileri sürerek Suriye'yi olayların asıl sorumlusu olarak işaret etmişlerdir. Uluslar arası camiadan da benzer tepkiler gelmiş, özellikle ABD yönetimi Suriye'nin B.M'nin 1559 sayılı kararına uyararak Lübnan'daki işgali derhal sonlandırmasını talep etmiştir. Suikastın ülkeyi kaosa sürükleyerek Suriye-Lübnan arasında çatışmaya döneceği ihtimali üzerine B.M Güvenlik Konseyi 1595 sayılı kararı alarak Alman Savcı Delvet Mehlis başkanlığında bir soruşturma heyeti oluşturmuş ve Lübnan'a göndermiştir. (Köse, 2006, s. 11)

Olay sonrasında Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac Hariri ailesine taziye ziyaretinde bulunmak üzere Beyrut'a gitmiş fakat herhangi Suriye yanlısı Lübnanlı yetkiliyle görüşmek kaçınmıştır. (Zisser, Bashar Al-Assad:In or Out of the New World Order?, 2010, s. 128)

Uluslar arası baskılar sonucu, suikastı araştırmak üzere B.M. düzeyinde oluşturulan soruşturma komisyonu, Haziran sonunda Alman savcı Delvet Mehlis başkanlığında çalışmalara başlamıştır. Soruşturmanın ilk aşamasında Mehlis, suikastın patlayıcı yüklü bir kamyonla gerçekleştiğini açıklamış ve Lübnanlı yetkililer tarafından olay yerinin temizlenmesini eleştirmiştir. Ağustos ayında 5 kişi gözaltına alınmıştır. Bunların Suriye yönetimine yakınlığının bilinmesi Suriye'ye karşı uluslar arası baskıları artırmıştır. 12 Eylül'de Şam yönetimi baskılara karşı atılımda bulunarak B.M. ile işbirliği yapacağını açıklamıştır. (Atlıoğlu, Tasam, 2005)

Soruşturma Komisyonunun raporları doğrultusunda, saldırının arkasında birinci şüpheli olarak Suriye çıkmaktaydı. Her ne kadar Mehlis'in Suriye'yi suçlayan raporunun doğruluğu tartışılırsa da, Suriye Uluslar arası baskının odağı olmaktan kendini kurtaramadı. Artan baskı ve tehditler sonrası hareket alanı daralan Esat, Nisan 2005'te Lübnan'dan güçlerini geri çekmiştir. (Çelik, 2012, s. 129-145)

Esat hegemonyasının Lübnan'da son bulması Suriye için büyük bir itibar kaybı olmuştur. Bu sonuçtan Beşar Esat'ı sorumlu tutmak mümkündür. Esat, değişen dünyayı ve özellikle de Ortadoğu'da ki yeni değişim rüzgârına akılcı bir politika ile karşılık verememiştir. Oysaki Hafız Esat değişen dengeleri görmekte daha kabiliyetli ve gerektiğinde karşı hamlelere daha kıvrak cevap verebilen dış politik zekâyâ sahipti. Özellikle Lübnan konusunda Hizbullah kartını çok açık oynaması Amerika'ya karşı doğrudan diklenmesi Suriye'nin dış politikada hareket kabiliyetini kısıtlayan ve onu köşeye sıkıştıran unsurlar olmuştur.

BÖLÜM 3: 2000 SONRASI TÜRKİYE- SURIYE İLİŞKİLERİ: ARAP BAHARI ÖNCESİ

Türkiye 2000 yılı sonrası bölgesel ve küresel düzeyde etkinliğini artırabilmek için sistem içinde hareket kabiliyetini artırıcı esnek ve aktif diplomasiye dayalı bir dış politika anlayışı ortaya koymuştur. Bu dış politika Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal tarafından ortaya konan ‘‘ Pragmatizme Dayalı Çok Taraflı Dış Politika’’ anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Bu politikanın temel prensibi belirsizlik ve çatışma alanlarını mümkün olduğunca Türkiye’nin yaşam ve çıkar alanlarından uzak tutulmasına dayanmaktadır. Bunun için de yapılması gereken ilk icraat; sınır komşularımızla sorunlarımızı en alt seviyeye indirip, güven ve işbirliğine dayalı siyasi, ekonomik ve kültürel ittifaklar oluşturmaktır.

Genel tarihsel süreçte Türkiye-Suriye ilişkilerini şekillendiren üç sorun Hatay Sorunu, Su Sorunu ve PKK’dan kaynaklanan güvenlik sorunları olmuştur. Her iki tarafın yıllar boyunca çatışma, düşmanlık ve güvenlik kaygılarıyla baktığı ikili ilişkiler, 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatıyla normalleşme sürecine girmiş, 2000 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad’ın cenaze törenine katılmasıyla hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. (Atlıoğlu, Wordpress, 2004)

Cumhurbaşkanı Sezer’in Suriye ziyareti sonrası yaptığı açıklama, iki ülke ilişkilerinin gelecekte olumlu bir seyir izleyeceği yönünde ki beklentileri artırmıştır. Cumhurbaşkanı Sezer açıklamasında;

‘‘Kardeş Suriye halkının ferah ve kalkınması yolunda atacakları adımlarda yeni Suriye liderliğine yardımcı olmaya hazır olduğumuzu, ayrıca Ortadoğu barış sürecinin başarıya ulaşması için gerekli katkıları sağlamalarını da içtenlikle dilediğimizi bu vesileyle özellikle vurgulamak isterim.’’ demiştir. (B.y, NTV Haber, 2000)

Sezer’in ziyareti sonrası Türkiye-Suriye siyasi ilişkilerindeki yumuşamaya paralel olarak 2000 yılında Türkiye Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından ‘‘Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi’’ uygulamaya konulmuştur. ‘‘İki ülke arasında ticaret hacmi ne

kadar gelişmiş olursa siyasi gerginlik çıkma olasılığı o kadar azalır.” Tezi Türkiye’yi komşu ülkeleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Yine aynı yılın Kasım ayında Türk-Suriye İş Konseyi kurulmuştur. İş Konseyi yıllardan beri durağan devam eden ticari faaliyetleri geliştirip, Serbest Pazar ekonomisine geçiş sürecindeki Suriye’de Türk firmalarının muhataplarıyla işbirliği yapmalarını teşvik etmeyi amaçlıyordu. (Atlıoğlu, Wordpress, 2008)

Suriye-Türkiye yakınlaşmasında ikili ilişkilerle birlikte bölgenin siyasi konjonktürü de etkili olmuştur. 2001 yılı itibariyle uluslar arası arenada artan dış baskı Suriye’yi yalnızlaştırdı ve yeni ittifaklar aramaya sevk etti. Çin ve Rusya’nın bölgeye tesirinin zor olmasından dolayı yakın çevredeki Arap ülkeleri, Türkiye ve AB en yakın siyasi ve ekonomik ortaklık kurulabilecek aktörlerdi. Esad bu 3 aktörle de işbirliği yapmak istemiştir. Bunlar arasında Türkiye ile 2000 yılı sonrasında aktif diploması ile geniş yelpazede ilişkiler kurdu ve Suriye için Türkiye primus inter pares(eşitler arası birinci) konuma yükselmiştir. Aynı konum Suriye için de geçerli olduğu söylenebilir. (Atlıoğlu, Wordpress, 2004)

Yeni dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde ilk adım, Suriye tarafından Kasım 2000’de Esad’ın yardımcısı Abdulhalim Haddam tarafından atıldı. Türkiye gezisi sırasında Beşar Esat’dan ‘‘iyi ilişkiler istiyoruz’’ mesajı getiren Haddam, kısa bir süre sonra Türkiye’nin yaptığı iade-i ziyaret sonrası ilişkilerin geliştirilmesi konusunda yaptığı açıklamada şu ifadelerle yer verdi: *“İlişkilerimizde bazı pürüzler çıkması doğaldır. Bu sorunlar ikili ilişkilerin önünde engel teşkil etmemelidir. Biz değişen bir dünyada yaşıyoruz. Türkiye’ye yaptığım ziyarette ilişkilerin geliştirilmesi iradesinin var olduğuna tanık oldum. Devlet başkanı Beşar Esad da mutlaka Türkiye’yi ziyaret edecektir”*. (Önal, 2010, s. 70)

Sonuç olarak, 2000 yılı dünya tarihi açısından yeni bin yılın başlangıcı kabul edildiği gibi, Türkiye-Suriye ilişkileri açısından da adeta yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Karşılıklı ziyaretler sonrası ilişkilerin yumuşaması ve akabinde Türkiye’de AK Parti’nin iktidara gelmesiyle Dış Politikada farklı bir üslup benimsenmiş, hem Ortadoğu hem de Suriye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

3.1. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde hüküm süren sert iki kutuplu uluslar arası sistemde jeostratejik konumundan dolayı başta sınır komşularıyla olan ilişkilerinde ve dış politikadaki yaklaşımlarında güvenlik endişelerini ön planda tutmuştur. Türk karar alıcılar bu süreçte çoğu zaman diğer devletleri iyi-kötü, dost-düşman imgeleriyle tanımladı. Türkiye'nin başta Ortadoğu ve Suriye'ye uzak kalmasına sebep olan iki faktör vardır; Tarihte yaşanmış olayların önyargısıyla Arap ülkelerine yaklaşmak ve Soğuk Savaş'ın statik yapısıdır. ABD'nin "küresel güç" stratejisi vurgulamak istediği bu dönemde, tam hâkim olamadığı ekonomik ve siyasi boşluk alanlarında, bölge ülkelerine akılcı siyasetlerle etkinliklerini artırma imkânı vermekteydi. (Atlıoğlu, Wordpress, 2004)

Türkiye'nin kuruluşundan beri dış politikada uyguladığı Statükoculuk ve Batıcılıktır. Esas amaç ise dengeleri olduğu gibi sürdürerek sınır bütünlüğünü korumaktı. Bu doğrultuda Türkiye diğer ülkelerle Paktlar ve Antlaşmalar imzalayarak mevcut durumunu korumaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya'nın Sıcak denizlere inme hevesi, Boğazlar üzerinde hak talep etmesine karşı Türkiye, Batı şemsiye altına girerek toprak bütünlüğünü korumak istemiştir. (Öçalan, 2014)

Türkiye bu güvenlik endişelerinden korunmak amacıyla 2.Dünya Savaşından sonra Doğu Blok'una karşı kurulan, Kuzey Atlantik İttifakı (NATO)'ya üye olmak istemiş, fakat başarıya ulaşamamıştı. NATO'nun kurulmasından sonra Türkiye Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin yardım ve desteğini almaktaydı. Fakat bu durum Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruması konusunda tatmin etmemekteydi. 8 Ağustos 1949'da Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye olması Türk devlet adamlarını NATO üyeliği konusunda cesaretlendirmişti. Yönetimde ki Demokrat Parti(DP), Türkiye Büyük Millet Meclisi(T.B.M.M.)'ne danışmadan Kore Savaşı'na asker göndermiştir. (Sarıay, 2000)

Türkiye'nin Kore Savaşına asker göndermesi ve askerlerin orada ki kahramanca mücadelesinin Dünya kamuoyunda Türkiye lehine olumlu yansımaları olmuştur. Bu

ortamı fırsat bilerek DP 11 Ağustos'ta NATO'ya müracaatını yenilemiş ve bir kez daha olumsuz cevap almıştır. Ancak Washington'un bu konuda Türkiye tarafında yer alması, Doğu Avrupa ülkelerinin silahlanıyor olması NATO'nun güney doğu kanadını tehdit etmekteydi. Türkiye ise üye olmadan NATO'yla işbirliğine yanaşmamaktaydı. (Göktepe Cihat; Seydi Süleyman, 2015, s. 210)

Sonuç olarak Sovyetler Birliğinin yayılmasına karşı set çekmek ve muhtemel savaşta Türkiye'yi askeri üs olarak kullanma gereksinimleri sebebiyle, Batı'nın gözünde Türkiye'nin önemi artmış ve Jeopolitik önemi dolayısıyla Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. (Sarımay, 2000)

Türkiye'nin NATO üyeliğiyle beraber Batıyla ilişkileri hız kazanmıştır. Ancak Türkiye'nin Batıyla yakınlaşması onu Arap coğrafyasından uzaklaştırmaktaydı. Amerika, Sovyet etkisini kırmak amacıyla çevreleme politikası izlemekteydi. Bu bağlamda yardımlar sağlıyor, ülkeler arası paktların kurulmasına öncülük ediyor, Sovyetler Birliğinin çevresinde NATO ülkeleriyle işbirliği içerisinde olan farklı savunma organizasyonları kurmaya çalışıyordu. Bu Paktlardan biri de Bağdat Paktidir. (Küçükvatan, 2011, s. 77)

Amerika, Arap Devletlerinin Sovyet tehdidinin farkında olmadığını, olası bir tehditte Arap Devletleriyle Ortadoğu'yu savunmanın güç olacağını düşünüyordu. Merkezinde Türkiye'nin olduğu Pakistan'ın da yer aldığı yeni savunma sisteminin kurulmasına büyük önem veriyordu. İlk adım Türkiye ve Pakistan arasında bir savunma antlaşması imzalanarak atılmıştır. Daha sonra Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta Karşılıklı İş Birliği Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma daha sonra Bağdat Pakti adını almıştır. (Yeşilbursa, 2011, s. 88-89)

Paktın kurulma nedenleri arasında Sovyet tehdidine karşı cephe oluşturmak olduğu gibi Arap Devletleri arasında bir birlik oluşturulması vardı. Lakin Arapların Pakta verdiği tepki tam tersi oldu. Ortadoğu bu konuda 3'e ayrıldı: Bağdat Pakti'na üye olanlar, karşı olanlar ve tarafsız kalanlar. Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye Pakta katılmayacaklarını belirtmişlerdir. (Küçükvatan, 2011, s. 78)

5 Nisan 1955'te İngiltere'nin Pakta dâhil olması, Arap ülkelerinin Bağdat Paktına iyimser gözle bakmalarına mani olmuştur. Arap Devletleri Bağdat Paktının bir savunma ve iş birliği antlaşmasından çok başta İngiltere olmak üzere Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya yönelik oluşturulmuş bir antlaşma olarak görmüşlerdir. (Yeşilbursa, 2011, s. 89)

2. Dünya Savaşı sonrası oluşan denklemde Türkiye tercihini Demokrasiden yana yaparak Sovyet karşıtı blokta yer almıştır. Demokrat Partinin de etkisiyle Soğuk Savaş döneminde politikalarını genel olarak Batıcı ve Amerikancı çizgide yapmıştır. Bu politikalar Türkiye topraklarını Sovyet etkisinden korumuştur fakat bunun olumsuz etkisi olarak Türkiye Ortadoğu coğrafyasından da uzaklaşmıştır. İlerleyen dönemler de ise Arap Coğrafyasıyla ilişkiler düzeltilmeye çalışılmış fakat Arap Coğrafyasının darbelere karşı kırılabilir yapısı, başa gelen diktatörler dolayısıyla güney komşularıyla ilişkilerinde mesafe koymak zorunda kalmıştır.

1967 Arap- İsrail savaşında Türkiye'nin Arapları desteklemesi Arap dünyasıyla buzların çözülmesi konusunda önemli bir adım olmuştur. Kıbrıs Meselesinde Batı'nın Türkiye karşısında yer alması, ABD yaptırımlarını sonrası güvensizlik Türkiye'ye çok boyutlu siyasi politika izlemenin gerekliliğini göstermiştir. Türkiye İslam Konferansı Örgütü'nün kurulmasıyla Ortadoğu'yla ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuştur.

SSCB'nin yıkılmasından sonraki süreçte Türkiye yenedünya düzenine adapte olmak adına kendine yeni bir rol biçmiştir. Biçilen bu rol Soğuk Savaş döneminden farklı olmamakla beraber, Türkiye'yi dış politikada daha da aktifleştiren ve manevra alanını genişleten bir rol olmuştur. Türk dış politikası tarihsel arka planı ve Jeopolitik konumu itibariyle temel ilkelerinden vaz geçmeden yeni statükoda yerini aramaktadır. (Oran, 1996, s. 368)

3.2. 2002 Sonrası Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası

Sovyetler Birliğinin çöküşüyle birlikte iki kutuplu dünya sistemi tek süper gücün olduğu dünya sistemine dönüşmüştür. 1990'larda arenaya yeni güçlerin de dâhil olmasıyla dünya tekrar çok kutuplu bir düzene geçiş yapmıştır. Kapitalist bloğa entegre olan Türkiye, bölgesinde cereyan eden olayları sorgulaması ve buna uygun politikalar gerçekleştirmeye ihtiyaç duyması 2000'li yıllarda dış politikasında temel oluşturan Statükoculuk ve Batıcılık kavramlarının sorgulamaya başlaması ve bunlara alternatif aramasıyla başlamıştır. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikadan amaçladığı ekonomik, askeri ve siyasi olarak tek bir ülkeye bağlı kalmamak ilişkilerde çok boyutluluğu esas almak olmuştur. (Güder & Mercan, 2012, s. 59)

Esasen Soğuk Savaşın bitmesiyle Türkiye'nin Dış Politikada yeni arayışlara girmesi Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın döneminde onun girişimleriyle gündeme gelmiştir. Ancak, Özal şartların olgunlaşmaması nedeniyle hayata geçiremediği dış politikada çeşitlilik, 1997-2002 arasında Dış İşleri Bakanı olarak görev yapan İsmail Cem'in son dönemde yaptığı açılımlarla yeni başlangıcın temeli olmuştur. (Özel, 2014)

2002 yılında Ak Partinin iktidara gelmesiyle Türk dış politikası yeni bir boyut kazanmıştır. Partinin Programında Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktöre değinilerek Türkiye'nin yeni güç merkezleriyle ilişkileri alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi gerekliliği belirtilmiştir. Yine aynı şekilde programda karşılıklı çıkarıya dayalı bir dış politikanın oluşturulması, yeni düzenin ortaya çıkardığı gerçeklerle ülke çıkarları arasında denge kurulması amaçlanmıştır. (Aksu, 2011, s. 107)

Ahmet Davutoğlu Türk Dış politikası anlayışını 5 temel esas üzerine inşa etmiştir. Bu beş esas:

- Merkez Ülke Olma
- Güvenlik- Özgürlük Dengesi
- Ritmik ve Proaktif Diplomasi
- Çok Boyutlu- Çok Kulvarlı Dış Politika
- Komşularla Sıfır Problem (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 12-18)

Davutoğlu Türk dış politikasına yeni bir üslup getirmiştir. Bu üslup dış politikada bu zamana kadar benimsenen ‘‘Köprü olma rolü’’nü değiştirerek ‘‘Merkez ÷lke olma’’ rolünün benimsemektedir. Köprü işlevi görme iki taraf arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğerine taşıtmaktan ibarettir. Bu durumda bağımsızlıktan bahsetmek güçtür. Bu üslubun benimsenmesi Batıyla ilişkilerde Doğunun olumsuzluklarıyla bezenmiş bir Doğulu, Doğuyla münasebetlerde ise Batının değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı olarak algılanmaya yol açmaktadır. Davutoğlu’nun ortaya attığı ‘‘Merkez ÷lke olma’’ stratejisinde ise Doğulu platformlarda Doğulu kimliğinden çekinmeden politika üretebilmek, Batıda ise Batının nosyonlarını özümsemiş, Batının sorunlarına yorum yapan, çözümler üretebilen bir zihniyetten duruştan bahsetmektedir. Buna olumlu bir örnek olarak Erdoğan’ın Ortadoğu’da popülaritesinin hızla yükselmesi ve bunun Arap liderler tarafından dillendirilmesi örnek gösterilebilir. (Davutoğlu, Radikal, 2004)

Dış politikada benimsenen ikinci prensip Güvenlik ve Özgürlük dengesidir. Buna göre Türkiye’de güvenlik içeride ve dışarıda özgürlüklerin genişletilmesiyle mümkün olacaktır. 11 Eylöl sonrası ABD’nin yaptığı özgürlük-güvenlik yaklaşımı özgürlüğü kısıtlayan, güvenliği artıran sonuçlar doğurmuştur. Türkiye ise AB müktesebatına uyum çerçevesi içinde hukuki ve insan hakları alanlarında reformlar yaparak özgürlüğü-güvenlik dengesini bulma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde Türk dış politikasının merkezinde olan Ortadoğu coğrafyasında da Türkiye güvenlik/özgürlük denklemleri çerçevesinde bölge ÷lkelerine yaklaşmıştır. Arap Baharı adı altında ortaya çıkan demokratikleşme taleplerinde Türkiye söylemsel ve pratik destekle Arap halklarının yanında olmuştur. (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 15)

Güvenlik ve özgürlük dengesi yaklaşımı politikasının uygulamada başarısızlığa uğradığı durumlar da olmuştur. Özellikle iç politikada Kürt sorununu çözmek adına 2009’da başlatılan Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi ve devamı olan Çözüm Süreci kapsamında Kürt halkının bireysel hak ve özgürlükleri genişletilerek ve terör örgütü PKK mensuplarına bazı haklar verilerek bir dizi reformlar yapılmıştır. Bu reformlar Kürt halkı tarafından olumlu karşılanmış ve devlet-halk arasında ki bağları

sıkılaştırmıştır. Lakin PKK, devletin iyi niyetini suiistimal ederek etki alanını genişletmiş ve sınırlarımız içinde çok miktarda yığınak yapmıştır. Güvenlik ve Özgürlük denkleminde, iki birleşenin birbiriyle hatasız uyumu en doğru sonucu verecektir. Bu hatasız uyumda denklemin sağlaması konumunda olan ise ‘‘Devlet’’ olmalıdır. ‘‘İtimat kontrole mani değildir’’ sözü meşhurdur. Ne güvenlik ortamı oluşturulurken özgürlüklerden fedakârlık yapılmalı, ne de özgürlük ortamı oluşturulurken, devletin bekasını sağlayan yegâne unsurdan, güvenlik olgusundan taviz verilmemelidir. Güçlü devlet ancak bu iki kavramın senkronize şekilde vücut bulmasıyla mümkün olur.

Ak Parti(AKP)’nin dış politikasındaki hayati diğer bir argüman Ritmik diplomasıdır. Ritmik Diplomasi, Diplomasinin aynı anda farklı alanlarda birbiriyle uyumlu bir şekilde düzen içinde yürütülmesini öngören taktiksel bir hareketliliklerdir. Bu prensip Türkiye’nin daha aktif bir şekilde uluslar arası ilişkilere katılımını öngörür. Bütün küresel-uluslar arası meselelerde Türkiye’nin var olmasını öngörmektedir. (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 16)

Davutoğlu bu Ritmik diplomasiyi şöyle özetlemektedir:

"Yani ritimden kasıt hem uyum olacak, hem hareket olacak. Hareket olur uyum olmazsa o hareket kaos da çıkarabilir. Gereksiz öne çıkışlar, gereksiz riskler de getirebilir. Ama ritim olur, hareket de olmaz yerinde sayarsanız bir sonuç alamazsınız. Uyum da olacak. Ama mükemmel bir uyum olsun deyip hep uyumu beklerseniz hareket de olmaz. Bizim bu kadar hareketli olmamız, uyumla hareketi birleştirme çabası." (b.y., Sabah Gazetesi, 2009)

Ritmik Diplomasinin Türk Siyasal hayatındaki tezahürü Türk karar alıcılarının 2003 yılında ki icraatları verilebilir. Dünya çapında gerçekleşen krizlerin yönetimine ek olarak (Irak savaşı, Kıbrıs barış görüşmeleri), Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz, ve diğer zorluklara rağmen Dış İşleri Bakanlığı ve diğer bakanlıklar 60 tan fazla ülkeyi ziyaret etmişler, Başbakan Erdoğan ve Dış İşleri Bakanı Davutoğlu 40’tan fazla ülkeye resmi ziyarette bulunmuşlardır. Ayrıca 2003 yılında 9 Başkan, 14 Başbakan

ve 25 Dış İşleri bakanı Türkiye'ye resmi ziyaretlerde bulunmuşlardır. (Sözen, 2010, s. 118)

Ak Parti hükümeti döneminin temel dış politika değerlerinden biri olduğu kadar dış politikada en çok görünen prensiplerden birisi de Çok boyutlu çok kulvarlı dış politika anlayışıdır. Bu anlayış Türkiye'ye biçilen "Merkez ülke olma" gerçeğinin getirdiği mecburiyettir. Boyuttan kastedilen, farklı uluslar arası aktörlerle eşzamanlı ve uyumlu ilişki, Kulvardan kastedilen farklı konulara aynı temel ilkeyle yaklaşılmasıdır. (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 16)

Soğuk Savaş döneminin kutuplaşan uluslar arası sisteminde NATO'nun güvenlik tercihleri nedeniyle Türkiye ve diğer ülkeler tek yönlü ve tek boyutlu dış politikayı benimsemişlerdi. Türkiye'nin o dönemde tek kaygısı güvenlikti. Bu kaygı Türkiye'nin tek boyutlu bir dış politika izlemesine sebep oluyordu. Soğuk Savaş'ın bitmesi Türkiye'nin Dış politikada ufkunu genişletti. Bu dönemde Türkiye birçok ülke ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini genişletti. (Sözen, 2010, s. 116)

Bu çerçevede çok kulvarlı-boyutlu dış politika aktörler bakımından Türk dış politikasını tek bir ülke ya da bölge ile sınırlamayan, konular bakımından ise tek bir soruna endekslenmeyen bir biçimde tasarlanmaktadır. Ülkelerle girişilen ilişkilerde hiçbir ülkeyi ötekinin alternatifi olarak görmemek veya göstermemek, bir tarafa gereğinden fazla ağırlık vererek var olan dengeyi bozmamak da bu politikaya göre çok önemlidir. (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 17)

"Komşularla Sıfır Sorun Politikası" Ak Parti'nin Dış politikada benimsediği temel kuramların fikir babası olan, Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın danışmanlığını yapmış ve Dış İşleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun kavramlaştırmasıyla dış politikada birinci öncelik olmuştur. (Güder & Mercan, 2012, s. 64)

Davutoğlu'na göre bu politika;

"Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir" psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur." (Davutoğlu, Radikal, 2004)

Türkiye 2000 yılı öncesinde komşu ülkelerle birçok probleme sahipti. Yunanistan'la Kıbrıs ve kıta sahanlığı sorunu, Suriye ile Hatay ve sorunu, Irakla PKK kampları, İran'la rejim sorunu Ermenistan'la 1915 olaylarıyla ilgili sorunlar, Bulgaristan'la soydaşlarla ilgili uzun bir geçmişi olan sorunlara sahipti. Bu problemlerden dolayı ekonomik ve siyasi ilişkiler minimum seviyede kalmıştı. Hata Türkiye Yunanistan'la ve Suriye'yle savaşın eşiğine gelmiştir. Türkiye'nin komşularıyla barış içinde yaşama fikri ülkeyi artık yeni bir strateji izlemeye sevk etti. Bu bağlamda sınırdaş ülkelerle ilişkileri geliştirme isteği 2002 yılında Ak Parti hükümetinin en gözde dış politika konusu haline gelmiştir. (Güder & Mercan, 2012, s. 64)

Bu bağlamda Yunanistan'la 1999'da Yunanistan'la başlatılan diyalog süreci çok yönlü olarak devam etmekte, buna ilaveten Ege sorunu konusunda yürütülen istikşafi görüşmeler, güven artırıcı önlemler Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi gibi mekanizmalar ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Balkanlardaki komşularımız Bulgaristan ve Romanya'yla olan temel sorunlar çözülmüş, güçlenen ekonomik ilişkilere bir de NATO müttefikliği boyutu eklenmiştir. Suriye'yle ilişkiler olumlu bir ivme kazanmışken, ülkede çıkan halk hareketleri sonucu rejimin başvurduğu şiddet dolayısıyla ilişkiler kopmuştur. Irakla kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyiyle ikili ilişkiler olumlu seyrini sürdürmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı)

Komşularla sıfır sorun politikası veya Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi uzun yıllar ihtiyaç duyduğu fakat cesur adımlar atılmadığından gerçekleşmemiş bir politikaydı. Dış politika değişkendir, ne dostluklar ne de düşmanlıklar baki kalır. Ak Parti iktidarıyla beraber Türkiye, siyasi ve ekonomik açıdan yeni bir sayfa açmıştır. Bu politika siyasi olarak Türkiye'yi dünyada iyi yerlere taşıırken aynı zamanda ekonomik olarak da getirisi büyük olmuştur. Dört tarafımız düşmanlarla çevrili öğretisi yerini dört tarafı ticaret hacmi geniş pazarlara bırakmıştır. Gelişen siyasi ilişkilerle imzalanan Ekonomik İşbirliği Antlaşmaları ülke ekonomisi için büyük bir kazanç olmuştur. "Sıfır Sorun" politikasına bağlı olarak gelişen proaktif diplomasi sayesinde Türkiye uluslararası alanda güvenilir, iş bitirici bir ülke konumuna yükselmiştir.

3.3. Ak Parti Dış Politikasının Şekillenmesinde Davutoğlu Faktörü

Ak Parti Dış Politika ilkelerinin şekillenmesinde göz ardı edilemeyecek bir aktör de Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışıdır. "Stratejik Derinlik" adını verdiği bu anlayışı, 2001 yılında yazdığı ve adını verdiği kitapta toplamıştır. Ak Parti'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle Başbakanlık Dışışleri Başkanışmanlığı ve büyük elçilik görevlerini yürüterek siyasal hayatına başlayan Ahmet Davutoğlu, bugün 64. Hükümette Başbakan olarak görevini sürdürmektedir. Akademisyen kökenli olan Davutoğlu yürüttüğü Başkanışmanlık, Dış İşleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde sahip olduğu Dış Politik vizyonu teoriye dökme imkanı bulmuştur.

Stratejik Derinlik adını verdiği kitabında Davutoğlu, uluslar arası politikada bir ulusun değeri, onun jeopolitik konumu ve tarih bilincine dayalı olduğunun altını çizmektedir. Bu bağlamda Tarihi birikim'i temel baz alan Davutoğlu onun stratejik zihniyetin önemli bir unsuru olduğunu ve siyasi irade tarafından yeniden yorumlanarak stratejik planlamada yeni bir eksene oturtulması gerekliliğini belirtmektedir. Jeopolitik konumu bakımından ise Türkiye, Avrasya kara kütesini sıcak denizlere ve Afrika'ya bağlayan iki önemli kara geçiş merkezi (Balkanlar ve Kafkasya) ve bir deniz geçiş merkezinin (Boğazlar)'ın kesiştiği bir ülke olarak Osmanlı İmparatorluğunun varisi olma sıfatıyla bu bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. (Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 2013, s. 65-117)

Bu jeo-stratejik yeni vizyon daha aktif olmayı benimseyen Ak Parti dış politikasında, özellikle de Osmanlı'dan yadigar kalan coğrafî alanda, güven duygusu oluşturmuştur. Davutoğlu, bu güven duygusu Türkiye'nin batıya olan bağımlılığını dengeleyerek ve çoklu ittifaklar kurma yoluyla bölgesel gücünü muhafaza etmesiyle olacağını savunmaktadır. Dış politikada ki bu öncelik Türkiye'nin herhangi bir aktöre bağımlı olamayacağını ilişkilerini ve ittifaklarını dengeleyecek yolları araştırarak bölgesel ve küresel denklemde güçlenmesi gerekliliğinden bahseder. (Walker, 2010)

Bu güven duygusunun ve tarih bilincinin dış politikada tezahürü Davutoğlu'nun Dış İşleri Bakanlığı döneminde Libya'nın Tahrir Meydanında yapmış olduğu tarihi konuşmadır. Dış İşleri bakanı olduğu dönemde Libyalı muhalifleri ziyareti sırasında sürpriz bir şekilde Tahrir Meydanına giden Davutoğlu burada halkın yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Halkı "Ömer Muhtarın Torunları" diyerek selamlamıştır. Arapça yaptığı kısa konuşmasında Davutoğlu, Türkler ile Libyalıların tarih, kader ve geleceklerinin müşterek olduğunu vurgulamıştır. (Karakuş, 2011)

Bunun gibi örnekleri Ak Parti iktidarı boyunca çeşitli şekillerde görmek mümkündür. Stratejik Derinlik kavramıyla bağlantılı olarak Dış Politikada Osmanlı mirası olan ülkelere ayrı bir önem veren Davutoğlu ve Erdoğan her fırsatta Türkiye'nin bu ülkelere bakış açısını dile getirmiştir. 2009 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Davosta İsrail'e karşı yaptığı çıkış Arap halkları nazarında Türkiye'yi yücelmiş, Arap Uluslarının koruyucusu olarak görmüşlerdir.

Ak Parti'nin dış politikada ki temel ilkeleri Turgut Özal dönemine dayanmaktadır. Ak Parti dış politika anlayışı Soğuk savaş sonrası Özal'ın dış politika benimsediği ekolün devamı olarak görülmektedir. Stratejik derinlik doktrini Özal'ın "Yeni Osmanlıcılık" ve Erbakan hükümetlerinin çok boyutlu dış politika anlayışları ile Davutoğlu'nun jeopolitik anlayışlarını bünyesinde barındırmaktadır. (Aksu, 2011, s. 113)

3.4. Ak Parti Dış Politikasının Ortadoğu Ayağı

Soğuk savaş dönemiyle birlikte Türk dış politikası Batı yönlü bir eğilim içerisine girmiştir. 1. Dünya savaşı ve Ortadoğu'da ki toprak kayıplarına paralel olarak gelişen Arap karşıtlığı, Türk Milleti ve Türk dış politikası üzerinde uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Batı bloğunun lideri komunda ki Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye sağladığı ekonomik ve askeri yardımlar ve DP hükümetinin NATO'ya üye olma talebi Arap devletlerine ve komşularımıza sırtımızı dönmemize sebep olmuş, batı eksenli dış politika izleme eğilimini artıran unsurlar olmuştur.

2000'li yıllarla beraber Türk dış politikası Ak Parti hükümetiyle beraber yeni bir yöntem benimsemiş ve ilk adımı komşu ülkelerle olan ilişkileri düzeltmek yönünde

atarak, Dış politikada köklü bir revizyona gitmiştir. Bu revizyon Ak Parti dış politikasının mimarı ve hali hazırda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu tarafından yapılmıştır. Davutoğlu dış politikayı şekillendirmede üç metodolojik yöntem ve önceki bölümde ifade edildiği gibi beş prensip ortaya koymuştur.

Davutoğlu Foreign Policy’de çıkan(2010) makalesinde kurguladığı dış politikada Ortadoğu’ya karşı Türkiye’nin tutumunu,

“Yirmi birinci yüzyılın ilk on senesini geride bırakırken, tarihi rolü ve coğrafi pozisyonunun gerektirdiği şekilde davranan Türkiye’nin, çağın gerçeklerinin en iyi şekilde anlaşıldığı temeller üzerinde bir dış politika formüle edebilmiştir. Bu anlamda, Türkiye’nin Batıya oryantasyonu ve stratejik ittifakı, onun diğerleri yanında, Irak, İran, Kafkaslar, Ortadoğu barış süreci ve Afganistan’a karışması mükemmel olarak uyumludur” şeklinde ifade etmektedir. (Davutoğlu, Foreign Policy, 2010)

Davutoğlu Türk Dış Politikasını yönlendiren üç metodolojik prensibi; olaylara vizyoner yaklaşım, tutarlı ve dengeli dış politika, yeni bir söylem ve diplomatik stil benimseme olarak tanımlamaktadır. (Davutoğlu, Foreign Policy, 2010)

Türkiye’nin Ortadoğu vizyonu bütün bölgeyi kapsamaktadır. Buna göre Türkiye’nin Ortadoğu’da politika icra ederken, kuşatıcı ve kapsayıcı bir medeniyet aidiyeti benimseyerek, kendi içinde farklılıklara rağmen, bütünlüğünü koruyabilmiş bir ülke olarak bölgesinde ki jeo-kültürel kutuplaşma eğilimini aşabilen bir güç olmalıdır. Türkiye geçmişinden gelen birikimi kullanarak jeo-kültürel dışlanma tuzağını bozup yeni bir medeniyet açılımına girmelidir. Davutoğlu’na göre, bu açılım ancak Türkiye’nin yakın kara havzası ile irtibatını sağlayan sınır komşularıyla olan ilişkilerini yeniden düzenlemesine bağlı olacaktır. (Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu, 2013, s. 137:144)

Türkiye komşu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmenin en akılcı yolu karşılıklı bağımlılıkların artırılması yoluyla olacaktır. Bu bağlamda Türkiye ekonomik ve kültürel nitelikli mekanizmalar geliştirerek komşularımızla geçmişten gelen tansiyonun düşürülmesi mümkün olacaktır. Ulaşım imkânlarının genişletilmesi, sınır ticaretinin yaygınlaşması, karşılıklı kültürel mübadele programlarının hayata

geçirilmesi bu amaca hizmet etmede büyük kolaylık sağlayacaktır. (Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 2013, s. 146)

Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle barışçıl politikalar izleyip, komşularıyla ilişkilerini geliştirme çabasının olumlu etkileri ekonomide kendini göstermiştir. Türkiye ekonomisi 2003–2006 yıllarında %7,24 büyümüş, Ortadoğu ülkeleriyle yaptığı ihracat 30 milyar dolara, ithalat ise 23 milyar dolara yaklaşmıştır. Türkiye başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere yakın komşularıyla ikili serbest ticaret antlaşmaları ve karşılıklı vize muafiyetleri uygulamıştır. (Keleş, 2015) Bu bağlamda ‘‘Şamgen’’ adı altında İran, Irak, Suriye ve Türkiye’yi kapsayacak vize muafiyetli dolaşım hakkı ve ortak gümrük alanı oluşturma fikri bile ortaya atılmıştır. (Çeviköz, 2015)

2002 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle olan ticaretin toplam ticarete ki payı %11,4 iken 2008’de bu oran %16,2’ ye yükselmiştir. Körfez sermayesi Türkiye’de enerji sektörünün yanı sıra, bankacılık, finans, gayrimenkul ve telekomünikasyon alanlarında faaliyet göstermektedir. (Aksu, 2011, s. 119)

2010 yılında Arap ülkelerinde başlayan ve ‘‘Arap baharı’’ denilen toplumsal olaylar sonucu, Ortadoğu coğrafyasında iktidar değişiklikleri, savaşlar ve büyük göçler meydana gelmiştir. Bu durum Türkiye’nin komşu ülkeleriyle olan mevcut siyasi ve ekonomik ilişkilerini derinden etkilemiştir. Ak Partinin başarıyla uyguladığı komşularla iyi ilişkiler politikası, komşu ülkelerin liderlerinin değişime ayak diretıp halklarına zulüm etmeleri sonucu kısmi başarısızlığı uğramıştır. Buna neden olan sebep Türkiye’nin zalimin yerine mazlumun yanında yer alması, ezilenlerin haklı isteklerinin Türkiye’nin ekonomik çıkarlarından üstün tutmasından kaynaklanmaktadır.

Ak Parti iktidara geldiğinde, Orta doğuda mevcut problemlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. 11 Eylül terör saldırısına müteakip Bush yönetimin teröre destek veren ülkeleri yola getirme ve bölge ülkelerini demokrasiye zorlama çalışmaları Afganistan ve Irak işgallerini doğurmuş, Orta doğunun bütününe kapsayacak karışıklıklara neden olmuştur. Türkiye, ABD’nin incirlik üssünü kullanma talebi ve Askeri destek istemesi sonucu konuyu meclise taşımış, 1 Mart Tezkeresi olarak kayda geçen tezkere TBMM tarafından onaylanmamıştır. 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi işgale

karşı çıkan Arap toplumları nezdinde Türkiye'nin popülerliğini artırmıştır. İzlenen bu politika aynı zamanda Ak Parti dış politikasının barış yanlısı, tutarlı politikalar izlediğinin kanıtı niteliğindedir. Irak işgalinde de, günümüzde Suriye işgalinde de Türkiye her zaman bölge ülkelerinin toprak bütünlüne saygı göstermiş, barıştan yana politikalar izlemiştir.

Ak Parti döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'da etkinliği belirgin bir artış göstermiştir. Türkiye bölge sorunlarına karşı her konuda ilgili olmuş ve arabuluculuk konusunda inisiyatif alan taraf olmuştur. ABD-İran arasında İran'ın nükleer programı konusunda anlaşmazlık, Suriye- İsrail arasındaki toprak anlaşmazlığı, Filistin sorunu, 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında ki anlaşmazlıklarda arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Türkiye- Arap ligi arasında ilişkiler geliştirilmiş, İslam Konferansı başkanlığına Ekmeleddin İhsanoğlu seçilmiştir. Ticareti geliştirmek adına bölge ülkelerine Başbakanın ziyaretleri esnasında farklı sektörlerden iş adamları eşlik etmiş, bölgede ki varlığı ve görünürlükleri artmıştır. İlişkilerde ki bu gelişmelerin bir yansıması olarak 2009-2010 dönemi için Arap ülkelerinin desteğiyle Türkiye BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmiştir. (Aksu, 2011, s. 118)

Ak Parti dış politika anlayışının değişmesi ve Ortadoğu'yla olan münasebetlerin geliştirilmesi yönünde atılan adımlar beraberinde "Yeni Osmanlılık" eleştirisini getirmiştir.

Türkiye'nin bölgesinde takip ettiği aktif politikaların bazı çevreler ve onların içeride ki uzantıları tarafından "Yeni Osmanlılık" olarak algılanması bir nebze anlaşılır olmakla beraber bunun gerçeği yansıttığını söylemek Türkiye'yi ve Türk Milletini tanımamak demektir. Türkiye Ortadoğu başta olmak üzere Balkanlarda ve Kafkaslarda Yeni Osmanlılık söyleminin imlediği gibi tahakküm kurma peşinde değil aksine bir zamanlar kaderdaşlık edip aynı çatı altında birlikte olduğu toplumlarla insanlığın evrensel değerlerini bölgesel değerlerle bağdaştırarak ve gerekirse bölge değerleri ışığında yeniden üreterek yaygınlaştırmak ve yaşanır kılmak arzusundadır. (Dede, 2011)

Türkiye'nin yakın komşularıyla ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemektedir. Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle Irak, İran ve İsrail ile olan ilişkilerin son durumu bu bölümde ele alınacaktır.

Amerikan işgaliyle istikrar, güvenlik ve toprak bütünlüğü bozulan komşumuz Irak'ın geçmişten gelen güçlü bağlarının olduğu Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasında önemli bir yeri vardır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti Irak dış politikasında temel parametrelerini Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, güvenlik ve istikrarının tesisi, refah üretebilen bir ülke haline gelmesi gibi konular üzerine inşa etmiştir.

Türkiye'nin girişimleriyle işgal öncesinde başlatılan "Irak'a komşu ülkeler süreci" ve devamında "Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi" Irak'ın istikrarını tesisi konusunda önemli bir işlev görmektedir. 2013 yılında Irak'ta etkinliğini artıran DEAŞ terör örgütüne ve PKK'ya karşı yürütülen etkili mücadele iki ülke arasında işbirliği ve dayanışmanın önemli göstergesidir.

Türkiye, Irak'ın enerji kaynaklarının dünya pazarına taşınması bakımından köprü vazifesi görmektedir. Irak 2013 yılı itibariyle 12 Milyar dolar ile ihracatta ikinci büyük ortağımız konumundadır. (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı)

İran 560 km'lik sınırı paylaştığımız bölgesel denklemde önemli bir ülkedir. Türk-İran ilişkileri içişlerine karışmama, karşılıklı saygı ve iyi komşuluk üzerine şekillenmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı)

Türk-İran ilişkileri PKK'nın kurulduğu 1980'lerde İran'ın PKK'ya örtülü desteğinden dolayı gergin bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin Irak petrolünü Kerkük-Ceyhan boru hattı üzerinden satmasını düşmanca bir tutum olarak algılayan İran devrime tehdit olarak gördüğü NATO üyesi Türkiye'ye karşı PKK'ya lojistik destek sağlamıştır. İran'ın terör örgütüne desteği Irak işgaline kadar sürmüş, işgalle birlikte İran, Türkiye politikalarını değiştirme gereği hissetmiştir. (Özcan, 2013)

Ak Parti iktidarıyla beraber ilişkiler önemli bir ivme kazanmıştır. Komşularla ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik atılan adımlar kapsamında Türkiye İran'la ilişkilerini rasyonelleşme çabasına girmiştir. Rasyonelleşme sürecinde Türkiye ve İran ihtilafı

noktaları geri plana atıp işbirliği ve ortak çıkarları ön plana çıkarmayı hedef almışlardır. (Sinkaya, Orsam, 2014)

2001 ekonomik krizi sonrası Türkiye'nin darboğazdan çıkmasını komşularıyla geliştirdiği bağımlı ilişkilerle gerçekleşeceğini düşünen Ak Parti hükümeti, İran'ı kavga edilecek bir ülke değil, Türkiye'yi bölgesel güç yapacak bir araç olarak görmeye başlamıştır. (İnat, 2015, s. 19) Enerji konusu başta olmak ticareti geliştirmek adına karşılıklı anlaşmalar imzalayan iki ülke arasında ki ticaret hacmi 2012'de tarihi rekorunu kırarak 22 milyar dolar seviyesine yaklaşmıştır. (Sinkaya, Orsam, 2014)

İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına başta ABD olmak üzere Batı'nın karşı çıkmasına rağmen devam etmesi ve bunun sonucunda ambargoya tabi tutulmasına karşı Türkiye, uluslar arası arenada İran'ın yanında olmuştur. Bu konuda her ülke gibi İran'ın da barışçıl nedenler için uranyum zenginleştirme hakkı olduğunu her ortamda dile getirmiştir. Batıyla yapılan arabuluculuk çalışmalarında Türkiye aktif rol almıştır.

Arap Baharı sonrasında Suriye'de yaşanan gelişmeler iki ülke arasında dönüm noktası olmuştur. Suriye konusunda fikir ayrılığına düşen iki ülke, Esad'ın görevine devam edip etmemesi konusunda sahada görünmez bir savaş vermektedir. İran'ın Rusya'yla işbirliğine gitmesi ve müteakiben Esad'a karşı savaşı ılımlı muhalefete karşı ortak hava operasyonları başlatması ikili ilişkileri geren etken olmuştur. Öte yandan, İran'ın nükleer müzakerelerde Batıyla anlaşmaya varması buna müteakip ambargonun kalkması sebebiyle Türkiye ve İran arasında yaşanan anlaşmazlık geçici olarak geri plana atılmıştır. Ambargo sonrası 250 milyar dolarlık dış ticaret potansiyelinin ortaya çıkması ve Türkiye'nin bu pastadan pay almak istemesiyle ilişkiler şuan için normal seyretmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası bölgede istikrar ve barışın tesis edilmesidir. İsrail ise bunun tam tersini düşünmekte, bölünmüş bir Arap coğrafyasını kendi bekası için daha uygun görmektedir. Türk-İsrail ilişkileri Filistin meselesi çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Filistin-İsrail barış görüşmelerine Türkiye her daim destek vermiş, İsrail'in Filistin üzerinde baskı ve şiddeti artırdığı dönemlerde Türkiye duruma tepki göstermiştir. 2000'li yıllar, ikili ilişkilerde kriz yılları olarak

nitelendirilmektedir. (Tür, Türkiye-İsrail İlişkileri Yakın İşbirliğinden Gerilime?, 2009, s. 23)

Ak Parti iktidarı sonrası dönemde ikili ilişkiler genel olarak bölgesel olaylara bağımlı hale gelmiştir. Amerika'nın Irak işgali, İsrail'in Lübnan, Mısır, Sudan gibi ülkelerde ayrılıkçı hareketleri desteklemesi ve 2004 yılında İsrail'in Refah Mülteci Kampına saldırması ikili ilişkileri etkileyen unsurlar olmuştur. Türkiye bu gelişmeler sonucu İsrail'i devlet terörü yapmakla suçlarken İsrail ise Hamas'a desteğinden dolayı Türkiye'yi teröre destek veren ülke olarak nitelendirmektedir. (Üren, 2011, s. 11:14)

Türk- İsrail ilişkileri 2009 Davos Zirvesi sonrasında bambaşka bir boyuta taşınmıştır. Başbakan Erdoğan'ın Filistin ablukasını eleştirerek İsrail Cumhurbaşkanı Perez'e karşı sert söylemi ve akabinde toplantıyı terk etmesiyle ilişkiler bir kez daha gerilmiştir. İlerleyen dönemlerde İsrail'in Mavi Marmara saldırısını gerçekleştirmesi, telafisi güç sonuçlar doğurmuştur. (Tür, Türkiye-İsrail İlişkileri Yakın İşbirliğinden Gerilime?, 2009, s. 28)

Günümüzde İsrail-Türkiye arasında belirgin bir sorun bulunmamaktadır. Mavi Marmara saldırı sonrası Türk hükümetinin İsrail'den Ölenlerin yakınlarına tazminat verilmesi, Türk halkından özür dilenmesi ve Filistin'e Ambargonun kaldırılması hususlarını içeren taleplerinden ilk ikisini İsrail tarafı yerine getirmiştir. Ambargonun kalkması konusunda İsrail tarafından olumlu yanıt gelmesine rağmen, Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası bölgede yaşanan gelişmeler ve İçeride terör örgütü PKK'ya karşı başlatılan operasyonlar nedeniyle Türkiye bütün dikkatini bu gelişmelere vermektedir. Bu talepler tam manasıyla yerine getirildiğinde iki ülke arasında ki ilişkilerin normalleşmeye başlayacağı muhtemeldir.

3.5. Ak Parti Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri

Türkiye- Suriye ilişkilerine 2000'li yıllara kadar Terör, Su sorunu, Hatay meseleleri damga vurmuştur. Bunca yıl problemlerin hâkim olduğu ikili ilişkiler, 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü sonrası, Türkiye'nin cenaze merasimine üst düzey katılımının etkisiyle normalleşme sürecine girmiştir. 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in cenaze merasimine katılımı, Cumhurbaşkanının göreve geldiğinden beri yaptığı ilk

yurtdışı seyahat olması ve Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle ilişkilerde yaşanacak 10 yıllık ilerlemenin başlangıcı olması sebebiyle önemlidir.

2002 yılında Ak Partinin iktidara gelmesi ve akabinde bütün dış politika paradigmasını değiştirmesi Türkiye- Suriye ilişkilerini de yansıtmıştır. Türk dış politikası "dört tarafın düşmanlarla çevrili olması" söyleminden "komşularla sıfır sorun" söylemine evrilmiş, 911 km'lik kara sınırını paylaştığımız Suriye'yle geçmişten gelen çeşitli sorunlar nedeniyle normalleşemeyen ilişkiler siyasi ve ekonomik olarak Türkiye'nin aleyhine olmuştur. Ak Parti'nin komşularıyla sorunları düzeltme adına attığı adımlarda Suriye, özel bir yeri olan ülke konumuna gelmiştir.

Suriye'nin ABD tarafından baskıya maruz kalması, diğer komşuları Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün'le problemlili olan ilişkilerine, İsrail faktörü de eklenince Esad için Türkiye'nin bölgesel ortaklığı daha da önemli hale gelmiştir. İki ülkenin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda ortak çizgide olmaları Türkiye- Suriye ilişkilerinde yakınlaşmaya yol açmış, yeni işbirliği imkânlarının doğmasına sebep olmuştur. (Keskin, 2013)

Cumhurbaşkanı Sezer'in Suriye ziyareti sonrası 2004 yılı Ocak ayında Beşar Esat'ın Türkiye ziyareti, ikili ilişkiler açısından dönüm noktası olmuştur. 57 yıl sonra Suriye tarafından en üst düzeyde gerçekleştirilen bu ziyaret sorunların geri plana itilip, kazanımların öne çıktığının bir göstergesi niteliğindedir. (Togay, 2010)

Beşar Esat'ın Türkiye ziyaretinden bir sene sonra Cumhurbaşkanı Sezer Suriye'ye bir iade-i ziyarette bulunmuştur. Lübnan Başbakanı Refik Haririnin öldürülmesi sonrası, Suriye'nin bundan sorunlu tutulması ve akabinde Suriye'ye karşı oluşan kamuoyu sonrasında bu ziyaretin gerçekleşmesi önem teşkil etmektedir. (Voice of America, 2005)

Görüşme sonrası iki lider karşılıklı olarak siyaset, ticaret ve ekonomi alanlarında iş birliğini artırmayı ve bölgede huzuru tesis etmek adına daha çok gayret edilmesi konusunda anlaşmalarını beyan etmişlerdir. Birlik ve kardeşlik mesajları veren iki ülke İsrail'e de işgal ettiği topraklardan çekilmesi mesajı göndererek, Bağımsız

Filistin devleti kurulması konusunda fikir birliğine vardıklarını belirtmişlerdir. (Hürriyet, 2005)

İki ülke'nin yakınlaşması ve kullandıkları ortak dil ilk defa 2005 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye ziyareti sırasında somut bir hal almıştır. Bu ziyarette iki ülke arasında serbest ticaret antlaşması imzalanmış, ekonomiden güvenliğe pek çok alanda işbirliğine yönelik planlar hayata geçirilmiştir. (Atlıoğlu, Heart of Orient, 2006)

Erdoğan'ın bu ziyareti Türkiye'nin Avrupa Birliğiyle müzakerelere başlama için tarih aldığı zamana müteakip gerçekleşmiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerini geliştirmesi Türkiye'yi, Suriye açısından çok daha cazip bir piyasa haline getirmiştir. Bu durum Suriye için Türkiye'ye Avrupa'ya açılan bir kapı niteliği kazandırmıştır. (Tür, 2000'lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi, 2011, s. 35)

PKK sorununun çözülmesinin ardından bu ziyarette iki ülke arasında önemli bir sorun olan gelen "su sorunu" nun da çözümü için önemli bir adım atılmıştır. Suriye tarafı Dicle Nehri'nin 25km'lik bölümünden günde 500 metreküp su kullanıyorken, Suriye'nin talebiyle bu miktar 850 metreküp'e çıkartılmıştır. Bununla beraber iki ülke tarafından imzalanan serbest ticaret antlaşmasıyla iki ülke arasında gümrüklerin düşürülmesi yanında 821 milyon dolar olan mevcut ticaret hacminin 2 milyar dolara çıkartılması amaçlanmaktadır. (Aksoy & Bülent, 2004)

Türkiye Dış İşleri Bakanı Ali Babacan'ın 6-7 Ekim 2007 yılında Suriye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyarete müteakip Suriye devlet başkanı Beşar Esat 16-19 Ekim 2007 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında "Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı" iki ülke Dış İşleri Bakanları tarafından paraf edilmiştir. Mutabakat Zaptı'nda "Siyasi ve Güvenlik", "Ekonomi", "Enerji ve Su" başlıkları altında yürütülen ve hayata geçirilebilecek projelere, karşılıklı atılması planlanan adımlara yer verilmiştir. (Yaşar, 2015)

Bu çerçevede terörle mücadelede işbirliğinin sürdürülmesi, Serbest ticaret antlaşmasıyla oluşan zemin vasıtasıyla karşılıklı yatırımların artması, mevcut sınır kapılarının işlevinin artırılması ve yenilerinin açılması, Arap Doğalgaz Boru Hattı

Projesine yönelik çalışmaların hızlandırılması, TPAO ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi, Su konusunda iki ülkenin koordinasyonun ilerletilmesi kararlaştırılmıştır. (Keskin, 2013)

Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması ikili ticaretin gelişmesinde kilit rol oynamıştır. 2000 yılında 720 milyon olan dış ticaret hacmi 2007’de 1.174 milyon dolara ulaşmıştır. Arap Baharının Ortadoğu’da başladığı 2010 yılında Suriye’yle olan ticaret hacmimiz 2.511 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. (Tür, 2000’lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi, 2011, s. 35)

Diplomatik ziyaretlerle ivme kazanan iki ülke arasındaki ilişkiler, askeri boyutta da gelişim kaydetmiştir. Davos krizi sonrası İsrail’le ilişkilerimizde yükselen tansiyon Suriye için bir avantaj olmuştur. Türkiye ve Suriye sınırda ortak askeri tatbikat düzenlemişlerdir.

İki ülke kara kuvvetleri unsurları arasında dostluk, işbirliği ve güveni pekiştirmek, sınır birlikleri arasında eğitim ve birlikte çalışılabilirlik seviyesini artırmak amacıyla iki ülkeden birer hudut takımının katılımıyla tarihte ilk kez Türkiye-Suriye arasında ortak tatbikat düzenlenmiştir. (Dağ, 2009)

Türkiye- Suriye ilişkilerine katkıda bulunan bir diğer adım 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gülün 15–17 Mayıs 2009 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Şam ve Halepte iş forumları düzenlenmesini kapsayan Suriye ziyareti olmuştur. Güvenlik, ekonomi, enerji, ulaşım konularında işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenen bu toplantılarda Gül’e iş adamları heyeti eşlik etmiştir. (Kınalıtopuk, 2014, s. 22-23)

3.5.1. Türkiye-Suriye Arasında Vizelerin Kalkması

Türkiye ve Suriye halkları 400 yıl boyunca birbiriyle iç içe kardeşçe yaşamışlardır. 2. Dünya Savaşı sonrasında iki ülke arasına çizilen suni sınırlar olsa da, ülke halklarının ortak payda da bulunduğu birçok nokta vardır. Osmanlı topraklarını parçalayıp oralarda yapay devletler kuran güçler, düzeni devam ettirmek adına kronik sorunlarla

bu ülkeleri birbirlerinden ayrı tutmuşlardır. Türkiye ve Suriye birbirlerini düşman görerek arasına sınırdan fazla engel koyan iki ülke olmuştur.

16 Eylül 2009'da Suriye Devlet Başkanı Beşar Esat'ın Türkiye ziyareti sırasında Türkiye-Suriye arasındaki sınır geçişlerinde vizelerin karşılıklı kaldırılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. (Atlıoğlu, Tasam, 2010) 18 Eylül 2009 tarihi itibariyle seyahat öncesi vize almaksızın iki ülke arasında geçişler başlamıştır. Bu kapsamda diplomatik, hizmet, hususi ve umuma mahsus pasaport hamili Türk ve Suriyeli vatandaşlar 180 gün içinde 90 günü aşmayan seyahatlerinde karşılıklı olarak vizeden muaf kılınmıştır. (Kanbolat, 2011)

Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu vizelerin kaldırılması üzerine sınırdaki yapılan törende: "Suriyelilere seslenmek istiyorum. Türkiye sizin ikinci ülkeniz ve Türk halkı kucak açmış sizi vizesiz olarak beklemektedir." demiştir. Suriye Dış İşleri Bakanı Velid Muallim de; "Suriye'ye gelişleriniz İstanbul'dan Ankara'ya gidişiniz gibi olacak. Suriyeliler Türkiye'ye, Halep'ten Şam'a gider gibi seyahat edecekler" demiştir. (Güneş & Akkoç, 2009)

Davutoğlu, vizelerin kaldırılması, ekonomik bağımlılıkla beraber bölge barışına da katkı sağlayacağını belirtmiştir. Vizelerin kaldırılması bölge halkları olan Halep'in ve Antep'in insanları için de bir kaynaşma vesilesi olacağını, insanlar bu kaynaşmadan fayda sağladıklarından olası bir anlaşmazlıkta buna engel olacaklarını belirtmiştir. (Tür, 2000'lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi, 2011, s. 36)

Vizelerin kaldırılması aynı zamanda ekonomik işbirliğinin ekonomik bütünleşmeye dönüştüğü, komşu devletlere de model olacak bir gelişme olmuştur. Lübnan ve Ürdün'le de vizelerin kaldırılmasına Suriye'nin de eklenmesiyle Ortadoğu'da bir vizesiz dolaşım bölgesi kurulmuştur. Vizelerin kaldırılması kısa süre içinde iki ülkeyi ziyaret eden turist sayılarına da yansımıştır. 2008 yılında Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 406,935 iken, vizelerin kaldırılmasıyla 2010 yılında bu rakam 899,494 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'den Suriye'ye giden turist sayısı ise 1,5 kişiye ulaşmıştır. (Tür, 2000'lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi, 2011, s. 36)

20 Ekim 1921'de TBMM ile Fransa hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Hatay ve İskenderun hariç Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiştir. Şehirlerin arasından geçen sınır hattı, birbirlerine akraba olan aşiretlerin sınırın iki yakasında kalmalarına sebep olmuştur. Parçalanan aileler sınır boyunca çekilen tellere ve mayınlanan arazilere rağmen ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Ziyaretler, ticaretler yasadışı olarak bugüne dek sürmüştür. (Sarı, 2014)

Vizelerin kaldırılması ve arazilerin mayınlardan temizlenmesi iki ülke halkları arasında yaşanan bu dramı sona erdirmiştir. Aslında akraba olan iki toplum bu vesileyle kaynaşma fırsatı bularak geçmişten gelen kadim birlikteliklerini rahatça sürdürme imkânı bulmuşlardır.

3.5.2. Türkiye–Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği

Konseyi 1.Bakanlar Kurulu Toplantısı

Vizelerin kaldırılması kararının verildiği toplantılarda, iki ülke yetkilileri Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması kararını almışlar, ortak kabine toplantıları düzenleyerek birlikte karar verme mekanizmalarını koordine etmeye başlamışlardır. (Tür, 2000'lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi, 2011, s. 37)

Bu çalışmaların neticesi olarak, iki ülke bakanlarından oluşan konsey ilk toplantısını 13 Ekim 2009 tarihinde Halep ve Gaziantep şehirlerinde gerçekleştirmişlerdir. (Aksu, 2011, s. 126)

Halep ve Gaziantep'te düzenlenen toplantının ardından yaklaşık 50 proje, anlaşma, mutabakat zaptı üzerinde çalışma kararı alınmıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı) İlgili bakanlıklar toplantıda alınan kararlar doğrultusunda 10 gün içinde kendi eylem planlarını hazırlayarak muhataplarına sunmaları kararlaştırılmıştır. Böylelikle her bakanlık söz konusu eylem planının organizasyonu ve uygulanması konusunda detaylı bir ortak çalışma yapmak zorunda kalacaklardır. (Ayhan, Orsam, 2009)

İlk konsey toplantısında Dışişleri Bakanı Davutoğlu görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“iki ülkenin ekonomik entegrasyonu ve halklarının kaynaşmasını sağlayacak bu anlayışın bölgeye yayılmasını umduğunu” ifade etmiştir.

Davutoğlu, Suriye’yle ilişkilere dönük olarak da Türkçe ve Arapça;

“Ortak sloganımızı, ‘Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek’ olarak ilan ediyorum” demiştir. (Ayhan, Orsam, 2009)

Davutoğlu’nun bu sözlerine paralel olarak bir açıklama da 1. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Başkanı Suriyeli Hasan Türkmeni’den gelmiştir. Türkmeni konsey kararlarının alınmasında sonra basına verdiği demeçte, konseyde alınan ekonomi, savunma, sağlık ve eğitim konularında işbirliğini artırmaya yönelik kararların iki ülke için yararlı olmasını dilemiştir. (Aksu, 2011, s. 126)

Ortak basın toplantısında Suriye Dış İşleri Bakanı Muallim de Türkiye- Suriye arasında ki stratejik ilişkilerin ve sürecin ekonomik ve toplumsal entegrasyon yolunda hızla ilerlediğini belirtmiştir. (Ayhan, Orsam, 2009)

Suriye Başbakanlık Ofisi Müdürü Teysirel-Zuubi’e göre imzalanan anlaşmalar ikili işbirliği ve ilişkileri geliştirdiği gibi karşılıklı çıkar ilkelerine dayalı ilişkileri üst düzeylere çıkarılmasına yol açacaktır. El-Zuubi:

“iki taraf, daha önce imzalanan anlaşmalara bağlı çalışma protokolleri hazırladı. Bu protokoller içinde, iki ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulmasını öngören anlaşmayı, ticari hizmetleri ve mal alışverişini kapsayacak şekilde genişletme belgesi yer alıyor” diyerek Stratejik İşbirliği Konseyi’nin Türkiye-Suriye arasında iş birliğini kurmak adına gerekli adımları atma konusunda tam yetkili organ olarak çalıştığını belirtmiştir. (Ayhan, Orsam, 2009)

Bu anlaşma iki ülke ilişkilerinin 2000’li yıllar itibariyle geliştiğinin en somut göstergesidir. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konsey toplantısı ile Türkiye ve Suriye artık bölgede birbirini tehdit eden iki ülke değil, birbirinden en yüksek

düzyeyde fayda sağlamaya çalışan iki ülke olarak öne çıkmışlardır. Konseyin dikkat çeken diğer önemli noktası ise karşılıklı ilişkilerin Bakanlık düzeyinde olması ve atılması taahhüt edilen adımları heyetlerin öz kontrol mekanizmaları vasıtasıyla garanti altına almalarıdır. Bu durum iki ülke başkanlarının ilişkileri geliştirmeyi ne denli nemsediğinin bir göstergesi olmuştur.

Davutoğlu'nun 'komşularla sıfır sorun doktrininde de belirttiği; komşularla ilişkilerin geliştirilmesi birbirlerine olan bağımlılıkla mümkündür tezi Suriye'yle olan ilişkilerde ispat edilmiştir. İki ülkeyi birbirine kenetleyen, bağımlı yapan Serbest Ticaret Antlaşması, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması gibi antlaşmalar iki ülke'nin uzun vadeli ekonomik ve siyasi planlarının yapı taşları olmuşlardır.

3.5.3. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

13 Ekim 2009'da her iki ülkeden bakanların katılımıyla Halep ve Gaziantep'te gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Birinci Bakanlar Kurulu toplantısında yapılması planlanan Birinci Konsey toplantısı 22-23 Aralık 2009'da her iki ülkenin Başbakanlarının katılımıyla şam'da gerçekleşmiştir. Başbakanlar düzeyinde yapılan bu konsey toplantısı Bakanların katılımıyla gerçekleştirilen ilk toplantıda atılması kararlaştırılan adımların en yetkili kişiler tarafından garanti altına alındığını göstermektedir. (Ayhan, Orsam, 2009)

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve beraberinde ki heyeti kabul eden Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esat ve heyeti gerçekleştirilen toplantılarda iki ülke ilişkileri derinlemesine ele alınmıştır. Buna ilaveten çeşitli konularda görüş alış-verişinde bulunulmuş, uluslar arası ve bölgesel barışa katkı sağlaması amacıyla iki ülke arasındaki mevcut eşgüdümün sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı)

İki liderin müzakere ettiği uluslar arası konulardan; Arap-İsrail barışının sağlanması konusu, Filistin Meselesi, Golan Tepeleri sorunu, Türkiye'nin bölgesel arabuluculuk faaliyetleri, Irak'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanması konularıdır. Ayrıca; Ortadoğu'nun nükleer silahlardan arındırılması ve Kıbrıs'ta BM

arabuluculuğunda taraflar arasında bir uzlaşmaya varılması hususları bölge barışı açısından hayati öneme sahiptir. (Sayın, 2010)

Buna ilave olarak, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Başkanlar düzeyindeki ilk toplantısında, Bakanlar düzeyindeki toplantıda kabulü kararlaştırılan 50 adet işbirliği antlaşmasının ve mutabakat zaptının imzası atılmıştır. Bu anlaşmalar ve zaptlar turizm, eğitim, gençlik ve spor, müteahhitlik, toplu konut, sınır kapılarının ortak kullanımı, karşılıklı kültür merkezlerinin kurulması, yerel yönetim, denizcilik, sivil havacılık, demiryolları, bilgi ve iletişim teknolojileri, tarım, su kaynaklarının etkin kullanımı, hayvan sağlığı, Asi Nehri üzerine ortak baraj inşası, yüksek öğretim, radyo-televizyon alanları üzerinedir. (Tonkuş, 2009)

Türkiye Ak Parti döneminde Ortadoğu ülkeleriyle geliştirildiği ilişkilerdeki başarısı şüphesiz ki azımsanamaz. Ak Parti dış politikası özellikle yakın komşulara ayrı bir önem vermiştir. Suriye gibi tarihi öneme sahip bir ülkeyle uzun yıllar kötü giden ikili ilişkilere rağmen, Türk dış politika yapıcılarının cesur adımlar atarak ekonomik ilişkileri geçmişten çok farklı boyutlara taşımışlardır. Bunun en açık kanıtı; Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Başkanlar düzeyinde ki toplantısı olmuştur. 2000 yılında Suriye'yle ticaret hacmi 724 milyon dolar iken, o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, 2012 yılı ticaret hacmi hedefini 5 milyar dolar seviyesine yükseltmiştir.

2010 yılında Arap coğrafyasında çıkan ayaklanmalar, 2011 yılında Suriye'ye de sıçramış buna mukabil ülkede çıkan iç karışıklıklar sebebiyle bozulan ilişkilerden ötürü bu hedefe ulaşamamıştır.

3.5.4. Şam Zirvesi

İsrail'in 1967 yılında Golan Tepelerini ele geçirmesiyle kaybettiği toprakları geri almak, Suriye'nin dış politikada öncelikli meselesi haline gelmiştir. İki ülke arasında ki gergin ortam bölge barışını tehdit eden başlıca unsur olmuştur. Suriye'nin Hafız Esad döneminden beri kullana geldiği terör kartı, Beşar Esad döneminde de İsrail'e

karşı kullanılmaktadır. İsrail'e karşı Suriye, başta Hizbullah olmak üzere, Filistinli diğer guruplara lojistik destek sağlamaktadır.

‘‘İstikrar için Diyalog’’ sloganıyla Suriye devlet başkanı Beşar Esad’ın ev sahipliğini yaptığı zirve AB dönem başkanı ve Fransa Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy’nin yanı sıra Türkiye’yi temsilen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Körfez işbirliği teşkilatı adına Katar Emiri Şeyh Hamad bin Khalifa al Thani’nin katılımlarıyla Şam’da gerçekleşmiştir. (Hürriyet, 2008)

Türkiye’nin arabuluculuğu sonucunda gerçekleşen Şam Zirvesinde ağırlıklı olarak görüşülen konular; İran’ın nükleer faaliyetleri, İsrail-Suriye barışı ve Lübnan meselesidir. Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy;

"(Suriye) Devlet Başkanı Beşar Esad'a da söylediğim gibi, Fransa, Türkiye'nin İsrail ile Suriye arasındaki dolaylı görüşmeler konusunda gösterdiği çabayı desteklemekte" dedi. Sarkozy, "Türkler müthiş bir iş çıkardı. Bu, doğrudan müzakerelerle sonuçlanmalı. Giriştiği bu eylem nedeniyle bütün Avrupa Türkiye'ye minnettardır" diyerek Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerini övmüştür. (Cumhuriyet, 2008)

Zirve sonrasında devlet başkanı Beşar Esad ve Başbakan R. Tayyip Erdoğan yapmış oldukları bildirimlerde,

Esad: " İsrail ile barış görüşmelerinde arabuluculuk yapan tek ülke Türkiye. İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda barışçıl yoldan sorunun çözümünü görüştük. Türkiye'nin önerdiği Kafkas Platformu'nu destekliyoruz. Amerika'nın rolüne önem veriyoruz. Diyalog olmadan barış olmaz. Bu masa etrafında oturan Fransa, Katar ve Türkiye'nin iyi ilişkileri var."Diyerek görüşmelerin olumlu geçtiğini bildirmiştir. (Kekilli, 2008)

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise, Suriye ile İsrail arasındaki barış görüşmelerinin olumlu bir şekilde devam ettiğini belirtirken şöyle konuşmuştur: "İsrail ve Suriye'den olumlu adımlar var. Bu adımların süreceğine inancımız tamdır. Olmert sonrası süreçte de barış süreci devam erecektir. Türkiye barış için bu yönde destek vermeye devam edecektir." (Kekilli, 2008)

Şam zirvesinin toplanmasında Türkiye'nin etkili diplomasisi göz ardı edilemez. Türk Dış Politikasının özellikle Orta doğu merkezli sorunlara yaklaşımı, çözüm önerilerine kalıcı barışın sağlanmasına katkıda bulunma gayretleri dünya tarafından takdir edilmektedir. Ak Parti dış politikası açısından Şam Zirvesi önemli bir açılım olmuştur. Beşar Esat'ın ise İsrail'le bozuk ilişkilerini yalnız Türkiye'nin arabuluculuk ettiği platformda çözmek istemesi, Türkiye- Suriye ilişkilerinin güven temeline oturtulduğunun göstergesi olmuştur.

BÖLÜM 4: 2000 SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: ARAP BAHARI SONRASI

2000 yıllar sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinde ekonomik ve siyasi yönden bir dönüm noktası olmuştur. İki ülke ilişkileri tarihinde görülmediği kadar kapsamlı ve çok boyutlu bir hal almıştır. Hem iki ülke halkları ve hem de hükümetler arasında kurulan derin ilişkiler sonucunda başta ekonomik olmak üzere her alanda Türkiye'nin lehine durumlar ortaya çıkmıştır. Lakin 2010 yılında Ortadoğu halkları arasında demokrasi, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi talebiyle çıkan ayaklanmalar isyana dönüşmüş, 2011 yılında ise bu isyan dalgasına Suriye eklenmiştir.

Türkiye'de Ak Parti iktidarı sonrasında, Ortadoğu zor zamanlar yaşamaktaydı. ABD'ye yapılan terör eylemleri sonrası ABD'nin bölge politikalarını değiştirmesi Ortadoğu'da tansiyonun yükselmesine sebep olmuş, Suriye'de teröre destek veren ülke sıfatıyla bundan etkilenen ülke olmuştur. Türkiye, Suriye'nin içinde bulunduğu yalnız ortamda onun ve halklarının yanında olarak Suriye'ye desteğini sürdürmüştür.

Arap Baharının, Suriye'ye sığramasıyla beraber, Suriye yönetimi halkının meşru taleplerine karşılık onlara silah, bomba ile cevap vermiş, birlerce yaşlı, genç, kadın ve çocuğun ölümüne sebep olmuştur. Türkiye 900 km'lik sınırını paylaştığı komşu ülke halklarının dramına sessiz kalmayacağını ve insani yardım konusunda her türlü desteği vereceğini baştan belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye, Suriye'deki sürecin daha sağlıklı geçmesi sorunun en kısa sürede barışçıl yollardan çözülmesi için elinden gelen çabayı göstermiştir. (Şahin, Orsam, 2012)

Bu süreçte Ak Parti hükümeti çeşitli yollardan Esad'ı gerilimi daha fazla tırmandırmaması yönünde uyarmasına rağmen Esat gerekli adımları atmamıştır. Buna mukabil Türkiye zalimden değil mazlumdan yana olarak Suriye halkını desteklemiş, ülkesinin kapılarını Suriyeli sığınmacılara açmıştır

Esat, elindeki askeri ve istihbarat gücüne güvendiğinden her türlü isyan hareketini bastırabileceğini düşünmesi ve Esat'ın yaptıklarına dur diyebilecek güçlü bir muhalefet oluşmaması da Suriye'de yaşananların kısa sürede sonlanmasına engel olmuş, sonuç olarak bölgede ki kaotik ortam halen devam etmektedir.

4.1. Arap Baharı ve Orta Doğu

Arap Baharı, Arap coğrafyasında 2010 yılında Tunus'ta başlayan yönetim karşıtı halk hareketleri 21. Yüz yılın en önemli tarihli hadiselerinden birisidir. Yıllardır baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen Arap halkları, 2010 yılında Tunus'ta adı çok bilinmeyen bir kasabada gerçekleşen bir eylemin sonucu olarak başlayan isyan dalgasıyla çeşitli değişimlere sürüklenmiştir. Tunus'ta mühendislik diplomalı, pazarcılık yapan Muhammed Bouazizi adlı gencin kendisini valilik binası önünde yakmasıyla başlayan halk hareketleri bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiş, Tunus, Mısır, Yemen ve Libya'da yönetim değişikliğiyle sonuçlanmış, birçok Arap memleketinde halkın yönetime karşı protestolar başlatmasına neden olmuştur. Suriye de bu isyan dalgasından etkilenen son ülke olmuştur. Suriye rejimi bu harekete karşı koymasıyla ülke iç savaşa sürüklenmiş, binlerce sivilin ölümüne neden olmuştur. (Orhan D. D., 2013, s. 18)

Arap Baharının Ortadoğu coğrafyasında neden gerçekleştiği sorusuna bu kısımda cevap aramak yerinde olacaktır. Arap Baharı ile ilgili en güzel tanımlamayı Eylül 2011'de ORSAM tarafından Berlin'de röportaj yapılan İstanbul İslam Bilim ve Teknik Müzesi Geliştirme ve Eğitim Direktörü görevini yürüten ve aynı zamanda Bremen Üniversitesi Kültür Bilimleri Enstitüsü Öğretim Görevlisi olan Dr. Detlev Quintern söylemiştir. Dr. Quintern;

“Arap dünyasında kökleri çok eskilere uzanan bir adalet hareketleri geleneği bulunmaktadır. Başlıca sebebi ise adalet anlayışının İslam ahlakında ilk sırada bulunmasıdır. Bu açıdan bakıldığında 7. ve 8. yüzyıllarda Arap dünyasının parçalarının Arap olmayan yönetimlerden kurtarılması ve İber Yarımadasında yaşanan olaylar daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bölgelerin kurtarılması için verilen mücadele sırasında yine aynı güçlere karşı muhalefette bulunan veya isyan halinde olan topluluklardan da büyük destek gelmiştir. Bunun başlıca örneği Mısır'daki Hıristiyan Kiptilerin verdiği destektir.” (Çil, 2011, s. 71)

Ortadoğu coğrafyası Osmanlı kontrolünde bir istikrar bölgesi iken, 20. Yüzyıl sonrası adeta bir sorun yumağı haline gelmiştir. Osmanlı, bölgede yönetimi Valiler aracılığıyla yüzyıllar boyu sorunsuz bir şekilde yönetirken, topraklar kontrolünden

çıktıktan sonra Batılı güçler tarafından yönetimi kolaylaştırmak adına parçalanmıştır. Batılılar ayrıştırdıkları bu bölgeleri terk ederken kendilerine yakın aşiret ve kişileri bu ülkelerde yönetime getirerek dolaylı yoldan bu bölgelere müdahil olmuşlardır. Fakat çoğunluğu Sünni olan bu coğrafyada geçmişten gelen bir İslam inancı olması, bu halkların adalet, eşitlik ve hak kavramlarını aramalarının yegâne sebebi olmuştur. Tunus, Mısır, ve Libya'da örneği görüldüğü gibi baştaki diktatörler ve ona yakın olan bir kesim refah içinde yaşarken halkın geneli çoğu sosyal haktan mahrum kalması bu isyanın Ortadoğu'da meydana gelmesini açıklamaktadır.

4.2. Arap Baharı Kavramı ve Nedenleri

Arap Baharı kavramı Kuzey Afrika ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerinde gerçekleşen devrim niteliğinde ki halk ayaklanmalarına verilen isimdir. Bu ayaklanmalara "Bahar" adının verilmesi, söz konusu ülkelerde ki diktacı rejimlere halkın isyan etmesidir. Halkın bu gidişata dur demesine neden olan etmenlerin başında rejim değişikliği talebi olduğu gibi işsizlik, yaşam koşulları, hak ve özgürlükler ve hayat pahalılığı vardır. (Güleç, 2012)

Ortadoğu'da gerçekleşen bu dönüşüme ağırlıklı olarak "Arap Baharı" denilmektedir. Kavram "Arap devrimleri", "Arap isyanları", "Arap uyanışı" olarak da tabir edilmektedir. Genel nitelendirmenin yanında, kavram anlamında bölgesel manada farklılık ta göstermektedir. Tunus'ta yaşanan halk ayaklanmasına "Yasemin Devrimi", mısırdaki ayaklanmaya ise "Nilüfer Devrimi" denilmiştir. Bu durum basit bir isimlendirmeden ziyade ardında çeşitli nedenlerin yattığı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Buna ek olarak batılı devletlerin sürece olumlu yaklaşmasında dolayı uyanma, canlanma gibi anlamları içinde barındıran "bahar" kelimesini kullandığı düşünülmektedir. (Orhan D. D., 2013, s. 18)

"Arap Baharı" terimi Batı medyası tarafından 2011 yılında, Tunus Başkanı Zine El Abidin Ben Ali'ye karşı başlatılan protestolar sonucu görevi bırakması ve diğer Arap ülkelerinde benzer hükümet karşıtı halk ayaklanmalarına öncülük etmesi sebebiyle verilen isimdir. Kavram 1989 yılında Sovyetlere bağlı Doğu Avrupa ülkelerinin

komünist rejimlere karşı başlattığı ayaklanmaya atıfta bulunularak kullanılmıştır. (Manfreda, 2014)

Literatürde ise halk hareketlerinin devrim olarak nitelendirilmesinde ihtilaflar mevcuttur. Araplar bu sürece ‘Devrim’ demesine karşın, kimi araştırmacılar ve akademisyenler devrimlerin daha keskin kopuşlar ifade etmesi nedeniyle ‘Arap Ayaklanmaları’, ‘Arap Uyanışı/Aydınlanması’ kavramlarını kullanmayı tercih etmişlerdir. (Orhan D. D., 2013, s. 18)

Arap Baharı kavramının anlamını daha iyi anlayabilmek adına Arap Baharının olaylarının biçimi ve özellikleri üzerinde durarak nedenleri, arasındaki benzerlikleri ve değişkenlikleri açısından ele almak gerekmektedir. Arap baharının ortaya çıkmasında sebep olan nedenlerin başında demokratik yoksunluk gelmektedir.

19.yy Osmanlı devletinin parçalanmasıyla başlayan süreçte, Türkiye ve Afganistan, hariç çizilen suni sınırlar ve parçalanmış milletler sonucu bölgenin çoğunluğu sömürge haline getirilmiştir. İslam dünyası 20.yy kendi kurum, kural ve vizyonları yerine kendisine dayatılan kapitalizm, sosyalizm, diktatörlüklerle yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Arap milleti, küreselleşen dünyanın da etkisiyle başta Türkiye olmak üzere dünyada ki diğer ülkelerin demokrasi, kalkınma, dış siyaset alanlarında gösterdiği başarılarını görerek kendi yönetimlerinin, rejimlerinin, liderlerinin sorgulamasına neden olmuştur. (Bal, 2013)

Ayaklanmaların perde arkasında ki diğer önemli neden ekonomik geri kalmışlıktık ve çıkar ilişkileridir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin %54’ünü barındırmaktadır. Libya ve Cezayir gibi doğal kaynak bakımından zengin ülkelerden Avrupa’ya tankerler ve boru hatlarıyla enerji transferi gerçekleşmektedir. Avrupa ülkeleri bu şekilde enerji kaynaklarını çeşitlendirip Rusya olan bağımlılığını azaltmaktadırlar. Bu sebeple Avrupa, bölgede yaşanan demokratik faaliyetleri desteklememektedir zira yönetime radikal İslamcıların geçme tehlikesi bulunduğu ve kendilerine karşı olunacağını düşündüklerinden söz konusu diktatörlerle işbirliğine girip bu ülkeleri her alanda kendilerine bağımlı hale getirmeyi tercih etmişlerdir. (Göçer & Çınar, 2015, s. 55)

Öztürkler, Arap Baharı'nın temel ekonomik nedenlerinden işsizlik ve yoksulluğun sebepleri olarak; eğitilmiş iş gücünün piyasada uygun iş bulma, ücret ve çalışma bağlamında giderek kötüleşmesi, durgunlaşan iş gücü piyasalarının oluşmasına sebep olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, Hükümetlerin refah politikalarından giderek uzaklaşması yaşam standartlarını düşürmüş, ekonominin dengeli ve dışlayıcı olmayan bir kalkınma kapasitesi oluşturmasını engelleyen otoriter rejimler olmuştur. (Öztürkler, 2014, s. 12)

Arap Baharını harekete geçiren unsurlardan söz edilirken, Arap milletinin kültürel, ekonomik ve mezhebi boyutlarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Son zamanlarda Arap devletlerindeki, toplumun tabakaları ve sınıfları arasında; ekonomik, sosyal ve kültürel büyük farklar göze çarpmaktadır. Arap toplumu çok farklı sosyal statüye sahip bireylerden oluşmaktadır. Zenginler, fakirler, okuma yazma bilen ve bilmeyen, laik ve aşırı İslamcı militanlar. Buna ilave olarak Müslüman- Hristiyan ve Sünni- Şii kutuplaşmalarıdır. (Abuhasan, 2013, s. 49)

Osmanlı sonrasında ki yapı incelendiğinde bölge etnik-mezhep-din tabanlı parçalandığı görülmektedir. Suriye örneğinde olduğu gibi azınlık zümrenin desteklediği rejimlerin iktidarda olması, çoğunluğu Sünni olduğu halde göstermelik seçimlerle yeniden iktidara geçmeleri veya kürtler gibi bazı etnik grupların yok sayılmaları ve katliama uğramaları bölge halklarını rejime karşı kıskırtan nedenler olmaktadır.

4.3. Arap Baharı ve Etkileri

Arap Baharı 18 Aralık 2010'da Tunus'ta başlamıştır. Uydu kanalları, mobil şebeke ve internet kullanımının yaygınlığı vasıtasıyla hızla yayılmıştır. Ayaklanmalar kartopu etkisi yaparak 28 Aralık 2010'da Cezayir'de, 12 Ocak 2011'de Lübnan'da, 14 Ocakta Ürdün'de, 17 Ocakta Moritanya, Sudan, Umman'da, 18 Ocakta Yemen'de, 21 Ocakta Suudi Arabistan'da, 25 Ocak'ta Mısır'da başlamıştır.

Ardından, 26 Ocak'ta Suriye'de, 28 Ocak'ta Cibuti'de, 30 Ocak'ta Fas'ta, 10 Şubat'ta Irak'ta, 14 Şubat'ta Bahreyn ve İran'da, 17 Şubat'ta Libya'da, 18 Şubat'ta

Kuveyt'te ve 20 Şubat'ta Batı Sahra'yı da içine alarak etkisini göstermiştir. (Göçer & Çınar, 2015, s. 55)

Ayaklanmalar beraberinde hükümet değişiklikleri getirmiş, Mısır, Yemen, Tunus, Libya, Kuveyt ve Ürdün de yönetim değişmiştir. Umman, Suudi Arabistan, Fas ve Bahreyn'de halka bir kısım ekonomik ve sosyal haklar verilmiştir. (Emre, 2012) Suriye'de ise Esad rejiminin taleplere sırt çevirip değişme ayak diremesiyle çıkan iç savaşta 2016 yılı verilerine göre 470.000 kişi hayatını kaybetmiş, 1,9 milyon kişi ise savaş sürecinde yaralanmıştır. (B.y, Suriye Gündemi, 2016)

Arap Baharı Orta doğuda etkisini göstermesiyle, ülkesel manada etkileri şu şekilde olmuştur.

4.3.1. Tunus

Tunus Arap halk hareketlerinin mihenk taşı niteliğindedir. Başta Tunus olmak üzere tüm Arap Orta doğusunda yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Tunusta, halkın isyanlar öncesinde ekonomik problemler ve işsizlikte boğuştuğu bilinmekteydi. İsyanı körükleyen hadise Sidi bu zeyd şehrinde başlamıştır. 18 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Bouazizi adlı gencin kendini yakması olmuştur. Tunus'ta halk hareketlerini ekonomik eşitsizlikler, siyasi baskılar tetiklemiş, işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma ve kötü yaşam koşullarını protesto etmek amacıyla halk sokaklara dökülmüş, bunun sonucuna bağlı olarak da 23 yıldır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin bin Ali başkanlığı bırakıp 14 Ocak 2011'de ülkeyi terk etmiştir. Otoritelerin protestoları engellemek adına aldığı tüm önlemlere rağmen isyanı engelleyememişler 200'ün üzerinde insan hayatını kaybetmiş birçok kamu kurumu da yağmalanmıştır. (Orhan D. D., 2013, s. 22)

4.3.2. Mısır

Mısır'da devrimden sonra ortaya çıkan durum eski halinden çokta farklı değildi. Başbozukluk, günlük geçimin sıkıntıya girmesi, ekonomik göstergelerin alt üst olması, herkesi kaplayan bir endişe ve panik hali ile devrimci güçlerin birliğinin dağılmasından ibarettir. Bu yeni dizayn ihtiyacı Taha Halifeye göre özünde eski rejimden farklı olmayacak İsrail'in güvenliği başta olmak üzere bölgede çıkarları olan Batılıları tatmin edecek yeni bir rejim inşası için yapılmıştır. (Halife, 2012, s. 36)

Mısırdaki eski rejime ait bazı kurumlar ve semboller tasfiye edilmiş olup, bazıları ise halen faaldir. Mısır'da yapılan seçimlerde Tahrir Meydanına çıkan bazı siyasiler vaatlerini anlatmışlar, akabinde yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşlerin destekçisi olan "Özgürlük ve Adalet Partisi" seçimleri kazanmıştır. Ancak mısırdaki protesto hareketleri bir süre tekrar başlamış Cumhurbaşkanı'nın taahhüt ettiklerini yerine getirmediğini savunanlar tarafından Temerrut Hareketi adlandırılan hareket baş göstermiştir. 26 Nisan 2013 tarihinden itibaren muhalefet imza toplamaya başlamış, sonuç olarak da 3 Temmuz 2013 ülke'nin seçilmiş Cumhurbaşkanı askeri müdahale ile indirilerek hapse atılmıştır. (Abuhasan, 2013, s. 54)

Mısır'ın seçimle işbaşına gelen ilk sivil cumhurbaşkanı olan Mursi'nin devrilmesine neden olan askeri darbeden 10 ay sonra halk yeni cumhurbaşkanı seçmek için sandık başına gitti. 26-27 Mayıs tarihlerinde yapılan seçimlerde 3 Temmuz darbesinin baş mimarı eski Genelkurmay Başkanı Abdulfettah El Sisi, düşük katılımı seçimlerin ardından beklenildiği gibi Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı oldu. (B.y, SETA, 2016)

Mısır güvenlik güçleri, Rabia Meydanında Mursi yanlılarının toplanmasına sert şekilde müdahale etmesi sonucu yüzlerce kişi öldü. Muhammed Mursi, 4 Kasım 2013'te devrilmesinden sonra ilk kez "İttihadiye olayları" kapsamında mahkemeye çıkarılmıştır. 21 Nisan 2015'te 20 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Mursinin ayrıca, hapishane baskınları ve Hamas'a istihbarat sağlamak suçlarından iki defa idam

cezasına çarptırılmıştır. Bunlardan birisi kesinleşmiş, diğeri müebbet hapse çevrilmiştir. (Al Jazeera, 2015)

4.3.3. Libya

Arap Baharının başlamasından sonra NATO müdahalesiyle rejime son verilen tek ülke Libya'dır. Ocak 2011'de Kaddafi'ye karşı başlayan halk hareketleri sonucu Albay Kaddafi 1969 yılından devrildiği güne kadar Libya'yı kendi kurduğu sisteme göre yönetmiştir. Bu sistem, himayecilik ilişkileri, kabile yapısı, ve yerel yönetimler üzerinde ki manipülasyon etkisi sebebiyle kendisine karşı olan İslami hareketleri bastırmada bölgede ki en etkili olandı. Muazzam petrol rezervlerine rağmen bu gelirden yalnız rejim destekçileri yararlanabiliyordu. Yetersiz kalkınma düzeyi, yolsuzluk, fakirlik Libya halkı için sıradan konulardı. (Türkmen, 2014)

Libya iç savaş sonrası kendini toparlamaya çalışmaktadır. Ancak iç savaş başladıktan kısa bir süre sonra silahlar halkın eline geçmiş, her hükümet karşıtı grup birer silahlı güç haline gelmiştir. Kaddafi'nin düşmesi ülke genelinde büyük bir güvenlik sorununu da ortaya çıkarmıştır. Savaşan gurupların kiminin ganimet bekleme kiminin de devlet boşluğundan istifade ederek kendi planlarını uygulamak istemesi güvenlik riskini daha da genişletmiştir. Buna örnek olarak 11 Eylül 2012'de Amerikan konsolosluğuna saldırı ve 11 Eylül 2013'te Dış İşleri Bakanlığına bomba yüklü araçla yapılan saldırı gösterilebilir. (Abuhasan, 2013, s. 52)

4.3.4. Yemen

Yemen Arap Baharı öncesinde de siyasi istikrarsızlığa yabancı bir ülke değildi. Lakin Arap Baharının bu istikrarsız yapıyı pekiştirdiği kesindir. Yemende rejim karşıtları çıkarları birbiriyle örtüşmeyen hatta çoğu zaman çelişen gurplardan oluşmaktadır. Arap baharı kavramı yemende gençler ve sivil toplum örgütleri tarafından başlatılmıştır. Yemende ki ayaklanmalar Ocak 2011'de küçük bir gösterici grubunun ülkede genç nesiller için gelecek olmamasını, hukukun üstünlüğünden yoksunluk ve rejimin tüm ekonomik imkânları elinde tutmasını protesto etmek amacıyla başlamıştır. Protestocular, iş, eğitim, sosyal yardım programları kadınlara

eşit haklar yolsuzluğun sona erdirilmesi, Salih'in görevi bırakmasını talep etmekteydi. (Gün, 2012, s. 128:129)

Abdullah Salih 33 yıllık iktidarı boyunca yapmış olduğu hataları için halktan özür dileyerek görevi bırakmıştır. Yemen, hem mezhepsel- hem etnik bakımından bıçak sırtı durumda olmakla beraber hem de aşiret yapıları ve Suudi Arabistan- İran arasındaki mezhepsel çekişmeden dolayı kırılgan bir yapı teşkil etmektedir. (B.y, Stratejik Ortak, 2015)

4.3.5. Suriye

2012 yılında ayaklanmaların Suriye'ye sıçramasıyla, rejimin verdiği ilk tepki olayları önemsemeyerek, özgüvenle Suriye'nin diğer ülkelerden farklı olduğunu savunmuştur. Rejim mevcut iç ve dış desteklerden dolayı değişim'in kendilerini zora sokmayacağı kanaatindeydi. Beşar Esad'ın uluslar arası alanda takındığı muhalif pozisyonundan dolayı halkı 'nın kendisini desteklediğini düşünmüş, zorluklara halkın dayanabileceğine inanmış, dahası ülkesinde ayaklanma çıkacak kadar büyük bir bunalım olduğunu düşünmemiştir. (Şen, 2013, s. 59)

Dera kentinde bir grup küçük çoğun duvarlara ‘‘Halk rejimin yıkılmasını istiyor’’ diye yazdıkları için gözaltına alınmaları ve işkence iddiaları olayları ateşlemiştir. Muhalifler 25 Mart'ta Cuma namazı sonrası ‘‘Şeref Günü’’ düzenlemişlerdir. Esad halkın tepkisine engel olmak için bir dizi reform yapma sözü vermiştir. Halka hitap ettiği konuşmasında; vatandaşlık hakkı bulunmayan 300 bin Kürt'e vatandaşlık hakkı tanınacağını ve ülkede 40 yıldır var olan olağanüstü hal yasasını kaldıracağını belirtmiştir. (Bozdaş & Bozdaş, 2014)

4 Haziran 2011'de ilk silahlı çatışma yaşanmıştır, çatışmalarda 120'den fazla güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir. Ülke iç savaşa sürüklenmiştir. 5 yıldır devam eden iç savaşta 2015 rakamlarına göre 12.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Esad'ın sivillere karşı silahlı mücadelesini kabul etmeyip, çok sayıda askerin ordudan ayrılmasıyla Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu(ÖSO) kurulmuş, olaylar halk hareketinden Esad güçleri ve ÖSO arasında çatışmaya dönüşmüştür.

2012 yılında Ahrar-u Şam, Ceyş-ul İslam gibi silahlı muhaliflerin kurulmasının ardından Esad, hâkimiyeti büyük oranda kaybetmiştir. (Misto & Aksoy, 2015)

Suriye’de iç savaş olanca şiddetiyle devam etmektedir. Uluslar arası kamuoyunun Suriye rejimine karşı etkili yaptırımından uzak durmasından ötürü, ülkede iç savaş bir türlü son bulmamıştır. Sürece başta İran ve Rusya’nın da dahil olmasıyla Suriye’de iç savaş şiddetli bir şekilde devam etmektedir.

4.3.6. Bahreyn

Bayreyn’de 18.yy Necd’den göç etmiş Halife ailesi ülkeyi yönetmektedir. Körfez ülkelerinde ki halk ayaklanması 14 Şubat 2011 yılında bölge’nin ekonomik ve demografik olarak en küçük ülkesi olan Bahreyn’de başlamıştır. İlk gösteriler sonucu bir kişi hayatını kaybetmiş, ölen kişinin cenaze törenine on binler katılmıştır. Toplanan göstericiler, hükümetten yeni bir anayasa yapılması, Şiilere karşı ayrımcılığa son verilmesi ve demokratik bir hükümetin seçilmesi yönünde taleplerde bulunmuşlardır. (Ataman & Demir, 2012, s. 10)

Bahreyn’de ayaklanan grupların yoğun olarak Şii kökenli vatandaşlar olmaları, ayaklanmaların çok boyutlu bir hal almasına neden olmuştur. Suudi Arabistan’ın, petrol bakımından zengin güney şehirlerinde yaşayan Şii nüfusun ayaklanma endişesiyle 25km uzağında ki Bayreyn’e 1000 adet asker göndermiştir. Ülkede çıkan olaylarda 5 ayrı noktada bombalar patlatılmış, patlayıcıların Hizbullah ve İran menşeli oldukları iddia edilmiştir. Buna misilleme olarak Kral Hamed, 31 Bahreyn vatandaşı, vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Söz konusu olaylar küçük körfez ülkesi Bahreyn’de büyük hesaplaşmaların olduğunu göstermektedir. (Özhan, 2012)

4.4. Arap Baharı Sonrası Suriye-Türkiye İlişkileri

Ortadoğu’da 2010 yılında baş gösteren ayaklanmaların 2011 Şubat ayında ufak çaplı gösterilerle Suriye’de kendini göstermeye başlamıştır. Mart 2011 tarihi itibariyle ülke genelinde artış göstermeye başlayan ilişkiler Türkiye- Suriye ilişkilerinde bu zamana kadar olumlu devam eden ilişkilere gölge düşüreceğinin habercisi olmuştur.

Beşar Esad, ilk yaptığı açıklamalarda bir dizi reform talebi sıralamış, fakat bunların sonradan oyalama taktiği olduğu anlaşılmıştır. Mayıs ayına kadar sessizliğini bozmayan Türkiye, Haziran ayı itibariyle olaylara bakış açısını değiştirmiştir. (Deyupoğulları, 2012)

İsyanın başladığı ilk günlerde Türk yetkililer, rejimin aşırı güç kullanmasına rağmen, halkın önemli bir kısmının halen Esad'ı desteklediğini düşünüyordu. Bun nedenle reform çağrılarını yenilemeye devam etmiştir. Bu amaçla Dış İşleri Ahmet Davutoğlu 6 Nisan 2011'de Şam'a giderek, Esad'dan Olağanüstü halin kaldırılmasını, Kürtlere kimlik verilmesini ve ordunun şehirlere girmemesi tavsiyesinde bulunmuştur. Yine o günlerde Davutoğlu, Esad'a reform konulu bir konuşma yapması için bir konuşma metni bile göndermiştir. Esad, konuşmasını 15 Nisanda yaptığında Ankara'nın tavsiyelerine uymadığı anlaşılmıştır. (Al Jazeera, 2014)

28 Nisan 2011'de Başbakan R. Tayyip Erdoğan "özel temsilci" sıfatıyla MİT(Milli İstihbarat Teşkilatı) Müsteşarı Hakan Fidan'ı Şam'a göndermiştir. Hakan Fidan'a Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) Müsteşarı Kemal Madenoğlu ile birlikte Türk heyeti eşlik etmiştir. Esad ve Başbakan Adil Sefer ile görüşen Hakan Fidan, görüşmelerde bölgedeki gelişmeler hakkında bilgi almış, Esad'a reformları gerçekleştirebilmesi için 180 milyon avroluk kaynak aktarabileceğini iletmiştir. (Hürriyet, 2011)

Türkiye, Esad'ın zaman kazanma hamlelerine rağmen Suriye'ye yaptığı uyarı ve ikazlarını yenilemiştir. Bu bağlamda çeşitli düzeylerde aylarca süren diplomasi trafiği gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin her türlü arabuluculuk faaliyetlerine rağmen halkının meşru taleplerini göz ardı eden ve şiddetin dozunu her geçen gün artıran Beşar Esad için Türkiye ile yakın ilişkileri kopma noktasına yaklaşmıştır.

Suriye'den Türkiye'ye mülteci akışı 29 Nisan tarihi itibariyle başlamıştır. 250–300 kişilik ilk mülteci kafilesini Türkiye'ye sığınma talebinde bulunmuştur. 2009 yılında karşılıklı vizelerin kaldırılmasıyla Türkiye sığınmacılara karşı açık kapı politikası uygulamış, Hatay ilinde kurulan çadır kentlerde sığınmacılar ağırlandı. (Öner, B.y, s. 43)

Davutoğlu Ağustos ayında reform çağrısını yenilemek üzere Şam'a gitmiştir. Esad'a Başbakan Erdoğan'ın çatışmaların sonlandırılması ve reformların hızlandırılması yönünde ki mesajını ileten Davutoğlu ve Esad arasında ki görüşme üç saat sürmüştür. (Hürriyet, 2011) Bu görüşmelerde ayrıca reformla ilgili 14 maddelik bir yol haritası çıkartılmıştır. (Al Jazeera, 2014)

Beşar Esad'ın, Türkiye'nin bütün girişimlerine rağmen çatışmayı sonlandıracak ve reformları hızlandıracak her hangi bir olumlu bir adım atmamamı sonucu Başbakan Erdoğan yaptığı şu açıklama ilişkilerin kopma noktasına yakın olduğunun kanıtıdır.

“Ben lafı eğip bükmeyi sevmem, samimi bir ifadeyi burada kullanmak istiyorum. Deniz tükenmektedir, bu yol çıkmaz sokaktır. Dökülen kan, halkınızla aranızdaki bağı kopartıyor. Her damla kan, uluslararası toplumu size karşı önlem almaya biraz daha yaklaştırıyor.”

Suriye halkına ve muhaliflere karşı şiddetin dozunu artırdıkça Türkiye'den yapılan açıklamalarında şiddeti artmıştır. Başbakan R.Tayyip Erdoğan bir davette yaptığı konuşmada:

“Biz Suriye konusunu bir dış mesele olarak, bir dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir.”Demıştır.

Bu açıklamalardan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun “Artık Suriye ile konuşulacak bir şey kalmamıştır” açıklamasından sonra Suriye'ye yaptırımlar dönemi başlamıştır. Bu kapsamda Suriye'nin Türkiye'de ki mali varlıklarının dondurulması, Suriye ordusunda silah ve askeri malzeme tedarikinin durdurulması, Suriye devlet bankaları ile ilişkilerin kesilmesi ve ticari-ekonomik ilişkilerin dondurulmasını kapsayan yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. (Al Jazeera, 2014)

Türkiye- Suriye ekonomik ilişkileri de yaşanan olaylar ve sonrasında ki süreçten derinden etkilenmiştir. 2010 yılı rakamlarına göre 2,5 milyar dolar olan ticaret hacminin büyük oranda gerilediği, ayrıca ülkeye giren sığınmacı sayısında da büyük bir artış olduğü gözlenmiştir. (Tan, Belli, & Aydın, 2012, s. 72)

Türkiye, Suriye’de muhalefet yapan gruplara da destek vermektedir. Bu bağlamda ilki Haziran 2011’de Antalya’da yapılmıştır. ‘‘Suriye’de Değişim’’ adı verilen bu konferansa, Sünni Arap aşiretlerinden Alevilere, Kürtlerden, Hıristiyanlara, sürgünde doğan muhalif gençlere ve kadın aktivistlere kadar oldukça geniş bir katılım gerçekleşmiştir. Toplantıya katılan muhalif grupların sayılarının 400 civarında olmuştur. (Ayhan & Orhan, Suriye Muhalefeti'nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye'den Beklentiler, 2011, s. 9-10)

Türkiye’nin yanı başında cereyan eden karışıklıklar, Türkiye’nin güvenlik ve sükûnetini tehdit ettiği zamanlar olmuştur. Bunlardan ilki Türkiye’ye ait bir Savaş jetinin Suriye tarafından düşürülmesiyle gerçekleşmiştir.

22 Haziran 2012’de Malatya’dan keşif görevi için kalkan, silahsız Türk Jeti, Suriye sınırına yakın bir noktada düşmüş, iki pilotumuz şehit olmuştu. İncelemeler sonucunda, Suriye tarafından atılan bir füzenin uçağa yakın bir noktada patlamasıyla uçağın kontrolünü kaybedip düştüğü anlaşılmıştır. Türkiye, bu olaya müteakip Suriye’yle olan angajman kurallarını değiştirerek, Suriye tarafından gelen her türlü tehdide anında karşılık vermeye başlamıştır. (Al Jazeera, 2014)

Suriye’den gelen diğer bir tehdit Hatay’ın Reyhanlı ilçesi Cilvegözü sınır kapısında gerçekleşmiştir. Suriye tarafından gelmiş bomba yüklü bir aracın, gümrük personelinin kaldığı lojmanlara yakın bir noktada, giriş kapısına yaklaşık 40 mt mesafede, park alanında infilak etmesiyle, 13 kişi hayatını kaybetmiştir. Patlamanın olduğu gün Suriye dışında yaşayan muhaliflerle bazı komutanların buluşacakları iddia edilmiştir. Bazı iddialara göre ise saldırı Suriye’ye insani yardım götürülen yardım tırları hedef alınarak yapılmıştır. (CNN, 2013)

Türkiye Cilvegözü saldırısından birkaç ay sonra tarihindeki en büyük terör saldırılarından birisiyle yüzleşmiştir. 11 Mayıs 2013’te Hatay’ın Reyhanlı ilçesinde bomba yüklü iki araç patlatılarak 5 çocuk 52 kişinin ölmesine 130 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucu saldırının Suriye istihbarat örgütü, El-Muhaberat, tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Suriye enformasyon Bakanı Ümran El Zuhbi, düzenlediği basın toplantısında suçlamaları

reddederek: “Suriye böyle bir şey yapmadı, asla yapmaz. Çünkü bizim değerlerimiz böyle bir şeye asla izin vermez” demiştir. (BBC, 2013)

Suriye’yle olan ilişkilerimiz Arap Baharı sonrası sert bir gerileme dönemine girmiştir. Türkiye’nin Esad’a reformların kısa zamanda yapılması ve muhalefete karşı şiddet kullanılmaması yönünde yaptığı sağduyulu çağrılara kulak asmayan Suriye yönetimi, ülkede her geçen gün şiddetin dozunu artırmıştır. Buna mukabil olarak Türkiye, mazlumdan yana tavır takınarak Suriye halkının yanında olmuştur. Şuanda resmi rakamlara göre Türkiye’de 2,5 milyon Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. Suriye’de iç savaşın başladığı günden beri Türkiye, sığınmacılar için 5,5 milyar dolar harcamıştır. Bu rakamın yanında başta BM olmak üzere Batı ve Amerika’nın destekleri çok cüzi miktarda kalmıştır. İç karışıklıkların başlamasından itibaren beş yıl geçmesine rağmen Dünya’nın bu soruna yeteri kadar müdahale etmediği görülmektedir.

4.4.1. Suriye’de Muhalefetin Oluşumu

Suriye’de günümüzde ki muhalefeti anlamak için geçmişe göz atmakta fayda vardır. Hafız Esat’ın ölümü sonrası başa geçen Beşar Esad, reformist kimliğiyle öne çıkmıştır. Ülke’nin farklı mezhep ve etnisiteden gelen bir grup entelektüeller ülkede bu zamana kadar uygulanan baskıcı politikaları eleştirmiş ve Beşar Esad’a reform yap çağrısında bulunmuşlardır. Toplumun değişik kesimleri tarafından imzalanan temelde 4 madde olup ‘‘Şam Baharı’’ olarak adlandırdıkları bu talepler karşısında Esad, olumlu cevap vererek bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak 2001 yılında sonra muhalefetin bir bütün olarak sistemin yıkılmasına yol açacak adımlar attığını iddia ederek bu girişimleri engellemiştir. (Ayhan, Suriye’de İktidar Mücadelesi: Reform ve Devrim Kışkıracısındaki Esad Rejimi, 2011, s. 31)

19 Mart 2011 günü artan toplumsal muhalefetin etkisiyle Esad tarihte ilk kez köklü değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Ancak Nisan ayında Humusta ki gösterilere polisin sert müdahalesi, tepkinin artmasına yol açmıştır. Yaşanan bu olaylarda ülkenin çeşitli bölgelerinde üst düzey güvenlik yetkililerine silahlı saldırılar düzenlenmesi askeri muhalefetin başladığını göstermektedir. (a.g.e ,sf:35)

Suriye’de hali hazırda muhalefet gruplarına bakıldığında, tek ve bütün bir muhalefet görmek imkânsızdır. Yerel Koordinasyon komiteleri, Suriye Devrim Genel Komisyonu, Özgür Suriye Ordusu bunlardan bazılarıdır. Aralarında en çok öne çıkan muhalif temsilci Suriye Ulusal Konseyidir. Kuruluşunu 23 Ağustos 2011’de İstanbul’da gerçekleştirmiştir. Yapısını Ekim ayında açıklayan konseyin başkanlığına Burhan Galyun getirilmiştir. Bu konseyin oluşumunda muhaliflerin Antalya’da yaptıkları toplantı önem teşkil etmektedir. (Süer, 2012, s. 11) İlerleyen dönemlerde Suriye Ulusal Konseyinin başına Abdülbasit Sayda ve daha sonra George Sabra seçilmiştir. (Varlı, 2012)

Dünya’nın çeşitli bölgelerinden Türkiye’ye gelen yaklaşık 300 Suriyeli Muhalif Suriye halkının sesini dünyaya duyurmak, Suriye halkının geleceği için görüşlerini paylaşmak, atılacak adımlarla ilgili bir yok haritası çıkarmak sonunda Suriyeli muhaliflerin tek ses haline gelmesini sağlayacak bir komite kurmak amacıyla 1-2 Haziran tarihlerinde Antalya’da buluşmuşlardır. (Cumhuriyet, 2011)

Suriye Ulusal Konseyi içerisinde Müslüman Kardeşler Örgütünü, Laik grupları ve Kürt ve diğer azınlık grupları barındırdığından kendisini Suriye halkının meşru temsilcisi olarak görmektedir. Ülke içinde en etkili muhalefeti yapan, Yerel Koordinasyon Komiteleri bu konseye bağlı olarak çalışmaktadır. Konsey’in en dikkat çekici tarafı, hükümet ile bugünkü şartlar altında diyaloga karşıdır. Bu özelliğiyle diğer muhalif gruplardan ayrılmaktadır. (Süer, 2012, s. 12)

Askeri açıdan bakıldığında ise Özgür Suriye Ordusu mücadelenin silahlı kanadını oluşturmaktadır. Bu ordu bünyesinde rejim karşıtı tüm silahlı gruplar tanımlanmaktadır. Suriye ordusundan ayrılan askerler ve silahlanan siviller bu orduyu oluşturmaktadır. Özgür Suriye ordusunun komuta kademesi Suriye toprakları dışında, Türkiye’de bulunmaktadır. BM raporuna göre, yukarıdakinin aksine silahlı grupların kontrolünü de tam sağlamış değildir. Hükümete göre ÖSO dışında Suriye topraklarında El-Kaide ve aşırı dinci bazı gruplar da mücadele etmektedir. (Süer, 2012, s. 12)

ÖSO, Suriye halkı ile en yakın iletişim içinde olan, halkı Şebbiha gibi rejim’in askeri güçlerinden koruyan ve sahip olduğu sınırlı imkânlar dolayısıyla bu güne kadar

savunma temelli hareket eden Suriye içinde ki en güçlü askeri yapıdır. Popülerlik ve güvenilirlik bakımından öne çıkan grup ÖSO' dur. (Dinçer, Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler, 2012, s. 9)

Suriye'de muhalif grupların bir diğeri; Ulusal Eşgüdüm Komitesidir. Eylül 2001'de 13 sol eğilimli siyasi parti, üç Kürt partisi ve bağımsız siyasi ve gençlik eylemcilerinden tarafından oluşturulan grup, şartlı da olsa rejimle müzakerelere açık olan tek muhalif gruptur. Ulusal Eşgüdüm Komitesi, ordunun sokaklardan çekilmesi, tüm siyasi tutukluların serbest bırakılması, barışçı göstericilere yönelik saldırılara son verilmesi karşılığında hükümetle diyaloga açıktır. Bununla birlikte, Esed üzerinde ki baskının artırılması için ekonomik ve diplomatik yaptırımlara başvurulması görüşünde. (BBC, 2012)

Suriye muhalefetin en büyük sıkıntısı koordinasyon eksikliğidir. Ulusal Eşgüdüm Komitesi haricindeki diğer oluşumlar aynı amaca hizmet için kurulmalarına rağmen, aynı çizgide politikalar izlemekten yoksundurlar. Muhalifler arasında bir ortaklık zemininin kurulamamasının en büyük sebebi bireysel çıkarlarını ulusal çıkarlarının üzerinde tutmalarıdır. Her bir muhalif oluşum lideri kamuoyunda kendi popülerliklerini artırmak adına söylemlerde bulunarak çeşitli adımlar atmaktadır. Bunda diğer ülkelerinde payı büyüktür, zira Suriye denkleminde olan Türkiye ve Batılı ülkeler Esad sonrası süreçte kendine yakın muhalif lideri öne çıkarma çabası içindedirler. Buna örnek olarak Suriye Ulusal Konseyi liderlerinden olan Burhan Galyun hakkında yapılan eleştirilerdir. Burhan Galyun, Fransa'nın adamı olmakla suçlanmış ve bu durum yerel unsurlar tarafından meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Suriye iç savaşında rejim taraftarı, ılımlı muhaliflere ve Türkiye'ye karşı savaşan silahlı oluşumlardan da bahsetmek mümkündür. Bunlardan öne çıkan Türkiye doğumlu olup THKP-C Acilciler örgütünün kurucusu olan Mihraç Uraldır.

THKP-C Acilciler lideri Mihraç Ural, 1980 yılında Suriye'ye gitmiş, ertesi yıl Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad'ın emriyle Suriye vatandaşı olmuştur. Cemil Esad'ın sekteri olan Malak Fadal adlı bir kadınla evlenerek Esad rejimiyle ilişkilerini geliştirmiştir. Suriye'de iç savaşın başlamasıyla "Mukaveme Suriye" asıyla bir

örgüt kuran Ural, Laskiye dağlarında Özgür Suriye Ordusuyla savaşmaktadır. (KARAR, 2016)

Mihraç Ural, Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 52 kişinin ölümüyle gerçekleşen bombalı saldırı'nın planlayıcısıdır. Olayı soruşturan Adana Cumhuriyet Savcılığı olayı Ural'ın Suriye istihbaratıyla planladığını tespit etmiştir. Mihraç Ural, 2013'te Laskiye'nin Kesep ve Basit bölgelerinde en az 150 kişinin öldürüldüğü katliamı gerçekleştirmiştir. (Hürriyet, 2016)

Mihraç Ural, Mart ayında Laskiye kırsalında bulunan Hazreti Yunus Dağında askeri konvoyunun geçişi sırasında muhaliflerin düzenlediği havan saldırısı sonucu öldürülmüştür. (Al Jazeera, 2016)

4.4.2. Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Suriye Krizindeki Rolü

Arap Baharı isyanlarının başlamasıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında rejim değişikliklerine sebep olmuştur. 2011 yılında ayaklanmalar Suriye'de başlamış, kısa sürede silahlı direnişe dönüşerek ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Çıkan olaylarda binlerce kişi hayatını kaybetmiş, milyonlarcası da ülkelerini terk edip komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Suriye krizinin bu denli derinleşmesi, sorunun basit ülkesel bir iç meseleden çıkmasına, bölgesel ve küresel aktörlerin denkleme dâhil olmasına sebep olmuştur. Arap Baharı ve Suriye krizi küresel aktörlerin Ortadoğu politikalarını değiştirmelerine neden olmuştur. Suriye'deki istikrarsız ortam en çok komşu ülkeleri etkilemiştir. Ani bir kıvılcımla başlayan Arap Baharı sonrası Suriye'de ki gelişmeler, birbirilerinden farklı dış politikalar benimsemiş Türkiye, İran ve Suudi Arabistan için çıkarları korumak veya yeni kazanımlar elde etmekten ziyade güvenlik-istikrar dengelerini korumak daha ön plana çıkmıştır. Krizin başlamasından beri geçen 5 yıllık zaman zarfında Beşar Esad'ın hala neden iktidarda olduğu sorusu bölgesel ve küresel aktörler bağlamında gelişmeleri anlamada bize yardımcı olacaktır.

4.4.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Soğuk Savaş yollarından günümüze küresel sistemde ki her gelişme karşısında aktif rol oynayan ABD, Arap Baharı karşısında aşırı ihtiyatlı, geri planda duran, gelişmeleri perde arkasından izleyerek kritik güvenlik sorunlarını bölgesel güçlere havale eden bir tutum takınmaktadır. Amerika, Tunus ve Mısır'da değişimden yana açık tavır almasına karşın, Libya'ya askeri müdahale gündeme geldiğinde inisiyatifi Fransa'ya bırakması, Suriye meselesinde ise Türkiye ve Arap Birliği'nin geliştirdiği stratejileri desteklemesi ABD ne yapmaya çalışıyor sorusunu akla getirmektedir. (Akgün, 2012)

ABD'nin Suriye politikası da çatışmaların başladığı tarihten günümüze değişkenlik göstermiştir. Obama başkanlığında ki Amerikan yönetimi çatışmaları başladığı 2011 yılında, Esad'ın protestolara sert müdahalesi sonrası Suriye Rejimi'nin eleştirerek, şiddetten kaçınmasını ve diyalog yapmaya çağırmıştır. (TRT Haber, 2015) Olayların şiddetinin artmasıyla Obama yönetimi bir yandan konuyu BM'ye taşırken diğer yandan da Türkiye ve Arap Birliği ülkeleriyle de temaslar kurmuştur. (Akgün, 2012)

ABD, Türkiye'den Suriye'yle ilişkileri kesip, muhaliflere destek vermesini istiyordu. Türkiye ise 8 yıl boyunca Suriye'yle geliştirdiği iyi ilişkilere binaen Esad'a değişimi yönetmesi için bir şans verilmesi gerektiğini düşünüyor, rejimi reformlar yapmaya ikna etmeye çalışıyordu. (Göksedef, Al Jazeera, 2014)

Suriye yönetiminin krizi gidermek adına girişimden kaçınması üzerine Amerika krizine dâhil olmuştur. Obama 2011 Ağustos ayında; "Suriye halkının geleceği kendi halkı tarafından belirlenmeli ve Esad, onların bu yolda gitmesini engelliyor. Suriye halkının iyiliği için Esad'ın iktidardan çekilme vakti" diyerek Esad'ı istifaya çağırmıştır. 6 Şubat 2012 tarihi itibarıyla de diplomatlarını geri çekmiştir. (TRT Haber, 2015)

İlerleyen süreçte ABD, Suriye politikasında tamamen değişikliğe gitmiştir. Bölgede ki müttefiki Türkiye, girişimlerinin başarısız olması sonucu, Esad rejimiyle

ilişkilerini kesip muhalifleri desteklemeye başladığı sırada, Amerikan yönetimi Esad'ın gitmesine dönük herhangi bir adım atmaya yanaşmıyordu. (Göksedef, Al Jazeera, 2014)

2012'de Obama yönetiminin Suriye krizinde attığı en önemli adım ‘‘kırmızı çizgi’’lerinin belirlenmesi oldu. 21 Ağustos'ta Obama, yaptığı bir açıklamada Suriye rejimine kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması halinde, askeri müdahale konusunda ki düşüncesinin değişebileceğini söylemiştir. Ancak Amerika'nın bu kırmızıçizgilerinde de net olmadığı bir sene sonra ortaya çıkmıştır.

Beyaz Saray 14 Haziran 2013'te Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığını doğrulamıştır. Obama yönetiminin Suriye'ye ne zaman saldıracağı merakla beklenirken, ABD, muhaliflere silah gönderilmesini onaylayarak, Esad rejimine kısıtlı müdahale edileceğinin sinyallerini vermiştir. (TRT Haber, 2015)

Barack Obama'nın dış politikada benimsediği doktrin; insan hakları ihlalleri konusunda ‘‘duyarlı’’ ancak doğrudan askeri güç kullanımı konusunda ise ‘‘aşırı ihtiyatlı’’ olmaktır. Bush yönetiminde ki Neo-Con kesiminin aksine Obama, ABD'nin güç kullanma konusunda ki aşırı istekliliğinin ABD'nin küresel imajına ve güvenilirliğine gölge düşüreceğini savunmaktadır. Obama'nın dış politikada benimsediği bu yola ‘‘Obama Doktrin'i’’ denmektedir. Başkanlık seçimleri sırasında da Obama dış politika anlayışını yukarıda belirttiğimiz kavramların çerçevesinde yapacağı konusunda seçmeni inandırmış ve seçimi kazanmıştır. Dolayısıyla Obama yönetiminin askeri müdahaleye sıcak bakmamasının temel nedeni budur.

Obama'nın BM Güvenlik Konseyinde Libya müdahalesinin konuşulduğu oturumda yaptığı açıklamalar, Amerikan yönetiminin hem Arap Baharı hem de askeri müdahaleler konularında ki düşüncelerini ortaya koymaktadır. Obama;

‘‘Elbette ki Amerika baskı olan her yere kendi ordusunu gönderemez. Biz müdahalenin risklerini ve maliyetini göz önüne alarak, her zaman harekete geçmenin gerekliliği hususunda önce kendi çıkarlarımızı düşünmeliyiz. Ancak bu, doğru olanı yapmayı sonsuza kadar engelleyecek bir argümana dönüşmemelidir.... Ülkemizin bu kadar çok acil sorunu varken, ABD'nin dünyanın polis gücü olarak

hareket etmesi beklenmemelidir... Baskıcı rejimlere karşı harekete geçme yükümlülüğü yalnızca Amerika'nın olmamalıdır...." Demiştir. (Akgün, 2012, s. 12)

Amerikan yönetimi DAESH terör Örgütü'nün Suriye'de etkinliğini artırmasının ardından, örgüte müdahale etmek amacıyla bölgesel güçlere silah ve maddi yardım yapma kararı almıştır. ABD ve Batılı ülkeler tarafından Suriye muhalefeti ılımlı ve radikal olarak ikiye ayrıldığından, Esad rejimi, DAESH ve diğer terör örgütleri güçlenecek zemin bulmuşlardır. (Semin, Suriye Krizinde İç Dinamikler:ÖSO-IŞID-PYD Denklemi, 2015, s. 4)

Eğit-Donat programının başarılı sonuç vermemesi üzerine, Amerikan yönetimi DAESH'le mücadele etmek amacıyla Suriye Demokratik Güçleri adıyla kurulan çoğunluğunu Kürt milislerin(YPG) oluşturduğu gruba (Wikipedia, 2015) maddi ve askeri yardım yapma kararı almıştır. Bu duruma en çok muhalefet eden şüphesiz Türkiye olmuştur. Türkiye Amerika'nın yaptığı bu yardımların PKK'ya gittiğini ve kendisi için bir tehdit olduğunu ifade etmiştir.

4.4.2.2. İran

Suriye, İran'ın Ortadoğu politikalarında önemli bir konuma sahiptir. İki ülke ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında ideolojik ve stratejik yakınlık dikkat çekmektedir. İran-Suriye ilişkilerinin ideolojik boyutu Şiilik ekseninde açıklanabilir. Fakat buradaki yakınlık iki ülkenin de Şiilik/Nusayrilik'i menfaatleri için bir araç olarak kullandıkları söylenebilir. "Şii Hilali" projesi mezhepsel bir paydada buluşmaktan çok İran'ın nüfuz kazanmak için kullandığı bir araçtır. İran Şiiliği yayılcılık politikaları için kullanırken, Suriye Nusayriliği kendi rejimini korumak için İran'a yakınlaşmıştır. Stratejik olarak Suriye'nin İran için önemi ise, İran Suriye üzerinden Lübnan'a uzanmakta Hizbullah ve Hamasla ilişkiler kurarak Körfezdeki ağırlığını koruması ve denklemde yer almasını sağlamasıdır. (Ünal, 2012)

Suriye'de ayaklanmaların başlamasıyla 12 Nisanda İran Dış İşleri Bakan Yardımcısı Ramin Mihmanperest yaptığı açıklamada Suriye'deki ayaklanmaların çok sınırlı olduğunu ve bu ayaklanmaları Siyonistler ve batılıların provoke ettiğini belirterek

batı medyasının bu durumu abarttığını söylemiştir. (Sinkaya, Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası, 2012, s. 8)

İran siyasetinin en yetkili merci olan “İslam Devrimi Rehberi” Ayetullah’il Uzma Seyyid Ali Hamanei, Haziran 2011’de, İran’ın Suriye’de yaşanan olaylara bakışını net bir şekilde ortaya koymuştur. Hamanei, İran’ın destek vereceği halk hareketlerinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: İslami olmak, Batı ve Amerikan karşıtı olmak ve halkçı olmak. İran Dış İşleri Bakanının yaptığı açıklamayı desteklercesine Hamanei de Suriye’deki olayların Amerika, İsrail ve Arap ülkeleri tarafından tertiplendiğini ve İsrail’e hizmet ettiği için İran’ın Suriye rejiminin yanında olacağını belirtmiştir. (Sinkaya, Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası, 2012, s. 10)

Suriye’de iç savaşın şiddetlenmesiyle, İran, Suriye krizine dâhil olmuştur. Burada Suriye’nin, dış politikada İran için kilit pozisyonu öne çıkmaktadır. İran, Suriye rejiminin düşmesi durumunda kendi güvenliğinin tehlikeye gireceğini düşünmektedir. İran dış politikada “tehlikeyi ülke sınırları dışında defetme” savını benimsemektedir. Bu sebeple, Suriye’de olası Batıcı, Amerikancı bir rejimin kurulması İran’ın Suriye’yle ve dolayısıyla Hamas ve Hizbullah’la ilişkilerinin kopmasına neden olacaktır. Bu da İran’ın dış politikada sıklıkla başvurduğu terör kartının geçersiz kalması demektir. İlave olarak, İran, Suriye’nin düşmesi durumunda sıranın kendisine geleceğinden endişe etmektedir. (Özçelik, 2015)

İran’ın Suriye denklemine dâhil olmasının akabinde dengeleri Esad lehine değiştirmiştir. Fakat geri planda dikkat çeken bir ayrıntı ise İran’ın aslında Suriye rejimini kendi çıkarları için kullanmasıdır. İran, sahada yaşanan şiddetli çatışmalara Hizbullah ve Devrim Muhafızları kuvvetleriyle destek vermektedir. Esad, kaybettiği kritik noktalarda hâkimiyeti bu güçler vasıtasıyla tekrar ele geçirmiştir. Fakat bu durum Suriye’yi adeta İran adına savaşan mezhepçi bir milis’e dönüştürmüştür. Mehdi Talip’in “Suriye’nin İran’ın 35’inci eyaleti olduğu” açıklaması bu durumu özetlemektedir.

4.4.2.3. Rusya

Rusya-Suriye ilklerinin tarihsel arka planı Soğuk Savaş dönemine kadar uzanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde iki ülke ilişkileri daha çok ideolojik ekseninde gelişmiştir. Suriye 1946'da bağımsızlığını kazandıktan sonra SSCB ile gizli bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma iki ülke ilişkilerinin temeli kabul edilir. Bölgede bir Yahudi devleti kurulması sonrası, ABD'nin yoğun desteği, Suriye'nin tepkisini çekmiş ve 1954'te Suriye'de Baas'ın iktidara gelmesiyle, SSCB ile ideolojik zeminde doğal bir müttefiklik durumu doğmuştur. (Sarıkaya, 2015)

Rusya'nın Suriye'yle bir sınırı olmamasına rağmen, Sovyetlerden kalan mirasından hareketle uluslararası aktörler arasında bölgesel ve küresel meselelerden geri kalmamak adına Suriye'de ağırlığını hissettirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken de elindeki en büyük koz, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde(BMGK) ki veto yetkisidir. (Türkoğlu, 2015)

2011 yılından bu yana yaşanan iç savaşta, Rusya Esad rejimini kendisine önemli bir müttefik olarak gördüğünden Suriye ordusuna gerekli teçhizat ve danışmanlık yardımlarını yapmaktadır. Rusya, çok boyutlu politikası gereği Ortadoğu'da baskınlığını ifade etmeyi amaçlamaktadır. Buna göre Rusya'nın Suriye politikalarıyla yakından ilgilenmesinin nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Rusya'nın DAES'e katılmak için giden binlerce vatandaşının farkındadır. Ve bunların Rusya döndükleri vakit, istikrara gölge düşüreceklerinden çekinmektedir.
- 2- Esad rejiminin yıkılması, Rusya'nın Ortadoğu politikalarının iflası niteliğindedir ve bu da büyük bir prestij kaybıdır.
- 3- Rusya, ABD'nin ve Batınının Ortadoğu ülkelerinin geleceklerini tayin etmelerine karşı çıkmaktadır. Bölgenin Amerikan güdümüne girmesi, Rusyanın çıkarlarına terstir.
- 4- Rusya için Suriye önemli bir enerji ve silah pazarıdır. Sovyetler döneminden beri Suriye Rusyadan silah temin etmektedir.

5- Rusya'nın SSCB döneminden kalan iki önemli mirasından birisi Tartus Limanıdır. Rusya'nın Akdenizde varlığını sürdürebilmesi için Tartus Limanına ihtiyacı vardır. (Sandıkçı, 2016)

Arap Baharı olaylarının Mart 2011'de Suriye'yi etkisi altına almasıyla Rusya bölgede ki gelişmeleri yakından izlemiştir. Libya'da rejimin devrilmesi için Batıyla ortak çalışan hatta askeri müdahaleye göz yuman Rusya, Suriye'de aynı hataya düşmek istememiştir. Bu bağlamda olayların şiddetlendiği dönemlerde BM'nin Suriye'ye yaptırım kararını içeren tasarıya Genel Kurulda, Çin ile beraber Ret oyu vermiştir. Yine, BMGK gündemine gelen Suriye'ye Barış Gücü gönderilmesini içeren karar bir kez daha Rusya-Çin vetosuyla karşılaşmıştır. (Taş, 2013)

Rusya, DAEŞ terör örgütüyle mücadele bahanesiyle Suriye'ye hava operasyonları başlatmıştır. Operasyonların başlarında birkaç göstermelik DAEŞ hedefleri vurulmuş, fakat daha sonra Rusya'nın muhalifleri durdurarak Esad'a alan açmak niyetinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda İdlib, Hama, Humus, Halep başta olmak üzere Laskiye kırsalında yaşayan Bayır bucak Türkmen bölgeleri de hedef alınmıştır. Ayrıca Rus saldırıları DAEŞ'le mücadele eden muhalif gurupları da hedef almıştır. Deyr Cemal'de Birinci Alay, Malikiye'de Şam Cephesi, Keştar'da Ahraruş Şam, Kefer'de Sultan Murad, Mare'de Mutasim Tugayı, İdlib'te Sukuru'l Cebel ve Şam Kolordusu ile Halep'te Nureddin Zengi ve son olarak Şam ve çevresinde DAEŞ'e karşı etkin mücadele veren muhalif guruplardan İslam Ordusu Rusya tarafından vurulmuştur. (Temizer, Tok, & Mısto, 2016)

Rusya'nın Suriye'de hava operasyonlarına başlaması Türkiye ve Rusya'yı da karşı karşıya getirmiştir. 24 Kasım 2015'te Türk hava sahasını ihlal eden SU-24 cinsi bir Rus bombardıman uçağı, 5 dakika arayla 10 defa ikaz edilmesine rağmen Türk hava sahasını terk etmemiş bunun üzerine hava kuvvetleri tarafından Hatay'ın Yayladağı bölgesinde Rus uçağı düşürülmüştür. Putin, olay sonrası "Sırtımızdan bıçaklandık" demiştir. Rusya, yaptığı açıklamalarda hiçbir şekilde uyarılmadıklarını iddia etmişlerdir. Fakat Amerikan yetkililer, Türk tarafının ikazlarını duyduklarını söylemişlerdir.

Olayın perde arkasında Rusya'nın S-400 hava savunma sistemlerini Suriye'ye yerleştirme isteği yatmaktadır. Rusya bu talebini Amerika ve NATO'ya iletmiş, fakat Rusya için bölgede bir hava tehdidi olmadığından reddedilmiştir. Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi, Putin için bir bahane olmuştur. Rusya, olayın yaşanmasından bir gün sonra S-400 füzelerini sınıra yerleştirmiştir. (Milliyet, 2015)

Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak krizinden sonra Rusya, Suriye'de Türkiye karşıtı muhalif gruplardan PKK'nın Suriye'de ki uzantısı PYD'ye silah yardımı yapmaya başlamıştır. Rusya, PYD'nin kontrolündeki Şeyh Maksud bölgesine 5 ton hafif silahı paraşütlerle indirmiştir. (Sabah, 2015)

Rusya, Cenevre Barış görüşmelerinin yeniden başladığı gün, Suriye'den çekilme kararını açıklamıştır. Putin, Rus yetkililerden bölgeyle ilgili bilgi aldıktan sonra;

"Söylediklerinizden Rusya Savunma Bakanlığı olarak Suriye'de önünüze koymuş olduğum görevleri büyük ölçüde yerine getirdiğinizi anlıyorum. Bunun için yarından itibaren Suriye'deki ana askeri birliklerimizi geri çekilmeye başlatmanızı emrediyorum. Askerlerimizin kahramanlığı sayesinde terörizmin belini kırdık. Şimdi daha önce de söylediğim gibi barış görüşmelerine şans tanımak için geri çekiliyoruz..." demiştir. (Hacıoğlu, 2016)

Rusya'nın Suriye krizine müdahalesinde ki en büyük neden bölgesel çıkarlarını koruma altında tutmaktır. Rusya, Suriye'ye askeri destek vererek, ülkede ki mevcudiyetinin varlığını ispatlamış oldu. Bu süre boyunca Rusya hem oradaki deniz üssü Tartus'un güvenliğini sağlamış, hem de Suriye'deki mevcut askeri varlığının kapasitesini artırmıştır. Fakat Rusya müdahalesinin en büyük katkısı Esad Rejimi'ne olmuştur. Rusya'nın krize dâhil olmasından sonra Esad'ın görevde kalma süresi uzamıştır. Rejim güçleri kaybettiği bölgelerin bir kısmını geri alabilmiştir. Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi krizin süresini uzattığı da aşıkardır.

4.4.2.4. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan'ın dış politikasında Arapçılık(Arapların Birliği) ve İslamcılık düşünceleri yer almaktadır. Ancak Suudi Arabistan, gerçek İslami görüşün temsilcisi olarak kendisini görmektedir. Diğer yandan Arap Birliği fikri de Suudi Arabistan'ın

rahatsızlık duyduğu ikinci konudur. Bu tür görüşleri kendi yerel meşruluğuna ve güvenliğine karşı tehdit görmektedir. Bunun yansıması olarak kendisine yöneltilen tehditlere aşırı tepki vermektedir. Suudi Arabistan, Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan demokratikleşme taleplerine karşı bir tutum sergilemiştir. Bölge müttefiklerinin, ayaklanmalar sonucu devrilmesi, İran'ın bölgede ki etkisini genişletmesinden endişe duymaktadır. (Efegil, 2013, s. 106)

Yemende 2014 yılında, ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmak isteyen Husiler, Arap Baharı'ndan sonra ülkenin başına gelen Abdurabbu Mansur Hadi'ye karşı ayaklanmışlardır. 2014'ün son aylarında ayaklanma büyüyerek başkent Sana'ya kadar ilerlemiş, Başkan Hadi'yi görevden almışlardır. Şii Husi Hareketini çıkarları için büyük bir tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan ülkede çoğunluk olan Sünnilere destek vermesiyle, ülkede Sünni-Şii iç savaşı yaşanmaktadır. (BBC, 2015)

İran'ın körfez ülkeleri, Lübnan, Irak ve Suriye'de etkisini artırdığını görerek zamanla bu durumun kendi ülkesinde ki Şii azınlık üzerinde olumsuz etki oluşturacağını gören Suudi Arabistan, Suriye'de ise muhalif gruplara destek vermektedir. Suriye'deki muhalif grupları destekleyerek ülke içinde ki İran etkisini kırarak, kendi kontrolünde Sünni bir oluşumun ortaya çıkmasını planlamaktadır. (Efegil, 2013, s. 110)

Körfez İşbirliği Konseyi(KİK) kapsamında Suriye krizine yaklaşan Umman, Kuveyt, Bahreyn, S.Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden yalnız, S. Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri Suriye krizinde öne çıkan ülkeler olmuşlardır. Körfez ülkeleri Suriye krizinde Esad rejimine karşı muhalifleri değişik şekillerde desteklemişlerdir. KİK ülkeleri ortak bir karar alarak, Suriye'den diplomatik temsilcilerini çekerlerken, Suriye diplomatlarını da sınır dışı etmişlerdir. Suudi Arabistan ve Katar Suriyeli muhaliflere ekonomik, askeri, siyasi olarak destek verirken Suriye Ulusal Konseyi(SUK) kapsamında maddi ve siyasi destek verilemesi hususunda ön ayak olmuşlardır. (Akkaya, 2013)

Suriye krizine Suudi Arabistan'ın müdahil olması öncelikle Esad rejimine son vermek amacı taşımaktadır. Esad rejiminin son bulması dolaylı olarak bölgede ki İran etkisinin de azalacağı anlamı taşımaktadır. S.Arabistan İran'ı bölgede kendisi

için en büyük tehlike olarak görmektedir. Kendi ülkesinde, az sayıda da Şii nüfus olması S.Arabistan'ın İran'a karşı temkinli politikalar izlemeye itmektedir. İran'ın Suriye'de ki muhalif grupların desteklenmesi konusunda da yine, İran'a karşı yönde hareket ettiği görülür. Kısacası Suriye krizinde S.Arabistan'ın varlığı kendi güvenliğini korumak amacı taşımaktadır.

4.4.2.5. Daeş

Irak ve Şam İslam Devleti; kısaca IŞİD resmi adıyla ‘‘ İslam Devleti’’ (İD) veya Irak Levant İslam Devleti(ILİD) adıyla bilinen Irak ve Suriye bölgesinde faaliyet gösteren terör örgütüdür. Okunuşu Latin alfabesine göre DAES, DAİŞ, DEAS gibi isimler almaktadır. Irak Savaşı sırasında ortaya çıkan örgüt, 2004'te El- Kaideye bağlanarak bir süre Irak El- kaidesi adını almıştır. Örgüt selefi ideolojiye sahiptir ve Mücahidin Şûra Konseyi, el-Kaide, Jaysh el-Fatiheen, Jund el-Sahaba, Katbiyan Ansar el-Tevhid vel Sunnah, Jeish el-Taiifa el-Mansoura adlı isyancı gruplardan oluşmaktadır. (Hürriyet, 2015)

İslami devlet fikri Ürdünlü Abu-Musab El Zarqawi'ye dayanmaktadır. 2004'te Amerika'nın Irak işgali sonrası Zarqawi, Usama bin Laden'e biat ederek El-Kaide'nin Irak kolunu kurmuş ve Amerika'ya karşı savaşan en güçlü grup olmuştur. Zarqawi'nin 2006'ta ölümü sonrası, Irak El-Kaidesi Irak İslam Devleti adı altında yeni bir örgüt kurmuştur. Bu oluşum'un etkinliği Amerikan birliklerinin saldırıları sonucu günden güne zayıflamıştır. Bağdadi'nin 2010 yılında örgütün başına geçmesiyle örgüt yeniden yapılanma sürecine girmiş, 2013 yılı itibariyle Irakta düzinelerce saldırı gerçekleştirmiştir. (BBC, 2015)

Örgüt'ün Irak Savaşı sırasında amaçları, koalisyon güçlerini Iraktan çıkarmak, Irak hükümetini düşürmek, Şii askeri nüfuzunu kırmak ve tamamen şeriat kanunlarıyla yönetilen bir İslam devleti kurmaktır. DAES terör örgütü taktik ve yöntemlerini Kuran'ı Kerim ve hadislere kendilerine göre mana vererek geliştirmektedirler. (Haberyazar, 2015)

Irak savaşının son evrelerinde DAESH Iraktan geri çekilmeye başlamışsa da ABD'nin Iraktan çekilmesiyle tekrardan güç kazandığı ve savaşçılarını iki katına çıkardığı iddia edilmektedir. (Hürriyet, 2015)

Bağdadi, Suriye iç savaşında Beşar Esad'a karşı El Nusra Cephesini kurarak savaşmıştır. (BBC, 2015) Nisan 2013 itibariyle Suriye'deki iç savaşın oluşturduğu boşluk neticesinde Bağdadi, Irak ve Suriye'de ki güçlerine birleşme çağrısı yaparak "Irak ve Levant İslam Devletini" kurduğunu ilan etmiştir. El Nusra ve El- Kaide bu çağrışı reddetmişlerdir. Fakat Bağdadiye sadık bazı gruplar Suriye'de kalarak IŞİD adına savaşmayı kabul etmişlerdir. (BBC, 2015) IŞİD Suriye'nin Kuzeyinde hızla alan kazanmaya başlamış ve bölgede ki en güçlü gruplardan birisi olmuştur. (Hürriyet, 2015)

Eylül 2014'te DAESH Suriye'de neredeyse İngiltere'nin kapladığı alan kadar alana hükmediyordu. Bu alan yaklaşık olarak 210.000 kilometre kareye tekabül etmekteydi. Amerika öncülüğünde koalisyon güçlerinin Suriye'de yürüttüğü etkili hava ve kara harekâtları sonucu örgütün etki alanı büyük oranda daraltılmıştır. Bir yıllık operasyonlar sonucunda örgüt, Suriye'de bir önceki yıla göre %10, Irakta ise %37 oranında toprak kaybetmiştir. (BBC, 2015)

Örgüt'ün Suriye'de toprak kazanımı Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek seviyeye ulaşmıştır. Mart 2016 itibariyle muhaliflerin elinde bulunan Tel Rıfat bölgesi PYD ve IŞİD güçlerinin karşılıklı saldırıları sonucu çift taraflı kuşatılmış ve bölge muhaliflerin kontrolünden çıkmıştır. Türkiye'nin muhalifleri desteklediği tek ikmal hattı olan Tel Rıfat'ın kaybedilmesi Türkiye'nin Suriye krizinde devre dışı bırakılmasına yönelik bir niyetin göstergesidir. (Stratejik Ortak, 2016)

DAESH'in Türkiye sınırında bulunan Kobani(Ayn-El Arap) bölgesini kuşatması sonucu Türkiye büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu bu bölgeyi savunmak amacıyla PYD Başkanı Salih Müslim ve HDP eş genel başkanı Selahattin Demirtaş diğer Kürt kantonlarından Kobaniye silah sevkiyatı yapılması için koridor açılması yönünde taleplerini Türk hükümetine ilemişlerdir. (AA, 2015) Kuşatma sürerken HDP(Halkların Demokratik Partisi) Eş Genel Başkanının halka ayaklanma çağrısı yapması sonucu ağırlıklı olarak Doğu ve

Güneydoğuda 6–7 Ekim tarihlerinde yaşanan olaylarda 31 vatandaş hayatını kaybetmiştir. (Wikipedia, 2016)

Bir örgütün ayakta kalabilmesi için, şüphesiz parasal desteğe ihtiyacı vardır. DAEŞ Irakta ve Suriye’de özellikle büyük petrol kuyularını hedef almaktadır. Suriye’de bu petrolün bir kısmını Esad rejimine satarak gelir elde etmektedir. Buna ilaveten örgütün gelir kaynakları; Suudi ve Kuveytli zengin bireylerin parasal destekleriyle, Gayrimüslimlerden toplanan vergiler ve yağmaladıkları tarihi kentlerdeki eserleri satarak genişlemektedir. Özellikle Musul’u ele geçirdikten sonra örgüt finansal olarak gelişmiştir. 2014 öncesinde örgütün finansal varlıkları 900 milyon dolar civarındayken sonrasında bu miktar 2 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. (BBC, 2014)

DAEŞ, Suriye’nin zengin petrol sahalarının olduğu Rakka ve Deyr Ez Zor ile Ortadoğu’nun en büyük su kaynaklarından olan Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde de büyük oranda kontrolü sağlamıştır. Örgüt 2014 yılı itibariyle Türkiye sınırından başlayan Fırat ve Dicle Nehirlerinin sınırı çizdiği Mezopotamya’yı da içine alan stratejik hat boyunca Ürdün ve Suudi Arabistan sınırına kadar olan Sünni bölgeyi kontrolü altına almıştır. (T24, 2014)

Amerikan Ulusal İstihbarat Servisi Direktörü James Clapper’a göre Irak ve Suriye’de 20.000 ila 32.000 arasında savaşçı bulunmaktadır. Amerikan öncülüğünde koalisyonun hava harekâtları sırasında 10 bin’e yakın savaşçının öldüğü tahmin edilmektedir. Bununla beraber örgüt dünya genelinde 28.000 e yakın yabancı savaşçıyı etkilemeyi başarmıştır. Bunların 5.000 tanesi Batı kökenli, 250 tanesi de Amerikalıdır. Yabancı savaşçıların çoğunluğu Suudi Arabistan, Ürdün, Fas ve Tunus gibi Arap ülkeleri civarında ki ülkelerden gelmektedir. (BBC, 2015)

IŞİD, Suriye’de attığı adımlar sadece toprak kazanmak öte bir üst akla hizmet ettiğini göstermektedir. Sahada PYD’ye karşı düşman gibi hareket ederken, ılımlı muhaliflere karşı kimi zaman PYD’yle ortak hareket ettiği de gözlenmektedir. 2014 yılında ABD öncülüğünde başlayan hava harekâtlarıyla örgütün alan kazanması yavaşlatılmıştır. Son durum itibariyle IŞİD yeni yerler kazanmaktan öte mevcut gücünü koruma çabasındadır. IŞİD’in Suriye krizinde taraflardan biri olması

şüphesiz en çok rejim'e yaramıştır. Şuan da rejim güçleri ve IŞİD ittifak içerisinde. Bu ittifak yukarıda da belirtildiği üzere en çok ekonomik olarak göze çarpmaktadır.

IŞİD, Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek konuma gelmiştir. Yaşar Hacısalihoğlu'na göre bu durum Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı isyanlarıyla yaşanan rejim değişiklikleri ve başa gelen millet iradesine dayalı yönetimlerin rahatsızlık uyandırmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bu yönetimlere örnek olması, dikkatlerin Türkiye üzerine çekilmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak, Türkiye terörü destekleyen ülke konumuna sokulmak ve IŞİD gibi yeni bir terör denklemi Türkiye üzerinde kurulmak istenmektedir. (Hacısalihoğlu, 2015)

Türkiye'nin güney sınırlarında doğu-batı yönlü PYD hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Türkiye'nin desteklediği ılımlı muhaliflere karşı Doğudan PYD ve Kuzeyden IŞİD saldırıları etkisini artırmıştır. Son yaşanan gelişme ise PYD - IŞİD karşılıklı saldırıyla Türkiye'nin ılımlı muhalifleri desteklediği Tel Rıfat koridorunun kaybedilmesi Türkiye'nin güvenliği ve ilerleyen süreçte yapacağı Suriye politikalarında bir dezavantaj olacaktır.

4.4.3. Cenevre Barış Görüşmeleri Süreci

Suriye'de devam eden iç savaşın bitirilmesine yönelik atılan ilk adım 30 Haziran 2012'de Cenevre-1 barış görüşmeleriyle atılmıştır. Görüşmelere, BM Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri İngiltere, ABD, Rusya, Çin ve Fransa'nın yanı sıra Irak, Kuveyt, Katar ve Türkiye'nin dışişleri bakanları ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon katılmıştır. Toplantıda BM ve Arap Birliğinin eski Suriye Temsilcisi Kofi Annan konuşmasında hem Suriye'de ki muhaliflerin hem de Devlet Başkanı Esat yanlılarının katılımıyla bir geçiş hükümeti kurulmasını önermiştir. Annan bunun için bir tarih belirtmezken, iktidar partisinin de bu oluşumda temsil edileceğinin sinyallerini vermiştir. (Al Jazeera, 2014)

Toplantı'nın sonuç bildirisi olarak açıklanan Cenevre Bildirisi'nde, Suriye'de iç savaşa son vererek, siyasi bir geçiş sürecinin başlatılmasını, katılımcı tarafların tam

rızasıyla oluşturulacak ve tam yetkiye sahip bir geçiş hükümeti kurulmasını, kuşatma altında ki bölgelere insani yardım ulaştırılmasını gerekliliğinden bahsedilmiştir. (Akşam, 2016) Ayrıca, özgür ve çok partili seçimler için hazırlanılması ve kadınların geçiş sürecinin tüm safhalarında tam anlamıyla temsil edilmeleri gerektiği, Suriye'nin toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve birliğine saygı gösterilmesi gerekliliğini içeren maddeler yer almaktadır. (Al Jazeera, 2014)

Cenevre görüşmelerinin ilk yapılan toplantısı sonucunda Suriye'de herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. Esasen toplantı ve sonrasında yayınlanan bildiğe Esad yönetimine yapılan bir öneri niteliği taşımaktadır. Süreçte kararlaştırılan maddelerin uygulanması Batılıların baskıları sonucu mümkün olabilirdi. Buradan da anlaşılacağı üzere perde arkasında duran devletler de bu konuda inisiyatif almamışlardır.

Esad rejiminin 21 Ağustos 2013 tarihinde Şam'ın Doğu Guta bölgesinde kimyasal silah kullanması ve uluslar arası toplumun bu gelişmeye sessiz kalması Suriye krizi açısından bir kırılma noktasıdır. Saldırıda 450'li çocuk 1500 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu gelişme sonrası zıt politikalar izleyen Rusya ve ABD yönetimleri aynı çizgiye yaklaşmışlar, BM de Suriye'ye askeri harekât tartışmaları başlamıştır. (Semin, Bilgesam, 2014)

22 Ocak 2014 tarihinde İsviçre'nin Montrö kentinde yapılan 2. Cenevre Konferansına Esad rejimi ve muhaliflerin yanı sıra 30 ülke ve uluslararası kuruluşun temsilcileri katılmıştır. ABD ve Rusya'nın başkanlığında, BM'nin yanı sıra BMGK'nın beş daimi üyesi, Arap Birliği, Avrupa Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı toplantıya katılan ülkelerdir. Bunların yanı sıra, Cezayir, Brezilya, Kanada, Danimarka, Mısır, Almanya, Hindistan, Endonezya, Irak, İtalya, Japonya, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas, Norveç, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri dış işleri bakanları seviyesinde katılmıştır. (Yezdani, 2014)

2. Cenevre Konferansında kimyasal silahları imha etmeyi kabul eden Esad rejimi ile muhalifler arasında görüşmeler yapılması ve görüşmeler neticesinde bir geçiş hükümeti kurulması yeniden gündeme gelmiştir. Konferansın 3. Gününde de devam edilen görüşmelerde rejim tarafıyla muhalif gruplar arasında Humus kentinden

güvenli çıkış konusu hariç herhangi bir uzlaşa sağlanamamıştır. Nitekim konferans öncesinde Suriye krizinde ki mevcut dengelerden dolayı Esad'lı ve Esad'sız herhangi bir geçiş hükümeti kurulması konusunda soru işaretleri vardı. Konferansta karara bağlanan güvenli çıkış konusu da uygulamaya konamamıştır. Esad rejimi sadece birkaç saatliğine Humustan çıkış serbestliği vermiş, sonra bu kurala uymamıştır. (Semin, Bilgesam, 2014)

Suriye krizin başlamasıyla birlikte ABD'nin askeri müdahale konusunda olumsuz bir tavrı mevcuttu. Kamuoyunun ABD Başkanı Obama'ya askeri müdahale konusunda ki görüşleri sorulduğunda "kimyasal silah kullanımı kırmızı çizgimizdir" açıklaması gelmiştir. Nitekim Suriye Şam'da kimyasal silah kullanarak bu kırmızı çizgileri aşmıştır. Amerika, askeri müdahaleyi geri plana atıp Cenevre Konferansına katılması, Suriye meselesinde diyalogdan yana tavrı olduğu netlik kazanmıştır.

Diğer bir önemli husus, Esad rejimini kimyasal silah kullanmaktan men eden Cenevre süreci değil, Rusya'nın Beşar Esad'ı ikna etmesidir. 2. Cenevre konferansından sonraki süreçte Rusya, Suriye krizinde bir hamlede bulunarak askerlerini Suriye'ye göndermiştir. Rusya, Esad rejiminin kimyasal silah kullanmasına devam etmesi durumunda, bir askeri müdahale yapılacağına farkındaydı. Rejimi ikna etmek suretiyle bunun önüne geçmiş, hem de koalisyondan önce davranarak kendi askerlerini bu ülkeye göndermiştir.

8–10 Aralık 2015'te Suudi Arabistan'ın Başkenti Riyadda, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın desteklediği Suriyeli Muhalif Yüksek Müzakere Komitesi, yapılacak 3. Cenevre Konferansı için bir ön toplantı yapmışlardır. Bu görüşmeler sonucunda Komite; kapsamlı bir ateşkesin ilanı, insani yardımların teslimi ve DAESH'le mücadele konularında anlaşmaya varmışlardır. (BBC, 2016) Cenevre görüşmelerine katılacak gruplar; Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nun , Ulusal Koordinasyon Komitesi'nin , Özgür Suriye Ordusu ile Ceyş-ül İslam'ın ve bağımsızlar olarak kararlaştırılmıştır. (Wikipedia)

Ayrıca, Müzakere Komitesi; Önceki yıl 14 Kasım'da Viyana'da belirlenen ve 18 Aralık'ta BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'ye ilişkin 2254 nolu karar tasarısında kabul edilen yol haritasının hayata geçirilmesi istemektedir. Buna göre, Suriyelilerin

öncülüğünde ilk 6 ay içinde tarafların müzakereleri sonuçlandırıp geçiş hükümeti kurması ve sahada ateşkesin sağlanması öngörülüyor. Ardından 12 ay içinde yeni anayasa hazırlanması ve adil bir seçim gerçekleştirilmesi hedefleniyor. (Akşam, 2016)

Suriye'nin geleceği konuşulacağı ve siyasi krize bir çözüm aranacak olan üçüncü Cenevre toplantısı BM Suriye Özel Temsilcisi Stefan De Mistura başkanlığında 29 Ocak günü başlamıştır. Katılımcılar konusu yine görüşmelerde anlaşmazlık ortaya çıkarmıştır. ABD, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan'ın meşru gördüğü SMDK (Suriye Muhafız ve Devrimci Güçler Koalisyonu)'nun yanı sıra Rusya PKK'nın Suriye kolu PYD'yi de masada görmek istemektedir. (Göksedef, Al Jazeera, 2016)

Türkiye tarafı ise PYD'yi bir terör örgütü olarak gördüklerini ve terör örgütleriyle pazarlık yapmayacaklarını bildirmiştir. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu;

" Cenevre'de Suriye barış görüşmelerinde eğer PYD masada olursa Türkiye görüşmelere katılmayacak, yani boykot edecek. Giderler başka yerde görüşürler o ayrı bir şey, ama müzakere masasında terör örgütleri olamaz. Türkiye'nin tutumu nettir. Muhalefetin de bunu kabul etmesi mümkün değildir. Terör örgütleriyle iç içe olmak onların da imajını bozar, onlara yarar değil zarar verir." diyerek görüşmeleri boykot edeceklerini bildirmiştir. (Göksedef, Al Jazeera, 2016)

Birbirini takip eden görüşmelerin ardından 3. Cenevre konferansından da bir sonuç çıkamamıştır. 1. ve 2. toplantılardan günümüze Suriye'de ölü ve yaralı sayısı artarken, Suriye krizine taraf olan ülke/grup sayısı da artış göstermiştir. Bu durum müzakerelerde ortak payda oluşturulmasının önüne geçmektedir. Özellikle Türkiye'nin sınır ihlali yapan Rus savaş uçağını düşürmesi sonrası, Rusya'nın Türkiye'nin karşı olduğu PYD ve unsurlarıyla yakınlaşması ve silah yardımları yapması Cenevre konferansında da PYD'nin masada olması konusunda ki ısrarı, süreci kilitleyen diğer bir unsur olmuştur.

Öte yandan, muhalif grupların Esad'sız bir Suriye konusunda ısrarları, rejimin ve Rusya'nın buna ayak diremesi sonuç alınmasını engellemektedir. Görünen o ki,

Suriye’de beklenmedik bir gelişme olmadığı sürece barış görüşmelerinin devamı gelecektir.

SONUÇ

Dar sınırlarıyla Suriye çevresi, geniş kapsamda ise Ortadoğu bölgesi tarih boyunca çeşitli çıkar odaklarının merkezi olması sebebiyle çatışmalara kaynaklık etmiştir. Tarihi süreçte büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan bölge bereketli toprakları dini ve kültürel yönden çeşitliliği bakımından günümüzde de önemini korumaktadır. Suriye'nin bu özelliği bu gün dahi gelişmeleri değerlendirirken göz önünde bulundurulmuş bir nokta olmuştur.

Suriye en huzurlu dönemini 400 yıl boyunca hâkimiyeti altında kaldığı Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçirdiği şüphesizdir. Osmanlı devleti, Suriye bölgesini merkezden gönderdiği yöneticiler vasıtasıyla yüzyıllar boyunca sorunsuz yönetmiştir. Yalnız Osmanlı'nın son döneminde Suriye'de görevlendirdiği Cemal Paşa gibi idarecilerin izlediği yanlış politikalar bölge halklarının Osmanlıya karşı tutumunu değiştirmiş, Bugün de Esat rejiminin sahip olduğu Osmanlı-Türk düşmanlığının tohumlarını atmıştır.

1789 Fransız Devrimiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımları 20.yy itibariyle coğrafyada hissedilir seviyelere ulaşmış, 1. Dünya Savaşı döneminde Sykes-Picot anlaşması ile bölge'nin Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasını tetikleyen unsurlardan birisi olmuştur. Anlaşma gereği bölgede Fransız Manda yönetimi kurulmuş, batıların bölgeye ihraç ettikleri milliyetçilik fikirleri Fransızların bölgeden çekilmesine sebep olmuştur. Suriye'nin bugünkü durumunu incelerken Osmanlı ve Manda hâkimiyetleri döneminde etkili olan "Arap Milliyetçiliği" olgusunu da dâhil etmek gerekmektedir. Zira günümüz Suriye'si yaklaşık 50 yıldır, gücünü bu kavramdan alan bir partiyle yönetilmektedir.

Bağımsızlık sonrası Suriye'de toplumsal ve siyasal hayatı şekillendiren yine Arap Milliyetçiliği kavramı olmuştur. Mişel Eflak, Salah Bitar gibi isimlerin öncülüğünde kurulan Baas Partisi, 1970'den sonra Suriye'de etkinliğini artırarak yönetimi ele geçirmiştir. Hafız Esad, şüphesiz parti içinde yetişerek, Suriye ordusunda üst

kademelerde görev yaparak ve bir askeri darbeyle başa geçmesi Türkiye-Suriye ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Laiklik ve Arap Milliyetçiliği kavramlarına Sosyalizmin de eklenmesiyle oluşmuş siyasi bir görüş olan Baas ideolojisi, Hafız Esad döneminde izlediği politikalarla bölgede öne çıkan ülke olmuştur. Özellikle dış politikada benimsediği çıkar temelli vizyon, istediklerini elde etmek için bölge ülkelere karşı her politikayı uygulamıştır.

Hafız Esad döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay meselesi, su ve terör konuları etkili olmuştur. Hatayı, Suriye'nin bir parçası ve Türkiye'yi de işgalci olarak görmesi, dış politikasını Golan Tepeleri ve Hatay gibi kaybettiği toprakları geri almak üzerine kurması, Fırat ve Dicle Nehirlerinde hak iddia etmesi konularında Türkiye'ye karşı terör kozunu kullanmıştır. PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan'a ülkesini açan, Hafız Esad, örgüt için istihbarat ve lojistik desteği olmak üzere her imkanı seferber etmiştir. Örgütün 1995 yılında Hatay'da eylemlere başlamasına müteakip Türkiye'nin Suriye politikalarına karşı verdiği sert tepkiyle iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. 1998'te Suriye'yle imzalanan Adana Mutabakatı Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

2000 yılında Hafız Esad'ın ölmesinin ardından yerine oğlu Beşar Esad'ın geçmesi ve Türkiye'de AK Parti'nin yapılan genel seçimlerde iktidara gelmesi iki ülke ilişkileri açısından ikinci dönüm noktasını teşkil etmektedir. AK Parti'nin dış politika anlayışının şekillenmesinde söz sahibi olan kişi şüphesiz Ahmet Davutoğludur. Davutoğlu, "stratejik derinlik doktrini" kapsamında dış politikada Türkiye'nin "merkez ülke" olma görevini ortaya koymasının yanı sıra "komşularla sıfır sorun" hedefi çerçevesinde "pro-aktif" ve "ritmik diplomasi" araçlarını kullanarak Türkiye'yi dış politika hedeflerine yönelmesini ifade etmektedir.

Ahmet Davutoğlu'nun çizdiği bu vizyon, AK Parti dış politikasında açık bir şekilde göze çarpmaktadır. "komşularla sıfır sorun" stratejisi kapsamında Türkiye kısa sürede, komşu devletlerle ekonomik, askeri, siyasi ve diğer konularda yakın ilişkilere girmiştir. Cumhuriyet sonrası Türk dış politikası, dost-düşman ülke ayrımlarının yapıldığı bir dönem olmasına karşın, AK Parti dış politika anlayışında bu görüşün etkisini yitirdiği görülmektedir. AK Parti iktidarı için özellikle Suriye, ilişkilerin

düzeltilmesi gereken bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamında AK Parti'nin ilk 8 yılı ikili ilişkiler bakımından en verimli yıllar olmuştur.

2004 yılında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Türkiye ziyareti sırasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ve Asi Nehri üzerine yapılmaya başlanan dostluk barajı yıllar boyu iki ülke arasında problem olan bir konunun çözümü için yapıcı bir adım niteliğindedir. 2009 yılında yine karşılıklı yapılan ziyaretler kapsamında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği anlaşması, Türkiye ve Suriye devletlerinin ekonomi alanında tarihindeki en kapsamlı iş birliği olmuştur.

2010 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da halkların temel hak ve özgürlükler konularındaki talepleri ‘‘Arap Baharı’’ denilen ayaklanmalara yol açmıştır. Olayların 2011 yılında Suriye’de baş göstermesiyle iki ülke ilişkilerini derinden etkilemiştir. Türkiye olayların başladığı ilk aylarda Suriye’yle olumlu giden ilişkilerine binaen bekle-gör politikası uygulayarak sessizliğini korumuştur. Olayların Suriye’de daha çok şehre yayılma eğilimine girdiği dönemde Türk hükümeti Esad’ı reform yapma konusunda uyarmıştır. Türkiye, Beşar Esad’a reform çağrılarına uyması ve göstericilere uyguladığı sert müdahalelere son vermesi için farklı düzeylerde birçok defa temaslarda bulunmuştur. Beşar Esad’ın göstericilere karşı şiddetini artırması, oluşan muhalefetin silahlı direnişe geçmeleri ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Bu olayların sonucunda milyonlarca Suriyeli başta Türkiye olmak üzere başka ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Yine binlerce kişi yaşanan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir.

Türkiye tüm bu yaşanan gelişmeler karşısında iyi ilişkiler geliştirdiği Esad rejimini karşısına alarak, haklı taleplerinde Suriye halkının yanında olmuştur. Buna mukabil, iki ülke arasındaki ilişkiler kopmuş vaziyettedir. Suriye iç savaşının başladığı tarihten bu yana beş yıl geçmesine rağmen halen bir çözüm bulunamamıştır.

Suriye’de devam eden durum artık bölgesel bir mesele olmaktan çıkmış, küresel bir mesele olmuştur. Buna sebep olan ise, Suriye’deki iç savaşa İran ve Rusya’nın dâhil olmasıdır. Şuan için rejimin gidip gitmeyeceği halen belirsizliğini korumaktadır fakat devlet terörü işleyen bir rejime tekrar halkın tabi olması beklenemez. Şuan

Suriye'deki konjonktür muhtemel bir parçalanmayı işaret etmektedir. Bu parçalanma muhtemelen 3 federasyon'u kapsayacaktır. Sahada ki güç dengelerine bakılacak olursa bu federe devletler; Esad'ın hâkimiyetinde olan, PYD'nin hâkimiyetinde olan ve muhalefetin hâkimiyetinde olan yönetimler olarak öne çıkmaktadır.

Esad, Suriye krizinin en başından beri görevini sürdürmektedir. İç çatışmaların en yoğunlaştığı dönemde bile, Rusya ve İran destekleriyle beş yıldır krizin merkezindeki kişi konumundadır. Esad, görevi ancak arkasında bir destek kalmadığı zaman bırakabilir, bunun için ise Suriye'de adil bir seçim yapılması gerekmektedir.

Suriye'deki taraflardan Rusya ve İran'a göz atacak olursak; Rusya, Sovyetlerden bu zamana Suriye ile yakın ilişkiler yürütmektedir. Ülkede hem ekonomik hem de askeri birçok çıkarları vardır. Akdeniz kıyısındaki Tartus Limanı bunlardan bir tanesidir. Rusya'nın iç savaşa askeri olarak müdahalesinin en büyük nedeni Suriye'de geçmişten gelen çıkarlarını güvence altına almaktır. Kaldı ki Rusya, eğer erken davranıp müdahale etmesiydi eninde sonunda Batı müdahalesi bölgeye gerçekleşecek ve kendisi bundan zarar görecekti.

İran ise Suriye'yi bir kalkan olarak görmektedir. Başta Amerika olmak üzere, Batının olası tehdidinde Suriye son kale konumundadır. Suriye'nin düşmesi demek en kısa zamanda İran'a sıra geleceği demektir. İran ayrıca, mezhep kartını kullanarak, Şii Hizbullah vasıtasıyla hem Lübnan'da de hem Suriye'de ipleri elinde tutan taraftır. Esad'ın bağlı bulunduğu Nusayrilik, Şii'liğe yakın bir mezhep olmasına karşın sadece mezhep temelli ilişkileri açıklamak olanaksızdır. Bütün bu sebeplerden ötürü, İran ve Rusya desteği Esad üzerinden çekilmediği sürece Esad kalıcıdır.

PYD, olası bölünmede toprak kazanacak ikinci gruptur. 2003 yılında Amerika'nın Irak işgali sonrası, bölgede bir Kürt devleti kurulmuştur. Amerika'nın Türkiye'yi çevrelemek adına sınıra yakın bir bölgede Kürt devleti kurulmasına yeşil ışık yakabilir. Bu federasyonun ileride Irak Kürt bölgesel yönetimiyle birleşmesi muhtemeldir. Lakin Barzani'yle yürütülen yakın ilişkiler buna şimdilik engel olacaktır.

Suriye krizinde muhalefetin durumu, hala belirsizliğini korumaktadır. Bölgesel, uluslar arası ve askeri düzeylerde olmak üzere Esad'a karşı birçok muhalif oluşum söz konusudur. Muhalefetin en büyük dezavantajı kendi içerisinde bir bütünlük oluşturamamalarıdır. Olası bir bölünme durumunda muhalefetin başında olacak oluşum uluslar arası camiada tanınmışlık olarak Suriye Ulusal Konseyi'nden(SUK), askeri olarak mücadele eden Özgür Suriye Ordusu(ÖSO), ve Türkiye'nin destekleyip, İstanbul'da örgütlenen Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu(SMDK)'dan oluşacak bir geçiş hükümeti kurulması muhtemeldir.

Türkiye bu son gelişmeler karşısında nasıl bir yol izlemelidir? En başından beri Türkiye'nin Suriye politikası incelendiğinde süreci yönlendirebilen bir ülke konumunda olduğu göze çarpmaktadır. Fakat Suriyeli sığınmacılara karşı izlenen "açık kapı" politikası nedeniyle Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin belli bir sayı ile sınırlandırılmaması Türkiye'nin güvenliği için bir risk faktörü olmuştur. Rusya'nın Suriye'deki krize askeri olarak müdahil olması ve özellikle Rus savaş uçağının düşürülmesinden sonra PYD'ye silah yardımı yapması gibi Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atacak faaliyetleri karşısında Türkiye'ye yeteri kadar karşı hamlede bulunmamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin "güvenli bölge" ve "uçuşa yasak bölge" konularında ki taleplerinin yeteri kadar destek bulmaması güvenliğini tehlikeye sokan diğer unsurlar olmuştur.

Türkiye, Suriye krizinde bundan sonra ki süreçte ilk günlerde ki gibi inisiyatifi ele almalıdır. Türk hükümeti her ne surette olursa olsun, PYD güçlerinin Türkiye'nin güneyinde bir hat boyunca ilerlemesine mani olmalıdır. Aksi durum Türkiye'nin sınırları içinde yürüttüğü terörle mücadele faaliyetlerinde aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. İlerleyen süreçte ise PYD Fırat'ın batısına geçmemeli, Afrin kantonuyla birleşmemelidir. PYD gibi bölücü bir Kürt oluşumun ve IŞİD gibi bir terör örgütünün güney sınırlarımızda hareket alanı bulmasını engellemek adına askeri müdahale bile gündeme gelmelidir. Suriye'de gerçekleşecek olası bölünmede PYD ile aynı sınırları paylaşmamız Türkiye için bir tehdittir. Suriye'deki tabloyu Türkiye kendi lehine çevirmek için bölgede faaliyet gösteren ılımlı muhalif gurupları yoğun bir şekilde desteklemelidir. Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla atacağı her türlü adım, Suriye politikasında hayati ve öncelikli önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

(tarih yok). 05 19, 2015 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> adresinden alındı

(tarih yok). Şubat 28, 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı:
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı

AA. (2015, Ekim 10). Nisan 21, 2016 tarihinde <http://aa.com.tr/tr/turkiye/6-7-ekim-olaylarinin-bilancosu/436002> adresinden alındı

Abrahms, M. (2003). When Roques Defy Reason: Bashar's Syria. *Middle East Quarterly* , 45-55.

Abuhasan, M. (2013). *Arap Baharı Sonrası Suriyede Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, Ankara.

Akgün, B. (2012). *Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler(Perspektifler,Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.

Akıllı, E. (2012). Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı. *Ortadoğu Analiz* , 4 (37), 39-45.

Akkaya, G. N. (2013, Ağustos 23). *SETAV*. Mart 18, 2016 tarihinde <http://setav.org/tr/5-soru-olasi-suriye-mudahalesine-korfezin-bakisi/yorum/7046> adresinden alındı

Aksoy, E., & Bülent, A. (2004, Aralık 12). *Sabah*. Mart 5, 2016 tarihinde <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/23/siy101.html> adresinden alındı

Aksu, B. (2011). *Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akşam. (2016, Şubat 1). Mart 19, 2016 tarihinde <http://www.aksam.com.tr/yasam/cenevredeki-suriye-gorusemelerinde-bir-ilk/haber-486225> adresinden alındı

Al Jazeera. (2014, Ocak 24). Mart 19, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune> adresinden alındı

Al Jazeera. (2014, Ocak 06). Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar> adresinden alındı

Al Jazeera. (2015, Temmuz 03). Mart 12, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/demokrasiden-darbeye-3-yil> adresinden alındı

- Al Jazeera*. (2016, Mart 30). Nisan 12, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mihrac-ural-olduruldu> adresinden alındı
- Aras, B., & Toktaş, Ş. (2008). *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*. Ankara: Seta Yayınları II.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi* (5. Baskı b., Cilt 1). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arslan, C. (2008). *Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Aslan, O. N. (2006). Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye. *Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 24. İstanbul.
- Ataman, M., & Demir, G. N. (2012). *Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları*. Ankara: SETA.
- Atay, M. (2000). Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine. *Avrasya Dosyası*, 6 (1), 131-154.
- Athoğlu, Y. (2006, Ocak 21). *Heart of Orient*. Mart 5, 2016 tarihinde <http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/2005-ylnda-suriye-ve-lbnandaki-siyasi.html> adresinden alındı
- Athoğlu, Y. (2005, Kasım 11). *Tasam*. Aralık 30, 2015 tarihinde http://tasam.org/tr-TR/Icerik/324/lubnanda_yeni_donem_ve_suikastler adresinden alındı
- Athoğlu, Y. (2007, Kasım 03). *Tasam*. Aralık 31, 2015 tarihinde http://tasam.org/tr-TR/Icerik/709/lubnanda_cumhurbaskanligi_secimi_ve_siyasi_hesaplamalar adresinden alındı
- Athoğlu, Y. (2008, Ağustos 22). *Tasam*. Aralık 23, 2015 tarihinde http://tasam.org/tr-TR/Icerik/932/bessar_esadin_rusya_ziyareti_ve_bolgesel_etekileri adresinden alındı
- Athoğlu, Y. (2010, Ekim 17). *Tasam*. Mart 6, 2016 tarihinde http://tasam.org/tr-TR/Icerik/1317/suriyede_turk_imaji adresinden alındı
- Athoğlu, Y. (2004, Aralık 26). *Wordpress*. Ocak 28, 2016 tarihinde <https://yasinatlioglu.wordpress.com/2004/12/26/turkiye-suriye-iliskilerinde-yeni-bir-donem/> adresinden alındı
- Athoğlu, Y. (2008, Aralık 1). *Wordpress*. Ocak 29, 2016 tarihinde <https://yasinatlioglu.wordpress.com/2008/12/02/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri/> adresinden alındı
- Ayanoğlu, H. T. (2011, Ocak 13). *harunayanoglu.blogspot*. Kasım 8, 2015 tarihinde <http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html> adresinden alındı

Ayhan, V. (2009, Ekim 15). *Orsam*. Mart 07, 2016 tarihinde <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378> adresinden alındı

Ayhan, V. (2009, Aralık 23). *Orsam*. Mart 07, 2016 tarihinde <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=503> adresinden alındı

Ayhan, V. (2011). Suriye'de İktidar Mücadelesi: Reform ve Devrim Kısıkcındaki Esad Rejimi. *Ortadoğu Analiz* , 27-40.

Ayhan, V., & Orhan, O. (2011). Suriye Muhalefeti'nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye'den Beklentiler. *Ortadoğu Analiz* , 8-16.

Ayrancı, Z. Ş. (2006). *Türkiye-Suriye İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

B.y. (2000, Haziran 14). *NTV Haber*. Ocak 29, 2016 tarihinde <http://arsiv.ntv.com.tr/news/10883.asp> adresinden alındı

B.y. (2016, Ocak 25). *SETA*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://setav.org.tr/devrimden-darbeye-misir/haber/1327> adresinden alındı

B.y. (2015, Aralık 19). *Stratejik Ortak*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html> adresinden alındı

B.y. (2016, Şubat 11). *Suriye Gündemi*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://www.suriyegundemi.com/2016/02/11/suriyede-olu-sayisi-470000/> adresinden alındı

b.y. (2009, Aralık 4). Şubat 15, 2016 tarihinde Sabah Gazetesi: http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/davutoglundun_ritmik_diplomasisi adresinden alındı

b.y. (2012, Mart). *Suriye Ülke Raporu*. Mayıs 20, 2015 tarihinde Birleşmiş Markalar Derneği: <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf> adresinden alındı

B.y. (2011, Haziran 21). *Tasam*. Ekim 24, 2015 tarihinde Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: http://tasam.org.tr-TR/Icerik/2514/yasamin_ana_unsuru_ve_su_sorunu adresinden alındı

Babiş, A. G. (2011, Eylül 8). *Türksam*. Şubat 3, 2016 tarihinde <http://www.turksam.org.tr/makale-detay/731-soguk-savas-donemi-sonrasi-turk-dis-politikasinin-kimlik-bunalimi-ve-benlik-arayislari> adresinden alındı

Bal, İ. (2013, Ekim 21). Mart 12, 2016 tarihinde Onedio: <http://onedio.com/haber/ortadogudaki-yapisal-sorunlar-ve-arap-bahari-186800> adresinden alındı

Bar, S. (2006). Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview. *Comperative Strategy* (25), 353-445.

- BBC.* (2012, Kasım 12). Mart 14, 2016 tarihinde http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121112_syrian_opposition_guide adresinden alındı
- BBC.* (2013, Mayıs 13). Mart 13, 2016 tarihinde http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130513_reyhanlida_ne_oldu adresinden alındı
- BBC.* (2014, Ağustos 02). Mart 17, 2016 tarihinde <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24179084> adresinden alındı
- BBC.* (2015, Mart 20). Mart 18, 2016 tarihinde http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz adresinden alındı
- BBC.* (2015, Aralık 02). Mart 17, 2016 tarihinde <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29052144> adresinden alındı
- BBC.* (2016, Ocak 29). Mart 19, 2016 tarihinde http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160129_suriye_cenevre adresinden alındı
- Bozdaş, H., & Bozdaş, Z. (2014, Mayıs). *HÜDAPAR*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://hudapar.org/Detay/Haber/951/tarihi-sureciyle-suriye-siyaseti-ve-tikanan-arap-bahari.aspx> adresinden alındı
- CNN.* (2013, Şubat 11). Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.cnntrk.com/2013/turkiye/02/11/cilvegozunde.buyuk.patlama/696063.0/> adresinden alındı
- Cop, B. (2011, Kasım 29). *www.ntv.com.tr*. Temmuz 12, 2015 tarihinde <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25301312> adresinden alındı
- Cumhuriyet.* (2008, Eylül 04). Mart 11, 2016 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/8014/Sam_zirvesi_sona_erd.html adresinden alındı
- Cumhuriyet.* (2011, Mayıs 31). Mart 13, 2016 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/253806/Antalya_da__Degisim_icin_Suriye_Konferansi__.html adresinden alındı
- Çelik, Ü. (2012). İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan. *History Studies* , 125-155.
- Çeviköz, Ü. (2015, Eylül 17). *Radikal*. Şubat 27, 2016 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/samgen-coktan-cokmustu-sira-geldi-schengene-1435185/> adresinden alındı
- Çiftci, E. (2010, Eylül 21). *Dünya Harp Tarihi*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://dunyaharptarihi.blogspot.com.tr/2010/09/kades-savasi-mo-1274.html> adresinden alındı

- Çil, U. (2011, Kasım). Arap Devrimleri Gücünü Adalet Hareketi Geleneğinden Alıyor. *Ortadoğu Analiz* , 69-76.
- Çınar, S. (2013). *Parola: Suriye, İşaret: Türkiye*. İstanbul: AZ Kitap.
- Dağ, M. A. (2009, Nisan 27). *İhlas Haber Ajansı*. Mart 05, 2016 tarihinde <http://www.iha.com.tr/haber-turkiye-suriye-arasinda-tatbikat-67984/> adresinden alındı
- Davutoğlu, A. (2010, Mayıs 20). *Foreign Policy*. Şubat 27, 2016 tarihinde <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/> adresinden alındı
- Davutoğlu, A. (2004, Şubat 26). *Radikal*. Şubat 13, 2016 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581> adresinden alındı
- Davutoğlu, A. (2013). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dayı, E. (2002). Hatay Devleti ve Hatayın Anavatana katılması. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (19), 331-340.
- Dede, O. (2011, Temmuz 18). *Bilgesam*. Şubat 27, 2016 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/1156/-bati%E2%80%99nin-turk-dis-politika-algisi-ve-%E2%80%98yeni-osmanlilik%E2%80%99/#.VsiYCH2LS1s> adresinden alındı
- Demir, Ş. (2011). Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası. *Turkish Studies-International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic* , 6 (3), s. 692-713.
- Demir, Y. (2012). Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası(1936-1938). *History Studies* , 48-72.
- Deyupoğulları, C. (2012, Şubat 25). *Uluslararası İlişkiler Portalı*. Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.uiportal.net/sam-baharindan-arap-baharina-besar-esad-suriyesi.html> adresinden alındı
- Diñer, O. B. (2012). *Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler*. Ankara: USAK.
- Diñer, O. B., & Coşkun, G. (2011). *Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Douglas, A. P. (2010). *Modern World Nations*. New York: Infobase Publishing.
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. *Ortadoğu Analiz* , 104-113.
- Eğilmez, M. (2000, Ağustos 31). *NTV*. Mart 16, 2016 tarihinde <http://arsiv.ntv.com.tr/news/26748.asp> adresinden alındı
- Ekinci, E. B. (1999, Mart). Bir Hükümdarın Ardından. *Tarih ve Medeniyet* (60), s. 26-31.

Ekinci, E. B. (2008, Ekim 15). *Bu Şerif, O Şerif Değil*. Ekim 8, 2015 tarihinde Türkiye Gazetesi: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/390166.aspx> adresinden alındı

Emre, A. (2012). *Devrimlerden Sonra Arap Baharı*. İstanbul: DÜBAM(Dünya Bankası Araştırma Masası).

Ertaş, H. (2006). 1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı* , 46. Ankara.

Fildiş, A. (2013). Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz* , 5 (52), 55-62.

Gambill, G. C. (2000, Eylül 5). *Meforum*. Aralık 14, 2015 tarihinde Middle East Intelligence Bulletin: https://www.meforum.org/meib/articles/0010_s1.htm adresinden alındı

Gambill, G. C. (2001, Eylül 1). *Meforum*. Aralık 14, 2015 tarihinde Middle East Intelligence Bulletin: https://www.meforum.org/meib/articles/0109_s1.htm adresinden alındı

Gambill, G. C. (2001, Temmuz). *Meforum*. Aralık 15, 2015 tarihinde Middle East Intelligence Bulletin: https://www.meforum.org/meib/articles/0107_s1.htm adresinden alındı

Ghadry, F. N. (2005). Syrian Reform: What Lies Beneath. *Middle East Quarterly* , 61-70.

Goodarzi, J. M. (2013, Haziran). *Orsam*. Eylül 29, 2015 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi: http://orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/201331_makale2.pdf adresinden alındı

Göçer, İ., & Çınar, S. (2015). Arap Baharının Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu, ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *KAÜ İİBF Dergisi* , 51-68.

Göksedef, E. (2014, Kasım 21). *Al Jazeera*. Mart 16, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/obama-donemi-turk-amerikan-iliskilerinde-bir-hayal-kirikligi> adresinden alındı

Göksedef, E. (2016, Ocak 27). *Al Jazeera*. Mart 19, 2016 tarihinde <https://web.archive.org/web/20160128093545/http://aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/cenevre-ye-giden-yolda-yasanan-diplomasi-trafigi> adresinden alındı

Göktepe Cihat; Seydi Süleyman. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* , 197-222.

Güder, S., & Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum* , 57-92.

Güleç, M. G. (2012, Haziran 14). Mart 11, 2016 tarihinde TUİÇ: <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-nedir/> adresinden alındı

Gün, M. S. (2012). Yemen'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi* , 119-140.

Gündoğdu, S. (2011). *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta.

Güneş, A., & Akkoç, S. (2009, Eylül 16). *Milliyet*. Mart 06, 2016 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-arasindaki-vize--font-color--red--kaldirildi--font-/gundem/gundemdetay/16.09.2009/1140074/default.htm> adresinden alındı

Haberyazar. (2015, Temmuz 21). Mart 16, 2016 tarihinde <http://www.haberyazar.com/daes-nedir-daesi-kim-kurdu-daes-orgutu-nedir-isidle-alakasi-ne/54077.html> adresinden alındı

Hacıoğlu, N. (2016, Mart 14). *Hürriyet*. Mart 18, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/rusyadan-onemli-karar-suriyeden-cekiliyorlar-40068816> adresinden alındı

Hacısalihoğlu, Y. (2015, Mart 21). *Türkiye Gazetesi*. Mart 22, 2016 tarihinde <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-yasar-hacisalihoglu/585374.aspx> adresinden alındı

Halife, T. (2012). Mısır'da Devrim Bitmiştir. *Dübam* , 36-38.

Harris, W. (2005). Bashar al-Assad's Lebanon Gamble. *Middle East Quarterly* , 12 (3), s. 33-44.

Hinnebusch, R. (2001). *Syria Revolution from above*. Newyork, USA: Routledge.

Hitti, P. K. (1959). *Syria: A Short History*. Newyork: The Macmillan Company.

Hürriyet. (2005, Nisan 13). Mart 5, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/onurlu-cumhurbaskani-hosgeldiniz-311456> adresinden alındı

Hürriyet. (2008, Eylül 04). Mart 11, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/sam-zirvesi-basladi-9818661> adresinden alındı

Hürriyet. (2011, Nisan 29). Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/mit-mustesari-sam-da-17664271> adresinden alındı

Hürriyet. (2011, Ağustos 09). Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872> adresinden alındı

Hürriyet. (2015, Temmuz 23). Mart 16, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/isid-daes-deas-dais-nedir-nasil-ortaya-cikti-el-bagdadi-kimdir-29600590> adresinden alındı

Hürriyet. (2016, Mart 30). Mart 30, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/mihrac-uralin-olduruldu-iddia-edildi-mihrac-ural-kimdir-40077858> adresinden alındı

İnat, K. (2015). *Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri*. Ankara: SETA.

İstif, S. (2011). *Türk Basınında Türkiye-Suriye İlişkileri (Beşar Esad Dönemi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı (Doktora Tezi).

İşeri, R. (2008). *TÜRKİYE'DE ETNİK TERÖR: ASALA VE PKK ÖRNEĞİ*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.

Kaçar, A. (2012, Mart 14). Kasım 7, 2015 tarihinde <http://www.kriter.org> adresinden alındı

Kalaycıoğlu, S. (2012, Haziran 12). *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Eylül 29, 2015 tarihinde Tasam: <http://www.tasam.org/> adresinden alındı

Kanbolat, H. (2011, Ekim 04). *Orsam*. Mart 06, 2016 tarihinde http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=2692 adresinden alındı

Karabat, A. (2005, Ekim 31). *www.radikal.com.tr*. Aralık 7, 2015 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=168562> adresinden alındı

Karabulut, B. (2007, Güz). Karadeniden Ortadoğuya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya ilişkileri. *Karadeniz Araştırmaları* (15), s. 67-88.

Karakuş, A. (2011, Temmuz 7). *Milliyet*. Şubat 20, 2016 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-tahrir-de/dunya/dunyadetay/05.07.2011/1410335/default.htm> adresinden alındı

KARAR. (2016, Mart 29). Mart 22, 2016 tarihinde <http://www.karar.com/dunya-haberleri/mihrac-ural-kimdir-84456#> adresinden alındı

Kaya, E. (2010, Şubat 22). *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Ekim 4, 2015 tarihinde Bilgesam: <http://www.bilgesam.org/incele/16/-abd-suriye-iliskileri--beklentiler---muhtemel-gelismeler/#.VhEgpuztmko> adresinden alındı

Kayrak, S. (2012, Şubat 27). *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Ekim 3, 2015 tarihinde Bilgesam: http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.Vg_FI-ztmkp adresinden alındı

Kekilli, E. (2008, Ekim 09). Mart 11, 2016 tarihinde Yakın Doğu Haber: http://www.ydh.com.tr/HD5510_sam-zirvesi--geride-kalanlar-ve-beklenenler.html adresinden alındı

Keleş, H. İ. (2015, Ocak 18). *Akademik Perspektif*. Şubat 27, 2016 tarihinde <http://akademikperspektif.com/2015/01/18/turkiyenin-ortadogu-politikasinin-ekonomi-uzerine-etkileri/> adresinden alındı

Keskin, M. (2013, Haziran 16). *Akademik Perspektif*. Mart 3, 2016 tarihinde <http://akademikperspektif.com/2013/06/16/gecmisten-gunumuze-turkiye-suriye-iliskileri/> adresinden alındı

Kılıç, S. (2011, Ağustos 12). *Orsam*. Ekim 27, 2015 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi: http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=2541 adresinden alındı

Kınalıtopuk, Ö. T. (2014). *Türkiye-Suriye İlişkileri 2002-2014 Dönemi*. Yüksek Lisans Projesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı, Edirne.

Kısacık, S. (2012, Ekim 16). *Uluslararası Politika Akademisi*. Ekim 4, 2015 tarihinde <http://politikaakademisi.org/abdnin-suriye-politikasini-anlamak/> adresinden alındı

Köse, T. (2006). *Lübnan'da İstikrar Arayışları*. Ankara: Seta.

Köylü, M., & Serdaroğlu, R. v. (2012). *Darağacı*. İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları.

Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , 73-91.

Maden, T. E. (2014, Haziran 25). *Orsam*. Ekim 24, 2015 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5092> adresinden alındı

Maden, T. E. (B.t.). Türk Dış Politikasında Suriye Örneği İle Sınır Aşan Sular. *Çankırı Karatekin Uluslar Arası Avrasya Stratejik Dergisi* , 89-98.

Maden, T. E. (2011). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Asi Nehri. *OrtadoğuAnaliz* , 3 (31-32), 40-49.

Mahalli, H. (2005, Aralık 15). *İkibinyirmiiç*. 12 12, 2015 tarihinde <http://www.2023.gen.tr/aralik%202005/2.htm> adresinden alındı

Manfreda, P. (2014, Kasım 25). *Aboutnews*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://middleeast.about.com/od/humanrightsdemocracy/a/Definition-Of-The-Arab-Spring.htm> adresinden alındı

Mansfield, Peter Pelham, Nicolas. (2012). *Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Mercan, M. H. (2010). Beşar Esat Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim. *Akademik Orta Doğu* , 4 (2), 104-118.

Mercan, M. H. (2012). *Suriye: Rejim ve Dış Politika*. İstanbul: Açılım Kitap.

Milliyet. (1998, Mayıs 8). Ekim 19, 2015 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/1998/05/08/> adresinden alındı

Milliyet. (2015, Aralık 04). Mart 18, 2016 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/rus-ucaginin-dusurulmesinin-arka-gundem-2158547/> adresinden alındı

Misto, M., & Aksoy, A. (2015, Temmuz 07). *Anadolu Ajansı*. Mart 13, 2016 tarihinde <http://aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savasin-2015-yili-bilancosu/29846> adresinden alındı

- Muran, A. (2010, Nisan 19). *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. Aralık 30, 2015 tarihinde <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2010/04/19/4120/dunden-bugune-lubnan-suriye-iliskisi> adresinden alındı
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 353-370.
- Orhan, D. D. (2013). Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* , 17-29.
- Orhan, O. (2009). *ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü*. 3. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Orhan, O. (2009, Mart 19). *Levant Watch*. Aralık 29, 2015 tarihinde <http://levantwatch.blogspot.com.tr/2009/03/suriyenin-ds-politika-acilm-ve-lubnana.html> adresinden alındı
- Orhan, O. (2010). *Suriye'nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad'ın Beyrut Ziyareti*. Ankara: Orsam.
- Öçalan, G. (2014, Ocak 7). *Akademik Perspektif*. Şubat 3, 2016 tarihinde <http://akademikperspektif.com/2014/01/07/soguk-savas-doneminde-karsilastirmali-turk-ve-amerikan-dis-politikasi/> adresinden alındı
- Önal, H. E. (2010). *Suriye'nin Terör İle İlişkilendirilme Süreci Ve Terör Politikaları(1990-2004)*. İstanbul: T.C Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Öner, S. G. (B.y). Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası. *Ortadoğu Analiz* , 42-45.
- Özcan, N. A. (2013, Kasım 05). *Türkiye*. Şubat 28, 2016 tarihinde <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/573095.aspx> adresinden alındı
- Özçelik, S. (2015, Aralık 16). *Uluslararası İlişkiler Portalı*. Mart 18, 2016 tarihinde <http://www.uiportal.net/iranin-bolgesel-guc-olma-yolundaki-suriye-imtihani.html> adresinden alındı
- Özel, S. (2014, Nisan 26). *Aljazeera*. Şubat 13, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/akp-iktidarinda-dis-politika-altin-devir-ve-arap-isyanlari-sonrasi> adresinden alındı
- Özfatura, M. N. (2013). *Suriye Düğümü*. İstanbul: Divanyolu Kitap.
- Özhan, Y. (2012, Kasım 07). *Dünya Bülteni*. Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.dunyabulteni.net/haber/234012/kuveyt-ve-bahreynde-arap-bahari> adresinden alındı

- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 64 (3), 168-195.
- Özpek, B. B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. *Ortadoğu Etütleri* , 3 (2), 183-215.
- Öztürkler, H. (2014). Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi. *Akademik Ortadoğu* , 1-16.
- Pazarcı, H. (2012). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pipes, D. (1992). *Greater Syria: The History of an Ambition*. New York: Oxford University Press.
- Rubin, B. (2007). *The Truth About Syria*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sabah. (2015, Aralık 12). Mart 18, 2016 tarihinde <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/12/02/rusyadan-pydye-5-ton-silah-yardimi> adresinden alındı
- Salık, N. (2011). *Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Prigmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri*. Orsam. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Salloukh, B. (2005). Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed. *Middle East Report* , 14-21.
- Sandıkçı, B. (2016, Ocak 3). *Uluslararası İlişkiler Portalı*. Mart 18, 2016 tarihinde <http://www.uiportal.net/suriye-krizinde-rusya-faktoru.html> adresinden alındı
- Sarı, Z. (2014, Mart 17). *BBC*. Mart 06, 2016 tarihinde http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_rehber_ahmedo adresinden alındı
- Sarıkaya, B. (2015, Eylül 18). *TASAM*. Mart 18, 2016 tarihinde http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/19580/gecristen_gunumuze_suriye-rusya_iliskileri adresinden alındı
- Sarınay, Y. (2000, Kasım). *Atatürk Araştırma Merkezi*. Şubat 6, 2016 tarihinde <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme> adresinden alındı
- Sayın, Y. (2010, Mart 28). Mart 09, 2016 tarihinde Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sayın Uluslararası İlişkiler Kişisel Websitesi: http://www.yusufsayin.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=131:turkiye-suriye-iliskilerinin-stratejik-derinligi&catid=11&Itemid=103 adresinden alındı
- Semin, A. (2014, Şubat 05). *Bilgesam*. Mart 19, 2016 tarihinde <http://www.bilgesam.org/incele/96/-suriye-krizi--pyd-ve-2--cenevre-konferansi/#.VutgcdKLS1s> adresinden alındı

- Semin, A. (2015). *Suriye Krizinde İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi*. İstanbul: BİLGESAM.
- Sharp, J. M. (2010). *Syria: Background and U.S. Relations*. Washington: Congressional Research Service.
- Sinkaya, B. (2012). *Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası*. Ankara: Seta.
- Sinkaya, B. (2012). *Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası*. Ankara: SETA.
- Sinkaya, B. (2014, Ocak 30). *Orsam*. Şubat 28, 2016 tarihinde <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4931> adresinden alındı
- Sözen, A. (2010). A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges. *Turkish Studies* , 103-123.
- Stratejik Ortak*. (2016, Mart 02). Mart 20, 2016 tarihinde <http://www.stratejikortak.com/2016/03/suriye-son-durum.html> adresinden alındı
- Suriye Muhafif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu*. (tarih yok). Mart 13, 2016 tarihinde <http://tr.etilaf.org/pekhat/suriye-ulusal-konseyi.html> adresinden alındı
- Süer, B. (2012). Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi. *Akademik Ortadoğu* .
- Şahin, M. (2012, 01 17). Mart 12, 2016 tarihinde Orsam: http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=3088 adresinden alındı
- Şahin, M. (2011). Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Plan'ın Sürdürülebilirliği? *Stratejik Öngörü* , 140-143.
- Şalvarcı, Y. (2003). *Pax Aqualis*. İstanbul: Zaman Kitap.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi* , 54-79.
- T24. (2014, Haziran 24). Mart 19, 2016 tarihinde <http://t24.com.tr/haber/isidin-suriye-ve-irakta-hakim-oldugu-yerler,262173> adresinden alındı
- Tan, M., Belli, A., & Aydın, A. (2012). 2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 66-74.
- Tanrıverdi, N. (2011, Ağustos 10). *Orsam*. Ekim 10, 2015 tarihinde <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2525> adresinden alındı
- Taş, S. (2013, Kasım 25). *Akademik Perspektif*. Ekim 3, 2015 tarihinde <http://akademikperspektif.com/2013/11/25/gecmisten-gunumuze-rusya-suriye-iliskileri/> adresinden alındı

Temizer, S., Tok, L., & Mısto, M. (2016, Ocak 11). *Anadolu Ajansı*. Mart 18, 2016 tarihinde <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-100-gunluk-bilancosu/503507> adresinden alındı

Togay, Z. (2010, Mayıs 14). *Orsam*. Mart 14, 2016 tarihinde http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=793 adresinden alındı

Tonkuş, S. (2009, Aralık 25). *Orsam*. Mart 09, 2016 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=507> adresinden alındı

TRT Haber. (2015, Ekim 02). Mart 16, 2016 tarihinde <http://www.trthaber.com/haber/dunya/barack-obamanin-4-yillik-suriye-politikasi-206565.html> adresinden alındı

Tür, Ö. (2011). 2000'lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi. *Ortadoğu Analiz* , 33-39.

Tür, Ö. (2009). *Türkiye-İsrail İlişkileri Yakın İşbirliğinden Gerilime?* Ankara: Ortadoğu Analiz.

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (tarih yok). Şubat 17, 2016 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (tarih yok). Şubat 28, 2016 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (tarih yok). Mart 08, 2016 tarihinde Mfa: http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1_toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa adresinden alındı

Türkmen, V. (2014, Şubat 06). *Akademik Perspektif*. Mart 12, 2016 tarihinde <http://akademikperspektif.com/2014/02/06/arap-bahari-sonrasinda-degisen-ortadogu/> adresinden alındı

Türkoğlu, S. (2015, Ekim 07). *Sözcü*. Mart 18, 2016 tarihinde <http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/suriye-rusya-icin-neden-onemli-952597/> adresinden alındı

Uğurlu, F. (2005). *Adana Mutabakatı'na Giden Süreç ve Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkileri*. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Ünal, B. (2012, Kasım 06). Mart 16, 2016 tarihinde BİLGESAM: <http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran'in-suriye-krizindeki-tutumu/#.Vuj-idKLS1s> adresinden alındı

Üren, M. (2011). *Ak Parti İktidarı Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri*. Ankara: IMPR.

Van Dam, N. (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Varlı, İ. (2012, Kasım 13). *Birgün*. Mart 14, 2016 tarihinde <http://www.birgun.net/haber-detay/george-sabra-ve-savasi-pazarlamak-12597.html> adresinden alındı

Voice of America. (2005, Nisan 13). Mart 5, 2016 tarihinde <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2005-04-13-voa7-87971207/834556.html> adresinden alındı

Walker, J. W. (2010, 08 15). *Understanding Turkey's Foreign Policy Through Strategic Depth*. Şubat 20, 2016 tarihinde Transatlantic Academy: <http://www.transatlanticacademy.org/publications/understanding-strategic-depth-joshua-walker> adresinden alındı

Wikipedia. (tarih yok). 05 20, 2015 tarihinde <http://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye> adresinden alındı

Wikipedia. (tarih yok). Mart 19, 2016 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/2016_Cenevre_Suriye_bar%C4%B1%C5%9F_g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri adresinden alındı

Wikipedia. (2015, Aralık 28). Mart 16, 2016 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye_Demokratik_G%C3%BC%C3%A7leri adresinden alındı

Wikipedia. (2016, Nisan 14). Nisan 21, 2016 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye_Kobani_eylemleri adresinden alındı

Yaşar, S. (2015, Temmuz 9). *Orsam*. Mart 5, 2016 tarihinde http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=5441 adresinden alındı

Yazıcı, N. (2012, 05 29). *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü: Bilim Birlik Barış*. 05 22, 2015 tarihinde 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü: <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi> adresinden alındı

Yeşilbursa, B. K. (2011). Bağdat Paketi(1955-1959). *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 85-100.

Yeşiltaş, M., & Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita . *Bilgi Dergisi* , 9-34.

Yetkin, M. (2004, Ağustos 9). *Radikal*. Ekim 31, 2015 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-1-719013/> adresinden alındı

Yezdani, İ. (2014, Ocak 23). *Hürriyet*. Mart 19, 2016 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289> adresinden alındı

Zisser, E. (2010, Ocak 7). Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order? *The Washington Quarterly* , 28 (3), s. 115-131.

Zisser, E. (2007). Whither Syria? *Middle East Review of International Affairs* , 11 (1), 20-23.

